

İNSANLAR ARASINDAKİ EŞİTSİZLİĞİN KAYNAĞI

J.-J. ROUSSEAU

İÇİNDEKİLER

1 Jean-Jacques Rousseau Hayatı ve Eserleri

J. L. Lecercle :..... 7

2 İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı Üzerine Konuşma Konusunda İnceleme'..... 35

— Giriş..... 37

— Kaynaklar..... 39

— Konuşmanın Anlamı 48

— Bibliyografya Notu 59

3 Rousseau'nun İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma'nın

Tam Metni 61

— Notlarla İlgili Uyarma 63

— Sunuş (Cenevre Cumhuriyetine) 65

— Önsöz 79

— Konuşma 87

— Birinci Bölüm 93

— İkinci Bölüm 135

— Notlar..... 179

JEAN - JACQUES ROUSSEAU 1712 - 1778

HAYATI VE ESERLERİ

Rousseau, İktidarlarla, görünüşte bile uzlaşmaya benzeyen her türlü anlaşmayı red etmişti.

K. Marx, «Schweitzer'e Mektup 24 Ocak 1885

HALKTAN BİRİ

Jean-Jacques Rousseau, ilk önemli eseri olan Bilimler ve San'attar Üstüne Konuşma'yı, 1750, yılında, üçüncü toplumsal tabaka'nın (tiers etatM*) en ileri kesimi eski rejime karşı genel taarruz amacıyla güç- (*) Sınıl kavramından önce, Fransa'da toplum Uç toplumsal tabakaya (etat) ayrılırdı: 1. Asiller (Kılıçlılar); 2. Din adamları (cübbelliler); 3. Diğerleri, yani burjuvalar, zanaatkarlar, köylüler, işçiler (tiers etat), üçüncü toplumsal tabakayı oluşturlardı.

lerini bir araya toplarken yayınladı. Bu dönem, başlıca ideolojik dayanağı Katolik Kilisesi olan derebeylik rejiminin ve mutlak krallığın temellerini yıkmaya girişilen ve bütün düşünce alanlarında (felsefede, doğa bilimlerinde, tarihte, ahlakta, hukukta v.b.'de) yeni bir dünya görüşünü işleyip ortaya çıkaran büyük eserlerin yaratıldığı dönemdir. Montesquieu'nun Kanunların Ruhu 1749da, Diderot'nun Körler Hakkında Mek-tup'u 1749da yayınlandı; Bouffon'un Doğa Tarihinin birinci cildi de öyle. 1751'de birinci cildi

çıkacak olan Ansiklopedinin prospektüsü 1750'de, Voltaire'in XIV üncü Louis Yüzyılı ile aynı zamanda yayınlandı.

Demek ki yüzyılın bu dönüm yıllarında edebiyat, hiç değilse en fazla göze çarpan eserlerinde, esas itibarıyla savaşçı oluyor. Üretici güçlerin gelişmesini frenlemek ve böylece ulusal birliğe ulaşılmasını önlemek, halkın yoksulluğu pahasına, asalak bir azınlığın yaşamasına olanak veren derebeylik düzenine karşı-başkaldıran, her türlü siyasi haktan yoksun üçüncü toplumsal tabaka'nın haklı isteklerini, davalarını bu eserler anlatıyor.

Üçüncü toplumsal tabaka mutlak krallığa, derebeylik aristokrasisine ve her yeni düşünceye direnmenin başlıca merkezi olan Kilise'ye karşı birleşmiştir. 1750 yıllarına doğru, bu tabakanın bütün güçleri geniş bir birleşik cephe halinde toplanırlar. Bu cephe, Fransız Devrimi'ne kadar savaşımı sürdürecektir, yönetecektir. Bununla birlikte üçüncü toplumsal tabaka, tek çeşitli ve bağdaşık bir sosyal sınıf değildir. Nüfusun büyük çoğunluğunu teşkil eden küçük köylüler yığını, bütün derebeylik yükümlülüklerinin ve krallığın aldığı vergilerin ağırlığını taşımaktadır. Buna karşı, vergi mültezimleri gibi büyük burjuvalar, mutlak krallığın vergi düzeninden kâr sağlamaktadırlar; onlar da halkın aşırı sömürülüşünden yararlanarak yaşamaktadırlar.

Köylerde, kır topluluklarının geleneksel yükümlülükleri ile bağımlı bulunan fakir köylüler, toprağı yeni kapitalist yöntemlerle işleten büyük çiftçilere karşıdır. Üstelik tarladaki çalışmalara ara verildiği sürelerde, onlara ilkel madde dağıtıp, kendi hesabına, evlerinde çalıştıran işverenler tarafından da sömürülmektedirler.

Şehirlerde küçük zanaatçılar, manüfaktürlerin başarılı rekabeti karşısında boyun eğmektedirler ve kıtlık yıllarında buğday spekülörleri zenginleşir, servetler yığarken, çoğunluğu oluşturan küçük insanlar açlıktan ölmektedir.

Bu çıkar çelişkileri, devrim dönemindeki silahlı çatışmalar sonucuna varmadan önce, doktrinlerde yansımıştır.

Parlamentonun soylu üyesi, feodal büyük toprak sahibi Montesquieu, eski rejime büyük ölçüde bağlıdır, eserinde burjuvazinin isteklerini derebeylik düzeni ile bağdaştırma girişimi görülür.

Daha atak olan Voltaire ve Ansiklopedistler, eski rejime karşı korkusuzca savaşçılar ve ilerici burjuvazinin çıkarlarını temsil ederler. Voltaire, Helvetius, d'Holbach kişi olarak para işleriyle uğraşan kapitalistlerdir.

Bunların programı, tarihin yönüne uygundur, üretici güçlerin gelişmesi amacına yöneliktir. Aralarından bazıları, felsefede materyalizme kadar ulaşırlar. İnsanın, bilimle, nesnelerin özünü bulabileceğine, uygarlığı geliştirebileceğine ve mutluluğu yeryüzünde sağlayabileceğine inanırlar.¹ Ama politikada, mutlaki-yete karşı demokratik tezleri savunup desteklemek durumunda kalırlarsa da (Diderot'un Ansiklopedideki «Autorite Politique.» maddesi gibi) bunlar, pek demokrat sayılamazlar. Yüce gönüllü ve yürekli oldukları için, halkın mutluluğunu sağlamak isterler. Ancak bu, halkın kendisinin, «aydınlıktan ve sağ duyardan yoksun» (d'Holbach'ın sözü) aşağı halk tabakasının işi olmamalıdır. Kendileri de burjuva oldukları için, gü-rültücü, rahat durmaz «ayak takımından» kuşku duyarlar. Aklın egemenliğini kurmak, aydınlanmış bir azınlığın rolü olacaktır.

Fakat Engels¹ «aklın egemenliği, burjuvazinin idealize edilmiş egemenliğinden başka bir şey değildir.» der. Soy aristokrasisinin yerine para aristokrasisini geçirmek söz konusuydu. İlerleme, ancak, halk yığınlarının sömürülmesiyle başarılabildi. Eski rejime karşı büyük burjuvazi ile birlik olan küçük burjuvazinin, kendisini yok etmeye ve mülksüzleştirmeye yönelik kapitalizmin gelişmesini kabul etmesi için hiçbir neden yoktur; küçük burjuvazi, feodal sömürden de hiçbir çıkar sağlamaz. Ancak eski rejimde çektikleri, daha fazladır. Bu yüzden küçük burjuvazi, demokratik düşüncelerin girip yerleşmesine çok daha açıktır.

Fakat burjuvazinin bu kesimi, geçerli ekonomik bir programa sahip olamaz. Tarihin yok olmaya mahkum ettiği küçük mülkiyetine, umutsuzca ve sıkı sıkıya sarılmaktadır. Eski rejimin yerine, olumlu, ne koyabilirdi? İstekleri hayali düşler, hayaller şeklini almak zorundadır: Bütün yurttaşların küçük mülk sahibi olacakları bir sosyal eşitlik düzeni. Bu hayal, önlenmesi olanaksız, ekonomik gelişmeye aykırı ve zıt olduğundan, bu sınıf, aslında bir gerileme, kendi gerilemesi olarak gördüğü ileri doğru yürüyüşü kınar. İlerleme aracı olan bilimin gelişmesine kuşkuyla bakar, bilimin silahı olan akla sınırsız güven göstermez².

Küçük burjuva yığınlarına bir ideoloji vermiş bulunan Rousseau'nun eserini, işte bu genel görünüş

1 Antl Dühring Cilt I. - Sol Yayınları, Ankara.

2 Üçüncü toplumsal tabakanın içindeki çeşitli eğilimleri kısaca gözden geçirmeyi tamamlamak için en yeteneksiz tabakaların özelemlerini anlatan ideologlardan da söz açmak gerekirdi. Komünist bir doktrinin unsurları bunlar arasında görünür. Aralarında en ilgi çekici olanı Morelly'dir.

içinde, yerine koymak gerekir. Rousseau, Ansiklope-distlerden daha ileri, ama daha çekingen ve ürkektir. Politik bakımdan daha ataktır, ve derinlere gider; ama felsefe alanında onların en ileri olanlarından çok geride kalır. Rousseau'nun eserindeki çelişki, işte böyle, dehasının yetersizliğinden değil, sözcüsü olmuş bulunduğu küçük burjuvazinin çelişmeli durumundan ileri gelmiştir.

Meydana Gelme, Oluşma Yılları: (1712 -1750)

Rousseau, 1712 yılında, Cenevre'de doğdu. O'nu Cenevreliler yararına yazılar yazmış bir Cenevreli olarak görmek, eserinin esas özünü değiştirmek ve önemini sınırlandırmak olacaktır. «Le Contrat Social- i (Toplumsal Sözleşmeyi) yazdığı zaman Cenevre Anayasasını hiç bilmediği, bugün, hemen hemen, kesindir. XVI. yüzyılda, kaçıp İsviçre'ye sığınan Fransız protes-tanlanndan gelme bir aileye mensup olmasından çok, kültürü tamamen Fransız olduğu ve Fransız edebiyatında, düşünüşünde ve politik hayatında büyük bir rol oynadığı için Rousseau, Fransa'ya aittir.

Bununla birlikte, aslının Cenevre'den gelmesi, eserleri üzerinde belli bir etki yapmıştır. Ailesi, Kal-vinist idi. Demek ki katolikliğe göre daha bireyci, daha akılcı, daha ciddi ve sade bir dine bağlıydı. (Marx'a göre reform, burjuva devriminin ilk dalgasıydı.) Fakat hepsinden önemlisi, Cenevre bir cumhuriyettir ve Rousseau, bütün hayatı boyunca Fransa kralının uyrukları arasında, bir cumhuriyette doğmuş olmanın gururu ile dolaştı ve yaşadı; daima taşıdığı biricik şan, Cenevre Vatandaşı şanı oldu. Bu cumhuriyetin, aslında, bütün iktidarın yirmi beş üyeli Küçük Meclis'e ait bulunduğu bit zenginler oligarşisi olması, burada bizim için çok önemli değildir; Rousseau ancak büyük eserleri yayımlandıktan sonra bu gerçeğin farkına vardı. «Doğuştan cumhuriyetçi» olması, çağının Fran-

11

sa'sında, kendi özgürlüğünün bilincine varmasında Rousseau'ya yardım etti.

Babası saatçiydi; ailesi, küçük burjuvazidendi. Rousseau, kendisini en fakir sınıflardan çıkmış saymaz, ttirafklar'da. anlattığına göre, o, «törelere halktan ayırd ettiği aile »de dünyaya gelmiştir. Ama çok kısa zamanda kendi haline bırakıldı ve kendini halka karışmış buldu.

Babası kararsız, romantik ruhlu bir adamdı. Saatleri onarıırken, yedi yaşındaki Jean-Jacques'a duygusal romanları ve bu arada da Plutarque'in .XVI'nci yüzyıldan beri bütün cumhuriyetçilerin bir çeşit yurt severlik el kitabı haline gelmiş bulunan- Les Hom-mes Illustres (Ünlü Kişiler) kitabını okutur, dinlerdi. Babası bir kavga sonunda, Cenevre'yi terkeder vs daha dünyaya gelirken anasını yitirmiş olan Jean-Jacques ile bir daha hiç ilgilenmez.

Çocuk, iki yıl süreyle Lambercier adında bir pro-testan papazına emanet edildi ve Latince öğrenmeye başladı. Bu, bir başkasının yönetimi altında yaptığı, hemen hemen tek çalışma olacaktır. Sonra çıraklığa verildi ve iki yıl bir oymacının yanında kaldı. Çıraklık, o zamanın en düşük durumlarından biriydi; Jean-Jacques, eziyet görür, dövülür. Kendini, çocukların başvurdukları araçlarla korur; yalan söyler, çalar çırpar. Sonunda bir gün kaçır, ve on üç yıl süreyle her çeşit mesleği deneyip her çeşit yoksulluğu tadararak, serseri, gezici bir hayat yaşar. Görünüşe göre oportünizminden, din değiştirir, katolik olur.

Kendi de ilkesiz bir serüvenci olan bir genç kadının, Mme. de Warens'm himayesi altına girer, sonra âşıkı olur. Uşaklık eder, kendi bilmediği halde müzik öğretmenliği yapar. Mme. de Warens'in yanında, önce Annecy' de, sonra Chamberry'de, çok okur ve kendi kültürünü kendi kendine, yöntemsel bir şekilde oluşturmaya girişir.

1740'da Lyon'da, Condillac ve Mably'nin kardeşi

12

M. de Mably'nin çocuklarına eğitimci olur; sonra cebinde, servet kazandıracağını sandığı bir müzik notası sistemi taslağı olduğu halde, Paris'e gelir. Fakat bunu Bilimler Akademisine boşuna sunar; kabul edilmez.

Kendi gibi tanınmamış bir genç yazar olan Diderot ile ilgi kurar ve salonlara, özellikle para işleriyle uğraşan Samuel Bernard'ın kızı Mme. Dupin'in salonuna girmeye başlar. Müzik öğretme zoruyla müzik öğrenir ve bir opera yazar: Les Muses Galantes. Ama bütün bunlar, onu geçindirmeye yetmiyordu. Yeniden yoksulluğa düştü, Venedik büyükelçisinin yanında bir sekreterlik kabul etti; bu adamın hizmetinde on sekiz ay kaldı. Bu sıralardadır ki politik sorunlarla ilgilenmeye başlar ve sadece «giriş»ini yani Le Contrat So-cial'i (Toplumsal Sözleşme) yi yazdığı Institutions Po-litiques'inin ilk düşünceleri kafasında belirir. Sonra, büyükelçi ile bozuşur, bu defa sürekli olarak yerleşmek üzere, Paris'e döner. Kendisini müzisyen ve tiyatro yazar olarak tanıtmaya başlar, Les Muses Galantes'i oynatır, Voltaire ile birlikte bir opera, Les Fôtes de Ramire'i yapar; aynı zamanda Mme. Dupin'in üvey oğlu M. de Franceuil'ün sekreteridir. Bu arada koyu cahil bir han hizmetçisi ile, Therese Levasseur ile birlikte yaşamaya başlar; ondan beş çocuğu olacak ve bunları, birbiri ardından, Bulunmuş Çocuklar Yurduna bırakacaktır.

Filozoflar arasındaki ilişkilerini genişletir; yakını olan Diderot ve Condillac'tan başka, para işleriyle uğraşan bir aileye mensup Mme. d'Epinay ile tanışır, sonra Grimm ile ilişki kurar.

1749 yazında Diderot, Vincennes kalesi burcuna hapsedilmiştir. Rousseau, öğle sonrasını dostuyla birlikte geçirmek için, yaya, MĞrcure de France'ı okuyarak giderken, Dijon Akademisinin açtığı yarışmanın konusu olan soruya gözü ilişir: «Bilimlerin ve San'at-ların İlerlemesi, Törelere Bozulmasına mı, Yoksa Arınmasına mı Yardım Etmiştir?»

13

«Bunu okuduğum anda, başka bir evren gördüm ve başka bir insan oldum.» der (İtiraf: Kitap III).

Öyleyse, ünü ele geçirmek üzere olduğu o anda, Rousseau kimdir?

Gerici eleştiriciler onda her çeşit zayıflığı ve kötülüğü bulmuşlar, kararsızlığını, değişken ruhunu (Protestanlıktan katolikliğe dönmüştür ve ilerde yeniden protestanlığa dönecektir), kendisinin bakımını bazan sağlayan, ana dediği halde sevgili de olan, ama gene de bahçıvan Claude Anet ile bir zaman paylaşmayı kabul ettiği Mme. de Warens ile olan şüpheli ve iki yönlü durumunu; hepsinin üstünde de, bir eğitim kitabı yazarından geldiği için bağışlanmaz hatası olan, çocuklarını yüzüstü bırakmasını kınamışlardır. En hoşgörülü olanları, ya da en kötülerini, bunların hepsini hasta sinirlerine verirler. «O, delidir» derler, ki devrimcilerin esinlendikleri başlıca kaynaklardan biri olan bu kişiyi küçük düşürmek için en iyi yol budur.

Yapılan bu eleştirilerin hepsi de yanlış değildir. Jean-Jacques'ın, sinir sistemi üzerinde etki yapan ve bütün ömrü boyunca süren, bir hastalığı vardı. Fakat o, ihtiyarlığı dışında, hiçbir zaman zihin dengesizliği belirtileri göstermedi; yaşlılığında da zaman zaman, ve özellikle, baskı ve takibe uğradığı zamanlar bu belirtiler meydana çıkıyordu. Discours sur l'inĞga-Ut6, Emile ve La Contrat Social gibi açık, iyi anlatılmış eserlerin yazarını delilikle suçlandırmak, aptalca bir iftiradır.

Gençliğinde hayatın çalkaladığı, ahlâk tanımayan, içgüdülerine hâkim olamayan bir varlık izlenimi verdiği doğrudur. Ama konumuz, kendi haline bırakılmış, çok erken bir zamanda toplumun baskısı altında kalmış, serüvenci bir kadının boyunduruğu altına girmiş bir çocuktur; ve şaşırtıcı olan şudur ki, bir yıkıntı haline gelebilecek olan bu genç çocuk, kendi kendine, bu kadar güçlü bir kişilik kurmayı

14

başarabilmiştir. Çocuklarını bırakmış olması bağışlanamaz; ama, olayı bugünkü düşüncelerimizle yargılamamak gerekir. XVIII. yüzyılda, aristokrasinin içinde bile, bu gibi şeyler olağandı. D'Alembert'in Mme. de Tencin'in oğlu olduğunu ve anası tarafından bir kilisenin kapısına bırakıldığını, herkes bilir. Rousseau, Therese Levasseur'un bütün ailesinin bakımı da kendi üstünde olduğundan, para zorlukları ve sıkıntılar içinde olduğu için, başka birçok insanların yaptığını yaptı, bunu yaparken, herhalde, Mme. de Tencin'den daha fazla bağışlığı vardı. Önemli olan, onun, daha sonra, aristokratların ahlâkına karşı yeni bir ahlâk ortaya çıkarmak iddiasında bulunmuş olmasıdır; fakat çocuklarını terkettiği zaman, bu noktaya henüz varmış değildi. İhtiyarlığında bu işten bir hayli üzüntü çektiği görülüyor. Rousseau, burada, bir suçlu olmaktan çok bir kurban olarak belirir.

Kararsızlık savına gelince, bu, ona, aslında şeref verir. Bu içli adam, boyunduruğun hiçbir türüne dayanamaz. Her şeyden fazla, baskıdan acı çeker ve özgürlüğüne sataşıldığı zaman, bırakır gider. Gezici hayatı, bu yüzdendir. Yoksulluğu ve serüveni, yaldızlı bir köleliğe her zaman üstün tutacaktır. Onda hiçbir şey, özgürlük aşkından daha derin değildir. Kendi kendisi olmak, hayatında, duygularında ve fikirlerinde hep özgür olmak ister. Haklı bir fikri savunmak için konuşmaya karar verdiği zaman, hiçbir zenginlik, mevki, güvenlik kaygısı onu susturamaz. Tek basma kalsa bile, doğru bildiğini savunacak, destekleyecektir.

Gezici hayatı, zamanının yazarları arasında ona ayrı bir deney sağladı. Gezilerinde, halkın yoksulluğunu gördü, anladı. Emeği başkalarının keyfine ve hevesine bağlı olan insanın aşağılaşmışlığını gördü, anladı.

3 İtirafın dördüncü kitabında anlatılan, vergi kaçırmak üç domuz suçuğunu saklayan köylünün hikâyesi ilginçtir.

15

Aralarında kendisini her zaman rahat hissettiği halkı sevmeyi öğrendi.

Hayatın amansız okulunda yetişen bu adam, aynı zamanda, sağlam bir kültür edinmek yolunu da buldu. Bu kültür, elbette, bilimlerde çok daha fazla derinleşmiş olan Diderot'nun kültürü kadar geniş değildi. Ama Rousseau da, ansiklopedik bir kafadır. Eserinde yaşadığı ve değindiği konuların ve edebiyat türlerinin çok çeşitli olması, bunu kanıtlar. Müzik, tiyatro, şiir, kimya, botanik, dilbilim, ekonomi politik,

hukuk, pedagoji, roman Vb. Bu kültür, kolejlerde edinilmemişti. Okul eğitimi görmemişti o. Az öğrenimli ve kendi kendini yetiştirmiş bir kişiydi, ama öğrendiğine tam hâkim olan ve bütün düşünceleri eleştirici ateşinden geçirme alışkanlığı bulunan olağanüstü bir zihin gücüne sahipti.

1741 yılında Paris salonlarında ortaya çıkan adam, işte böyledir. Oraya gençlik tutkularının dürtüsüyle geldiği kesindir. Paris, o çağın fikir merkezidir, ve şöhretlerini yapan, Paris salonlarıdır. Halktan çıkmış bir aydın için, salonlar onu kabul edip, desteklemezse, başarıya ulaşma umudu hiç yoktur. Yetenekli yazarların yaşamalarını sağlayan bilim ve san'at koruyucusu zenginlere, bütün kapılan açan etkili kadınlara ancak oralarda rastlanabilir. Marmontel, Grimm, daha sonra Beaumarchais gibi kimseler, başarılarını salonlarda sağlamışlardır. Jean-Jacques, kendi başarısını niçin orada sağlamayacaktı? O, Paris salonları aristokrasisine karşı hiçbir peşin yargı beslemiyordu. Gençlik eserlerinde bu âlemin kodamanlarına karşı hiçbir düşmanlık izi bulunamaz.

Onlarla ilişki kurduktan sonradır ki onlardan nefret etmeye başlayacak, «marazı alinganlığı» geliştirecektir. Gittikçe büyüyen düşmanlığı, onun doğasına bağlı nedenlerle açıklanır. Salonlarda parlamak için serbestlik ve rahatlık gerekir; Rousseau ise çekingen ve beceriksizdir. Parlak karşılığı bulabilmek, hazırce-

16

vap olmak gerekir; o ise yavaş ve ağırdır ve ancak yalnız kaldığı zaman bir şeyler yaratabilir. En ağır sorunları bile hafif ve nükteli bir tarzda tartışmayı bilmek gerekir; o ise ciddidir ve fikirler çatışmasına bütün ruhunu katar. Kısacası, Voltaire' olmak gerek; o ise Jean-Jacques'tır. Fakat konunun -derinde yatan nedeni, bir sınıf nedenidir. Salonlarda aristokratlar ve büyük burjuvalar, halkın yoksulluğu sayesinde, bolluk içinde yaşarlar; o ise kendini halk bilir. Baron d'Holbach, ona, bir gün, kendisine karşı niçin bu kadar soğuk olduğunu sorar. Rousseau- «Siz, çok zenginsiniz.» karşılığını verir. Bu zenginler kalpsizdir; yapmacıklarla doludur.

Büyük tutkuların ancak aralıklı olarak, zaman zaman sesini yükselttiği halkın arasında, insandaki doğal duygular daha sık işitilir. Bu duygular, daha yüksek toplum tabakalarında, salt olarak boğulmuştur ve duygu maskesi altında sesini duyuran kendini gösterme ve sivrilme merakından ve çıkarlarından başka bir şey kesinlikle yoktur. (İtiraf, Kitap: IV)

Başka birisi olsa bu pisliğe alışır, katlanır, uyardı. Rousseau'nun dehası ise yekinmeye ve başkaldırmaya dayalıdır. Ondan bir salon adamı yapıp çıkarmak isterler. Kısacası, bir Voltaire. Ama, hayır! O, Cenevre vatandaşı Jean-Jacques olacak ve bir azınlığın büyük zenginliğini, büyük çoğunluğun yoksulluğunu ve herkesin mutsuzluğunu, felâketini doğuran bir toplumun yalanlarını gösterip kınayacaktır.

Büyük eserinin işlenip hazırlanması (1750-1762)

«Bilimler ve San'atlar Üzerine Konuşma» yazısı, Dijon Akademisi tarafından ödüllendirildi ve hemen büyük yankılar uyandırdı. Bunun ardından, uzun süren bir kalem tartışması geldi. Aralarında Polonya F. 2/17

kralı Stanislas gibi amatörler de bulunmak üzere, birçok yazar Rousseau'ya karşı tartışmaya girdiler-, Rousseau karşılık verdi ve tartışma, ikinci konuşmanın yayınlanmasına kadar sürdü. Rousseau'nun düşmanları, Marmontel'in ve Morellet'nin Mmoires'larını (Anılar) kanıt olarak alıp, tezini ona ilham edenin Diderot olduğunu ileri sürerek onun itibarını kırmaya girişmişlerdir. Onlara göre Rousseau, Dijon Akademisine, bilimlerin ve san'atların ilerlemesinin ahlâk ve törelerin arınmasına fiilen yardım ettiği yolunda karşılık verme tasarısını dostuna açmış-, Diderot da, aykırı düşünceler ileri sürme sevgisinin dürtüsü ile ona tezin çok beylik olduğunu, başkalarından ayrılmak ve sivrilme gerektiğini söylemiş, ve Rousseau' nun daha sonra geliştireceği düşünce ve kanıtları, parlak bir tarzda söylemiş olsa gerektir. Bu dedikodular, incelemeye dayanıklı değildir. Bundan başka her ikisini de başarıyı zorlayacak kadar açgözlü şarlatanlar olarak tanıttığı için, Rousseau kadar Diderot'yu da küçültür. Bu iki insan, doğruya duydukları sevgi yüzünden o kadar çok kişisel fedakârlıklar yapmışlardır ki, başka tür bir ünü hak etmemişlerdir. Rousseau'nun, bütün hayatı boyunca, bir dostunun önerdiği bir aykırı düşünceye bağlı kaldığını varsaymak, hangi sağduyuya uygun düşer? Bundan başka, Diderot, Marmontel'in savlarını hiç de doğrulamıyor. Tersine, Refutation du Uvre «De l'Homme»unda açıkça şöyle der:

Rousseau, Rousseau olduğu için, yapması gerekeni yaptı. Ben, ben olacağım için, ya hiçbir şey yapmam, ya da bambaşka bir şey yapardım. Vie de Sönöaue'inde anlattığı, doğru görünüyor. Rousseau, yarışmaya katılma niyetini açınca, Diderot, şöyle haykırır: «Duraksamaya yer yok. Hiç kimsenin savunmadığı görüşü savunacaksınız.» Diderot, böylece, eğilimlerini bildiği Rousseau'nun cevabını önceden sezmiş oluyordu.

18

Bu ilk Konuşma, Rousseau'ya birdenbire ün sağladı. Ama bu, gene de üstün değerde bir eser değildir. Rousseau'nun kendisi, ki edebiyatta kendini gösterme ve sıvrılma merakı yoktu, onu en kötü eserlerinden biri sayar:

Kalemimden çıkmış olanlar arasında düşünce düzeni bakımından en zayıf ve uyum bakımından en zavallı olan, budur. (İtiraf) Ahlâk üzerine güzel söz söyleme düzeyini aşmaz. Bununla birlikte, çok büyük önem taşır; çünkü Rousseau'nun bütün öğretisi, tohum halinde orada vardır. Rousseau, bilimlerin ve san'atların ilerlemesinin töreleri bozduğunu savunmakla, filozofların genel olarak kabul etmiş oldukları düşüncelerin tersi olan yolu tutar. Aynı dönemde yayımlanan Ansiklopedi'nin prospektüsü, toplumu, akim icaplarına göre, yeniden kurmaya olanak veren bilime çalman bir marş gibi çınlamıştı. Rousseau, bu toplumun eşitsizlik temeli üzerinde kurulmuş olduğunu; kültürün, süslü ve gösterişli yaşayışı halkın yoksulluğuna dayanan kokuşmuş bir aristokrasinin hizmetinde olduğunu gördü. Bu 'Konuşmazdaki gerçek yenilik, iyi insan doğası kokuşmuş topluma karşı çıkarmaktan ibaret değildir. Bunu, ondan önce başkaları yapmıştı ve uygarlık öncesi vahşet halinin iyiliği konusu, XVIII. yüzyılda yaygın bir düşüncedir.

Ama, bir kısım insanların içinde yaşadığı bolluğun arkasında, başkalarının yoksulluğu olduğunu, hem de büyük bir tutku ile ilk söyleyen, Rousseau olmuştu. Bu Konuşma'da içerik bulunan bu tezi izleyen polemik boyunca, özellikle Reponse au roi de Po-logne'da. (Polonya Kralına Cevap) gititkçe daha fazla açığa çıkar. Eleştiricisi, sadece derebeylik toplumuna karşı değil, fakat zenginlik eşitsizliği temeli üzerine kurulmuş bulunan her topluma karşı yöneliktir.

O, artık, yolunu bulmuştur. Filozoflarla bozuşmaz, çünkü kendisini onlarla karşı karşıya getiren çatışma 19

henüz gizli ve belirtisizdir, D'Alembert Discours Preliminaires d l'Encyclopedie'sinde, Grimin Correspondance litteraire'inde bu ilk Konuşma'nın dostça bir eleştirisini yapmakla kalırlar. Rousseau, Ansiklopedi ile işbirliği yapar, müzik yazılarını o sağlar-, 1755'te de tezlerini derinleştirdiği ve ahlâki düzlemde politik düzleme geçtiği, Discours sur l'ecoriomie politique'ini verecektir. Diderot ile ilişkisi sürer, en değerli dostunun Di-dorot olması, önemlidir. Diderot da, kendi gibi, edebiyatçıların derbeder hayatı içinde uzun zaman yaşamış, gene kendisi gibi bir küçük burjuvadır.

Bu sırada Rousseau, salonlardan gittikçe uzaklaşır. Kendi «ahlâk reformu»na başlar ve bir küçük zanaatçı gibi bağımsız yaşamaya karar verir. Bu parlak yazar, sayfası 10 paraya (sous) müzik notaları kopye ederek yaşamaya girişecek, sert ve çıkar gütmeyen bir yaşama örneği verecektir. İşte kişisel hayatındaki bu ağırbaşlılık, küçük burjuvazinin kalbini fethedecektir. Gene bu ağırbaşlılık, bu yüksek orun, eserleriyle birlikte, devrimin büyük jakobenlerini, Marat'lan ve Robespierre'leri esinleyecektir.

1752'de bir komik-operası daha Le Devin du village, ardından, önsözü birinci Konuşma'daki fikirleri açıklığa kavuşturan bir komedisi, Narcisse, sahneye konur. Le Devin du village'ına ödül olarak verilerek istenen bir krallık şeref ödeneğini almayı reddeder.

1755'te Dijon Akademisinin açtığı bir yarışmaya daha katılır. Ayrıca inceleyeceğimiz Discours sur l'origine de l'inegalite işte buradan çıkar. Bundan sonra Cenevre'ye gezmeye gitti ve orada yeniden kalvinizme döndü.

Paris hayatından usanmıştı; Chevrette şatosunun parkındaki bir bahçıvan kulübesini, Ermitage'ı, emrine veren Mme. d'Epinay'in bu önerisini kabul etti. Ansiklopedistlerle kavgaları işte burada ciddileşecek-tir. Burjuva eleştirisi bu bozuşmayı, genellikle, Rousseau'nun güvensizliği ve alınganlığı, devamlı takip 20

altında bulunduğu saplantısı, Diderot'nun boşboğazlıkları ve Gnm'm'in entrikaları gibi kişisel sebeplerle açıklar. İki yönden gelen bu bayağı nedenlerin, ilgili-lerin bilincinde de asıl nedenleri gölgede bırakmış olması olasılığı vardır. Fakat eleştirinin rolü, dedikoduları bir yana bırakıp anlaşmazlığın, bir sınıf çatışması olan çatışmanın kaynağına yükselmek olmalıdır; Ansiklopedistlerin ılımlı kanadı (Voltaire) kadar, ileri kamdı da (Diderot, d'Holbach) kapitalist burjuvazinin ilerici programını geliştirirken; Rousseau, daha devrimci olan fakat ekonomik bir programa sahip olmayan ve hayale sığman demokratik yığınların çıkarlarını temsil eder.

1758'de Rousseau, Mme. d'Epinay ile bozuşur ve Montmorency'de, Mont-Louis evciğine yerleşir. Burada geçirdiği zaman, hayatının en verimli dönemidir.

Önce Lettre à d'Alembert sur les spectacles'i yayınladı ve bu, Ansiklopedistlerle kesin olarak bozuşmasına sebep oldu. Rousseau, burada, genel olarak san'ata ve ayırım yapmadan bütün tiyatro türlerine karşı çıkmaz. Sosyal eşitsizlik üzerine, kurulmuş olmayacak bir toplum düzeninde san'atın yararlı erdemine inancını, birçok yerlerde tekrarlamıştır. San'atın yürek gücü, ruh kuvveti veren ve yurttaşlara değgin bir içeriği bulunmalıdır. Ve eğer Rousseau klasik tiyatroya karşı çıkıyorsa, bu, klasik

tiyatrodan aristokratik bir sanat gördüğü içindir. Aslında bu, haksız bir görüş olmakla beraber, halkçı bir sanata yol açtığı için, gereklidir. «Lettre à d'Alembert'in, sonunda, Devrimin gelecekte ele alacağı, bir halk ve yurttaş şenlikleri programı önerir. David tarafından düzenlenen büyük devrim şenliklerinin kuramcısı Rousseau'dur.

1761 ve 1762'de üç esas eseri La Nouvelle Heloise, Le Contrat Social ve Emile yayımlanır. Her üçü, öğretimseldir (didactique). Rousseau, buraya kadar, zenginliklerin eşit olmayan dağılımı üzerine kurulmuş olan bir toplumda zamanının insanının aşağılaşıp ba-

21

yağışmasının nedenlerini göstermiş, kınamıştı. Şimdi artık, çağdaşlarına, yenileştirilmiş, iyileştirilmiş bir insan görüntüsünü gösteriyor. Le Contrat Social (Toplumsal Sözleşme), insanların, erdemleriyle hareket eden yurttaşlar, yani yurtsever insanlar olabilecekleri, demokratik, eşitliğe dayanan bir toplumun ilkelerini koyar.

La Nouvelle Heloise (Yeni Heloise), aristokrasinin kokuşmasına karşı bir burjuva aile erdemi ülküsünü; kadın düşkünlüğü ve şehvet peşinde dolaşmaya karşı daha sağlam ve sıhhatli bir duygu hayatını çıkarır. Üstelik Rousseau, zamanına uygun olarak, daha iyi bir toplum kurmak için bireyi iyileştirmek gerektiğini düşünür; ve bu yüzden Emile'i, doğa kanunlarına uygun bir eğitim planını verir.

Bu üç eser, birbirini tutar ve ulu bir plana bağlı gibi görünür.

Fakat Rousseau'nun düşüncesinin içinde bulunan ve temsil ettiği sınıftan ayrılması olanaksız gelişmeler bu üç eserde her zaman belirir. Bir çözümleme, bunları ortaya çıkarmaya yeter-, biz ise bu kısa gözden geçirmede, sadece, bu üç büyük eserden her birinin tarih bakımından önemini belirtmek istiyoruz.

I

«Le Contrat Social", bu çok soyut ve çok kuru politik hukuk kitabı, halkın egemenliği ilkesini açıklayan en derin, en yetkin eserdir. Her vatandaş, kendi özgürlüğünü sağlamak için, kendi şahsını, halkın istek ve iradesinin ifadesinden başka bir şey olmayan, genel istek ve iradenin yüksek yönetimi altına koyar. Rousseau, egemen olan genel istek ve iradeyi, kanunları yürütmekle görevli olan hükümetten ayırt eder. Rousseau burjuva düşüncüsü çerçevesi içinde kaldığı için, zorluklar burada başlar. O, özel mülkiyetin kaldırılmasını hiç düşünmez. Demek ki zenginler ve fakirler gene var olacaktır; peki, zenginlerin hükümete el koymaları ve genel istek ve iradeyi hiçe sayıp tersine davranmaları nasıl önlenecektir? Bu, burjuva düşün-

22

cesi için çözümlenemez bir sorundur ve Rousseau da bunun içinden, ancak hayallerle çıkar; servetlerin eşitliğine eğilir, süse ve gösterişe karşı kanunlara eğilim duyar; oysa bu eğilim ve eğilimler hep sanayi ve ticaretin gelişmesini destekleyeceklerdir. Bütün bu yolların güçsüzlüğünü önceden sezerek, yapısını sağlamlaştırmak için, bir Devlet dinine başvurur.

Jakobenler üzerine hiçbir kitap, bu kadar büyük etki yapmamıştır. Bu eser onlar için, devrimci erdemin, yurttaşlık ruhunun, kısacası, yurtseverliğin el kitabı olmuştur. Rousseau'nun düşüncesi, kozmopolitlikten çok, pek çok uzaktı. Le Contrat Social'de, 1789'dan çok önce, yurtseverlik ile cumhuriyetçi ruhun birbirine bağlandığı, birbiriyle bağdaştığı pek açıkça görülür.

Öte yandan Rousseau, bütün yurttaşlar bütün haklarını egemene teslim ettiklerine göre, egemenin, özgürlüğü savunmak için sınırsız bir güce sahip olduğunu kesin olarak söylemekle, Jakobenlere, devrimci terörün temel ilkesini öğretmiştir.

Nihayet Le Contrat Social'ın yurttaşlık dini, Robespierre'i, yüce Varlık dininin kurulmasında esinlenmiştir.

Pedagoji kitabı "Emile", ilerici bir rol oynamıştır; bu ilericilik, özellikle, esas itibarıyla 1762'de yurt dışına sürülmesine kadar Jesuitlerin ellerinde olan, zamanının kolejlerinde uygulanan öğrenimle Rousseau'nun fikirleri, karşılaştırıldığı zaman ortaya çıkar. Rousseau, rönesansın büyük hümanistlerinin örneğine uygun olarak insanın hem maddî hem manevî, lam, eksiksiz gelişmesini; nesnelerin doğrudan doğruya gözlenmesinin, kitaplardan öğrenmenin yerini olanağı olduğu kadar çok alacağı; bilimlerin esas role sahip olacağı; pratiğin teoriyle karışacağı bir öğretim yapılmasını ister. Emile, «bir el zanaatı öğrenir,» çünkü «devrimler yüzyılının kriz dönemine yaklaşıyoruz» (Emile, Kitap III) ve bundan böyle hiçbir sosyal

23

durum, istikrarlı olmayacaktır. Bu pedagojinin temelinde şu ilke yatar: Çocuğun kişiliğini geliştirmek, doğasının ona bıraktığı iyi şeylere saygı göstermek, ondan akla dayanmayan her türlü peşin hüküm ve batıl inancı her türlü geleneği çıkarıp atmak gerektir. Kısacası, kendi kendine yargılara varabilecek bir adam yapmak gerektir, ve Devrimin arifesinde bu, çok büyük önem taşır.

Fakat Rousseau'nun düşüncesindeki ve hayalci huyundaki çelişmeler, en parlak bir şekilde, Emile'de ortaya çıkar. Önce, yeni bir insanın meydana getirilmesinde pedagojiye verilen rol, hayalcidir. Yeni insanı kim meydana getirecektir? Pedagojinin devrimci bir değere sahip olabilmesi için, önce, eğiticileri eğitmek-gerekirdi. Burada, dünyayı fikirlerin yönettiğini, öyleyse toplumu iyileştirmek için bireyi iyileştirmek gerektiğini düşünen XVIII. yüzyıl filozoflarının idealizmini yeniden buluruz. Öte yandan, Rousseau'nun meydana getirmek istediği insan, hangi insandır? Doğa halinde yaşayan insan mı? Le Contrat Sodalın insanı mı?

«Nesneleri yaratanın ellerinden çıkan her şey, iyidir; insanların ellerinde her şey, soysuzlaşır.» Emile'in ilk sözleri işte bunlardır. Ama hemen sonra, Rousseau «iyi toplum kurumları, insanın temizliğini bozmayı en iyi bilenlerdir.» diye kesin konuşur. Biz burda Rousseau'nun, en güzel ifadesini Jakobenler'in kahramanca hayalciliğinde bulan burjuva yurtseverliği ile rekabet üzerine kurulmuş kapitalizmin gelişmesi için gerekli burjuva bireyciliği arasında bir o yana bir bu yana çekilip durduğunu düşünüyoruz. Rousseau, burada, burjuvazinin esas eğilimlerini, çelişik olan ve kendisinin aşamayacağı, aşmanın ancak yeni proletarya için mümkün olduğu, çelişik eğilimleri derinlikle anlatır. Aslında yurttaş olması gereken Emile, hiç değilse on beş yaşma kadar, insanlardan uzak, her türlü toplum hayatının dışında yetiştirilir.

24

Bu anti-sosyal eğilim, sonraları, gerici düşünceye hizmet etmiştir; bugün bile burjuvazi, çocukların, sosyal hayat hakkında bir şey bilmeden eğitilmelerine iyice özen gösterir. Öte yandan Rousseau, Emile'i peşin yargıların ve batıl inançların pençesinden koparmak isteğiyle, onu, toplum halinde yaşayan insanların birikmiş deney ve görgüleri olan, insan kültüründen de bilgisiz tutar. Emile, on iki yaşma gelinceye kadar, kitaplardan yoksundur; zekâ ve bilgilerinin geliştirilmesine ancak ondan sonra başlanır. Birçok bakımlardan Rousseau, sözde yeni yöntemleri ile, aslında burjuvazinin kültürel gerilemesini ifade eden pedagogların atasıdır.

Demek ki, bu karmaşık eserin çifte etkisi vardır. Jakobenlerin, Lepelletier, de Saint-Fargeau ve Saint-Juste'nin ilerici eğitim tasarımlarını, ama bir de, XIX. yüzyılın ve günümüzün kimi pedagoglarının gerici teorilerini esinlemiştir.

Emile'de, Savoie'li papaz yardımcısının inancını açıklaması ünlü bölümüne ayrı bir yer vermek, yerinde olacaktır; Rousseau, burada, kendi dininin ilkelerini anlatır. O, ruhun ölmezliğine, öte dünyada iyileri ödüllendiren ve kötülerini cezalandıran ve varlığı, doğanın harikalarının manzarası, kendi bilincinin sezgisi ile kanıtlanan bir tanrıya, «tanrısal icgüdü»ye inanır. Demek ki Rousseau, bir «deiste» yaratmacıdır. Görünüşte, gene bir deiste olan, Voltaire'e yakındır. Rousseau, Tann'ın her türlü görünüm şeklini, tapınma ve ayinleri, şu veya bu kiliseye özgü doğmaları. Voltaire gibi, reddeder. Rousseau'nun dini de, Voltaire gibi, papazlar sınıfından vazgeçebilir. Unutmamak gerekir ki, öteki filozoflar gibi, Rousseau da derebeyliğin başlıca kalesi olan kiliseye karşı savaşılmaktadır.

Gerçekte Rousseau'nun yaratıcılığı Voltaire'in özlem ve isteklerinden çok farklı özlem ve isteklerden doğar. Voltaire, materyalizmi, hiç değilse resmen, reddeder; çünkü öte dünyada halka söz dinletecek ve

25

özel mülkiyeti koruyacak bir jandarma-tanrı'ya gereksinimi vardır. Rousseau ise, tersine, halkı teselli edecek, ezilenlerin öte dünyada öcünü alacak ve kötülerini yani zenginleri cezalandıracak bir tanrıya gereksinim duyar.

Kodamanlar, zenginler, yüzyılın mutluları tanrının hiç bulunmamasından rahatlayacaklardır; fakat bir öte dünyayı beklemek, halkı ve yoksulları teselli eder.'

«İnancın açıklanması»nın tarihi rolü konusunda karara varmak için, basit formüllerle yetinmek olanaksızdır. Rousseau'nun, bir din alıkoymakla, bu çağın katolikliğin güçlü etkisi altındaki küçük burjuvazisi ve halkı için daha yaklaşılabılır olduğu, besbellidir. Engels, Fransa'da materyalizmin, doğuş ve kaynağı bakımından, aristokratik olduğu üzerinde ısrarla durur. Ansiklopedistler, halktan uzak kalmışlardır. Bundan başka, Rousseau, Kilise ile bir orta hal çaresi uzlaşmasına varmakla, savaşımın ekseninin yerini değiştirmiştir. Artık söz konusu olan, aklın dine karşı savaşımı değil, dindar olsun olmasın, halkın yani köylülerin ve küçük burjuvaların, aristokratlara ve zenginelere karşı savaşımıydı. Denilebilir ki, «İnancın açıklanmasında tohum halinde Robespierre'in politikası vardır; o, halkı aristokratlara karşı bir araya toplamanın, aynı zamanda halkın dinsel inançları yıkılmaya kalkışılırsa, mümkün olamayacağını çok iyi anlamıştı. Aynı sıralarda genel olarak tann-tanımayan, Ansiklopedistlerin taraftarı Condorcet gibi Jiron-denler ise devrime ihanet ediyorlardı. Bu kesin dönüm noktasında Rousseau'nun yaradandığı yararlı bir rol oynamıştır.

Fikirler tarihinde «inanç açıklamasının» ansiklopedistlerin materyalizmine göre bir gerileme olduğu, yine doğrudur. Rousseau dinsel bir bilinemezçiliğe baş-

4 Deleyne'ye mektup. Yıl 1758.

26

vuruyor; bilincinin her türlü sebepten önce, kendisine Tanrı'nın varlığını açıkladığını izah etmekle, inancılık (fideizm) kapısını açıyor. Gericilik bu olayı kullanmaktan geri kalmamıştır⁵. Emil yayımlanır yayımlanmaz Piskopos Lefrance de Pompignan, Hristiyanlık ile filozoflar arasındaki bir üçüncü kutup yarattığı için Rousseau'yu kutlamıştı. Marksizmin üstatlarının Rousseau'dan çok Diderot ve Ansiklopedistleri tuttuklarını belirtmeleri haklıdır.

«La Nouvelle Heloise»in birçok kuşaklar üzerinde yapmış olduğu geniş etkiyi bugün gözönüne getirmek, güçtür; çünkü dokunaklı üslubu, heyecan verici gücünün büyük bir kısmını kaybetmiştir. Mektuplar şeklindeki bu uzun roman, roman tarihinde bir dönüm noktasını simgeler ve ortaya koyduğu çeşitli sorunlarla hemen hemen, Rousseau'culuğun bir ansiklope-disidir.

Ondan önce roman, hoş ve havai edebiyatın üstün tutulan türü idi. La Nouvelle Heloise bu aristokratik akıma kesin bir darbe vurdu ve romana, gerçekçilik yolunda, bir adım attırdı. Rousseau'dan önce de Le-sage, Marivaux, Prevost gibi gerçekçi büyük romancılar vardır; fakat onlarda dağınık olan unsurlar, hem gerçekçi hem de lirik bir roman olan, La Nouvelle Heloise'de bir araya toplandı. Burada, özellikle birinci bölümde, acı veren ama değerler kazandıran, hayatın kendiliğinden iyi, üstün bir biçimi olan tutkunun türküsünü buluruz. Rousseau bu konuda Diderot ile birlik ve Hristiyanlığa karşıdır. Julie'nin sevgilisi Saint-Preux ile evlenmesini sınıfsal nedenlerle önleyen sosyal görenekleri kınar. Zamanının toplumunda kadının gururu kırılmış durumunu ortaya koyar ve kınar.

5 Objektif bakımdan, ezilmekte olanların teselli olarak bir tanrıya inanmaları, halk yığınlarını mücadeleden uzaklaştırmaktan başka bir sonuç vermez.

27

Aristokrasinin sürdürdüğü ve aileyi bozup dağıtan haylaz ve çapkın hayata karşı, Rousseau, aile hayatının ağırbaşlılığını yüceltir.

İkinci bölümde Julie, kocası M. de Wolmar'a içten bağlı kalır-, o çağın aristokratları için, bu, gülünç bir davranıştır. Rousseau, buradan da Diderot'ya yakın, Greuze'nün hayranıdır.

Öte yandan Rousseau, şehirlerde aristokrasinin kokuşmuşluğuna karşı, kırlarda doğanın koynunda yaşanan doğal, sade hayatı koyar ve Rönesanstan bu yana rastlanmamış bir yeni deyişle doğaya övgüler düzer. Diderot dışında, Ansiklopedistler için doğa, soyut bir fikir, felsefi bir kategoridir; Spinoza'da olduğu gibi, kendi kendisinin maddi sebebidir. Rousseau için ise, doğa, tersine, bütün duygularıyla yararlanıp zevkine vardığı, zenginliklerle dolu bir yaşayan gerçek, bir coşkunluk kaynağı, bir sırdaştır.

La Nouvelle Heloise'in getirdiği belki en büyük yenilik de işte budur-, Rousseau XVIII. yüzyılda o kadar az rastlanan lirik şiirin en büyük şairidir. Düz yazısı, fikirleri açık ve güçlü bir şekilde ifade etmekle yetinmez. Müzisyen olduğu için, duyulan bütün sıcaklık-larıyla ve ritmlerle anlatmayı da bilir; heyecan, ya-yıhçı hale gelir-, bu yüzden birçok, güzel okuyucu hanım, La Nouvelle Helois'i okurken gözyaşı dökmüşlerdir.

Fakat La Nouvelle Heloise, küçük burjuvazinin gelişmelerini yansıtır: Duyguların özgür genişlemesine çalınan bir marş, bir ilâhî olan birinci bölüm, olacağa boyun eğmeyi öğütleyen ikinci bölümün karşısına çıkar. Çünkü Julie, babasının kesin buyruğuna uyararak, sevdiği adamdan vazgeçmeyi ve yaşlı bir adamla evlenmeyi kabul ettiği zaman, o kadar uzdillilikle kınanan sosyal göreneklerin ve törelerin önünde boyun eğmiştir. Gericilik romantizm, buradan, öte dünyanın tesellisine kavuşmak umudu, kader, yalnızlık sevgisi, kendi içine kapanmak, heyecan için heyecan aramak vs. gibi pek çok konuyu çekip almıştır.

28

Son yıllar (1762 -1778)

Emile'in. yayımlanması, Rousseau'ya karşı baskı ve zulümlere yol açtı. Parlamento, kitabı kınadı ve yazarının tutuklanmasını emretti. Rousseau, çok acele kaçmak zorunda kaldı. Paris Başpiskoposu, aleyhinde, bir buyrultu yayınladı. Protestanlar da pek iyi bir tavır takınmadılar. Cenevre'de mahkum oldu, Neuchâtel toprağında Motiers'e geçti; orada da papazlar ona karşı halkı kıskırttılar. Beinne gölündeki Saint-Pierre adasına sığındı, Senato kendisini oradan da sürmekte gecikmedi. Filozof David Hume, Rousseau'yu İngiltere'ye davet etti, oraya Alsas üzerinden geçti. Çok geçmeden araları bozuldu ve Rousseau, Fransa'ya dönüp, iktidarın izniyle 1770'te Paris'te yerleşinceye kadar, gezici hayatına yeniden başladı. 1778'de Ermenoville' de ölümüne kadar topluluktan uzak yaşadı; herkesten kuşkuландığı için az sayıda dostları dışında kimseyi yakınına kabul etmedi. Kilise, Parlamento, Krallık ve filozoflar, hep ona karşı idiler. Görünüşte, tek başına kalmış, yalnız bir adamdı. Oysa kimsenin onun kadar etkisi, onun kadar hayranı yoktu. Korsika'dan, Polonya'dan anayasa hazırlaması için çağrılar geliyordu. Bilinmedik öğretileri, ardı arası kesilmeden, çekildiği ve kuşku içinde yaşadığı köşesine sokulmak için uğraşıyorlardı. Kovalanıp sıkıştırılan bu yalnız adamın, düşünceler üzerinde, kendisine

baskı ve zulüm yapanların sahip olmadıkları, bir çekim gücü vardır. Daha da çok yazmıştır. Fakat artık, eseri, nitelik değiştirmiştir. İnsanlara sesleniyorsa, bunu, artık, kendisini örnek vererek, gelecek kuşaklar önünde kendisini iftiralara ve haksızlıklara karşı savunmaya çalışarak yapar. Çok sayıda yazıları arasında, Les Confessions (İtirflar) ve ölümün yanda bıraktıracığı Rxveries dun promeneur solitaire (Yalnız gezerin hayalleri) ötekilerden ayrılır.

Confessions, hayatının hikâyesi olmaktan çok ru-

29

hunun, heyecanlarının hikâyesidir. Psikolojik çözümleme şaheseri, düşmanlarına karşı, çoğu zaman haksız, bir'uzdülü savunma ve tutkulu suçlama olan bu eser, aynı zamanda, lirik bir ezgi, dünya edebiyatının en güzel şiirlerinden biridir. Rousseau, romantik çağda gelişip açılacak olan duygusal, lirik edebiyatın üstadıdır. Onun bireyciliğinin olumlu bir yanı var. Üçüncü toplumsal tabakanın (tiers etat) henüz derebeylik çerçevesi içinde kapalı insanı gururu kırılmış ve haklardan yoksun bir durumda bulunduğu zamanlar, birey önem kazanmıştır ki, Rousseau onun eşi bulunamaz bir değere sahip olduğunu iddia etmiştir. Rousseau, onda, sonsuz bir ruh zenginliği bulur; iç hayatın hazinelerini, insanın kişiliğinde gizli olan bütün güçleri bütün dünyaya açıklar. Rousseau insanın kurtuluşu için çalışır. Voltaire ve filozoflar, daha önce, insan kişiliğinin kutsal, dokunulmaz olduğunu kabul ettirmek için savaştılar. Fakat bu, soyut bir düşünce olarak kaldı. Rousseau bunu renklendirir, < ona hayat verir, vücut verir.

Bununla birlikte Rousseau'nun kurulmasına yardım ettiği rejim, bireyin kendi kendinden başka dayanağa sahip olmadığı, burjuva rejimidir.

Burjuva bireyciliği, gerici yüzünü hızla meydana vuracaktı-. Bireyin toplumun dışında ve topluma karşı kendi içine kapanması, heyecanlara heyecan için tapma, düşler, kuruntular, ruhun edilgin (passif) durumları, bütün bunlar, Rousseau'da belirir; romantiklerin en gericilerinde, Chateaubriand'da ve Almanya'da iyice açılıp gelişir ve bugün bile bütün gerici edebiyatta, çeşitli şekillerde, hüküm sürer. Rousseau ve biz

Rousseau'nun etkisi demek ki yersiz ve sıradan değildir. Onda her şeyden önce kutlamak gereken =ey, Jakobenlerin ilham kaynağı olmasıdır. Onun ta

30

rih bakımından büyük değeri, Devrimin kesin bir anında halk yığınlarının yönetimini ele almış bulunan, Derebeylik Avrupası'nın hücumuna uğramış burjuva devrimini, burjuvazinin kendisine karşı kurtarmış olan küçük burjuvaziye bir doktrin sağlamış olmasıdır. En temiz devrimciler olarak saygı gösterdiğimiz Marat'lar, Robespierre'ler, Saint-Just'e Rousseau'nun eseriyle beslenmişlerdir. Robespierre'in kâğıtları arasında, genç Maximilien Robespierre'in, Louis-le-Grand kolejinden çıktığı sırada, saygıdeğer üstadını ziyarete gittiğini kanıtlayacak gibi görünen bir yazı bulunmuştur. Rousseau'nun doktrinindeki gelişmeler, Robespiyercilerin programında da bulunuyor. Saint-Juste Convention'a, Ventöse kararnamelerini oylat-makla, birbirine eşit küçük mülk sahipleri demokrasisini kurmayı tasarlıyordu-, böyle bir tasan hayalci idi, tarih de onu silip süpürecekti. Thermidor karşı devrimi, Jakobenlerin ekonomik programlarının hayalci niteliğiyle tam açıklanır.

Rousseau'nun Devrim üzerindeki etkisi sadece fikirleriyle değil, bir de, bunlardan ayrılması olanaksız, üslubu ile anlatımını bulur. Gerçekten, demokratik yığınları sürükleyebilen, onun uzdilliliğindeki ateş, şiirindeki titreyiştir. Voltaire'in gözde silahı, alaydır-, Rousseau'nunki ise, uzdilliliktir. Bu değişiklik, Devrimin hazırlanmasında yeni bir aşamayı belirtir. Gerçekten, 1750'den önce filozoflar arasında egemen üslup, alaydır. Alayın yıkıcı bir rolü vardır ve böylece ilerleme davasına çok büyük hizmetler yapar. Derebeylik dünyasının ve Katolik dinin saçmalıklarını aklın ışığında ortaya fıskırtmakta misli yoktur. Alay, o saray ve salon adamlarımı işidir ki, saçmalığı anladıkları zaman, kesin savaş anı henüz gelmiş olmadığı ve kendileri de aristokrat veya büyük burjuva oldukları için daha bekleyecek vakit olduğundan, kahkaha ile gülerler. Bu, Voltaire amatör kalmış ve hırsla savaşmamış demek değildir. 1750'den sonra onun alay-

31

lan daha büyük bir yamanlıkla, zorlu bir tarzda çırpınır durur; ama kendinde olanı en iyi verebildiği alan, uzdillilik değildir. Tersine, Rousseau'nun uzdilliliği insanı yüreğinden kavrar, baskı altında sabrını kaybetmiş ve kızgın insanlara seslenir. İnsanın yalnız aklını aydınlatmakla kalmaz, onun bütün güçlerini, kaynaklarını da harekete geçirir. 1789'da kulüplerde ve meclislerdeki büyük hatiplerin sesiyle yığınları ayaklandıran, işte bu uzdillilik olmuştur.

Devrimden sonra Rousseau'nun etkisi gene çok büyük olarak kalır. Ondan sonra, ondan önce olduğu gibi yazmak artık olanaksızdır. Bütün romantikler, Chateaubriand, Michelet veya Lamennais, onu örnek alabilmeyi candan istemişlerdir. Daha sonraları, büyük yazarlarda onun etkilerini ayırt edebilmek daha da mümkün olabilmıştır. Onunla o kadar benzerlikleri olan Tolstoy, kendisini, onun öğretilisi olarak ilân

etmiştir. Romain Rolland da, felsefi idealizmi ile, ama onun yanında halk için, adalet için, barış ve özgürlük ' için sevgisi ile, bir Russocudur.

Buna karşı Rousseau'nun uyandırdığı kinler ve nefretler, çağımıza kadar sürüp gelmiştir. Gericiler tarafından onun kadar hakarete uğratılmış, bütün dünyada pek az yazar vardır. 1912'de, doğumunun iki yüzüncü yıldönümü, gerçek bir kin ve nefret boşanmasına tanık oldu.

Günümüzde burjuvazi, artık, bu gibi hoyratlık ve kabalıklara izin vermiyor. İlerici kuvvetlerin yükselişi karşısında hileye başvurmayı, Rousseau'ya hakaret etmektense, onda, gerici bir yoruma elverişli olan her şeyi kullanmayı yeğliyor.

Böylece, ilerlemeye karşı olan ve gerici hayalleri öğütleyenler-, emekçilere karşı bir politika uyguladığı halde sosyal adalet gevezelikleri yapanlar; son şeklini almış kesin bilgiyi kendi içlerinde bilinç ve vicdanlarında taşıdıklarını söyleyen ve böylece Marksizm gibi sosyal bir bilimin gerekliliğini reddedenler; toplumu

32

bir bütün olarak mahkum edenler; işçi sınıfının içine bir küçük burjuva ideolojisi olan anarşizmi sokan anarşistler, özetle herkes ona sahip çıkar, onunla övünür.

Rousseau'nun düşüncesinin gerçek yönünü ve anlamını bulup ortaya çıkarmak için dürüst bir şekilde çaba harcayan saygıya değer birçok araştırmacı da, elbette, vardır, fakat bunların çalışmaları her zaman gün ışığına çıkmış değildir. Kimi pozitivistler, Katoliklerin Rousseau'yu kendi yanlarına çekmek için harcadıkları çabalardan haklı olarak çarpılarak, onu tutarlı bir rasyonalist gibi göstermeye giriştiler ki, bu da aynı derecede yanlıştır.

Marksist eleştirinin görevi, bütün ışıkları Rousseau üzerine çevirmektir, bu eleştiri onun zayıf taraflarını eleştirmeli, fakat nedenlerini de açıklamalı, evrensel kültüre getirdiklerini de göstermelidir. Jean-Jacques Rousseau, vatan sevgisine, özgürlük sevgisine, halk sevgisine ve bir de halkı sömürenlere karşı duyulan kine, aşılmamış bir edebi ifade vermiştir. Bu sıfatladır ki bizim halkımız, eseri bizim milli kültürümüzün en büyük parçalarından biri olan filozof Jean-Jacques'in anısı önünde, saygıyla eğilir.

F. 3/33

II

İNSANLAR ARASINDAKİ

EŞİTSİZLİĞİN

KAYNAĞI

KONUSUNDA İNCELEME

GİRİŞ

YAYIMLANMA

Eserin hazırlanışını Rousseau'nun kaleminden dinleyelim:

"Dijon Akademisinin «İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı» konulu programı, 1753 yılında çıktı. Bu büyük sorun karşısında çarpılmış, bu akademinin böyle bir sorunu ortaya atmaya cesaret etmesine de şaşırmıştım; ama o buna cesaret ettikten sonra, ben de bu sorunu ele almak ve işlemek cesaretini gösterebilirdim; ve buna giriştim.

Bu büyük konuyu rahatlıkla ve derin derin düşünebilmek için Saint-Germain'e yedi-sekiz günlük bir yolculuk yaptım... Ormanın derinliklerine dalıp orada, tarihini adamakıllı izlediğim ilk zamanların görüntülerini aradım, buldum; insanların küçük yalanları üzerine el koydum; insanların doğasını soyup çırılçıplak bırakmaya, onların şeklini bozan zaman ve şeylerin ilerlemesini izlemeye, insan toplumunun insanını uygarlık öncesi doğa insanı ile karşılaştırarak, onlara, insanın sözde yetkinleşmesi ve olgunlaşması için de sefaletinin asıl kaynağını göstermevr rüret ettim. Bu

37

yüce, derin düşüncelerimle coşan ve yücelen ruhum, Tanrı'nın huzuruna yükseldi. Oradan hemcinslerimin, peşin yargılarının, batıl inançlarının, yanılgılarının, mutsuzluklarının, suçlarının çıkmaz yolunda yürümeye çalıştıklarını görünce, işitemedikleri, zayıf bir sesle haykırdım: «Durmadan doğadan yakınan çalgınlar, biliniz ki, size bütün kötülükler kendinizden geliyor!» Bu derin düşüncelerden "Discours Sur l'Inegalite», bütün yazdıklarım arasında Diderot'un en çok hoşuna giden ve yazarken öğütlerinden en çok yararlandığım, ama bütün Avrupa'da pek az okuyucunun anladığı, bunlardan da hiçbirinin sözünü etmek istemediği bu eser doğdu. Bu eser, ödül yarışmasına katılmak için meydana getirilmişti; bu nedenle, ama kazanamayacağından emin olarak ve Akademilerin ödülleri bu dokuda parçalar için kurulmuş olmadığını iyice bilerek, yarışmaya gönderdim."

Rousseau, Confessions 'da bu Konufmo'nun nasıl yazıldığını böyle anlatır. Bunda yanılmıyordu. 1754 başında Akademi, ödülü, silik bir papaz olan Talbert'e verdi.

Kısa bir süre sonra Rousseau, Cenevre'ye gitme olanağını bulur. Paris'ten 1 Haziran 1754'te ayrılır. Eserinin sunuşunu daha o zamandan tasarlamıştır; yolda tamamlar ve Chambéry'de tarihini atar: 16 haziran.

Önce bu sunuşu yurduna yapmak için Cenevre hükümetinden izin istemeyi düşünüyordu; sonra, reddedilmekten çekinerek, bu düşünceden vazgeçti. Sunuşu, kimsenin fikrini sormadan yayımladı. Sunuş, Genel Kurula, demek ki yurttaşların tümüne idi. O sıralar halkla ilişkileri hoş olmayan Yöneticiler (raa-gistrats) bundan kuşkulananabilirlerdi. Sunuş, «Kurulda bana düşman kazandırmaktan ve burjuvazi arasında kıskançlık uyandırmaktan başka bir işe yaramadı.»

Cenevre'de, ilerde kitaplarını yayınlayacak ve Rousseau'nun geçimsiz huyuna rağmen sadık dostu 38

kalacak olan Rey ile tanıştı. Rey bu Konuşma'nın el yazmalarını 1754 ekiminde alıp Amsterdam'a dönerek eserin baskısını 1755 nisanında tamamladı.

Rousseau, aynı yılın .19 haziranında, eserini Fransa'ya sokmak iznini alır. Ağustos ortalarında Paris'e bin yedi yüz kitap gelir, kitapçı Pissot bunları satışa çıkarır. Cenevre'ye iki yüz tane gönderilir. Konuşma'nm Rey tarafından 1759 ve 1762'de yeni baskıları yapılacaktır. Yazarın sağlığında üç taklit baskı saptanmıştır.

Bu ikinci Konuşma'nın (Discours) doğurduğu polemik, Discours sur les sciences et les arts'ı izlemiş olan polemik kadar geniş olmadı. «La Mercure de France», 1755 ekiminde «Lettre de Philopolis, citoyen de Geneve (Charles Bonnet)» başlıklı bir mektup yayımlar; Rousseau buna hemen karşılık verir. Aynı yıl kitabı kendisine gönderdiği için Rousseau'ya teşekkür eden Voltaire'in 30 ağustos 1755 tarihli, ünlü mektubu yayınlanır:

«Bizi yeniden hayvan yapmayı istemek için bunca zekâ şimdiye kadar hiç kullanılmamıştı; eserinizi okuyup bitirince insanın içinden dört ayak üzerinde yürümek isteği geliyor.»

Rousseau, insanı vahşet haline yeniden götürmeyi hiçbir zaman istemiş olmadığını bildirip itiraz ederek, buna cevap verir»

Kaynaklar

İlk Konuşma, bir ahlâk kitabıydı; ikincisi ise Rousseau'yu hemen büyük politik düşünürler arasına koyan politik bir eserdir. Bu kitapta birdenbire, doğaçtan söylenmiş hiçbir şey yoktur. 1743'ten beri, Venedik'te kaldığı süre boyunca, yazar, Politik Kurumlar üzerine büyük bir kitap yazmayı tasarlamıştı: "O zamandan bu yana ahlâk üzerinde yaptığım tarih incelemelerim görüşlerimi çok genişletti. Her 39

I

şeyin, kökünden, politikaya bağlı olduğunu ve nasıl ele alınırsa alınsın hiçbir halkın, hükümetinin (yönetimin) doğasının onu yaptığından başka bir şey olamayacağını anlamıştım; böylece «mümkün olan en iyi hükümet» büyük sorunu, bana «halkı en fazla erdemli, en fazla aydınlanmış, en fazla bilgi ve sonunda -bu sözü en geniş manasıyla almak kaydıyla- en iyi yapmak için uygun olan yönetimin (hükümetin) doğası nedir?» sorununa indirgenmiş göründü. Bu sorunun şu aşağıdakine -eğer ondan farkhyssa- çok yakından bağlı bulunduğunu anladığıma hükmettim: «Doğası gereği Kanuna en yakın olan yönetim, hangisidir?» Buradan da: «Kanun nedir?» ve bu önemde bir sorular zinciri."'

Bu parça, hiç değilse Mme. de Houdetot ile karşılaşınca kadar, Rousseau'mm düşüncesinin merkezinde politik sorunların bulunduğunu gösterir. Politika edebiyatının klasiklerini, Aristo'nun La Politique'im (Politika), düşüncesi üzerinde büyük bir etki yapacak olan Platon'un La Republique'ini (Cumhuriyet), modernler arasında da doğal hukuk okulunun hukukçu yazarları Grotius ve Puffendorf'u okumuştur.

Grotius adını taşıyan Hollandalı ->de Groot, 1625 yılında, çok büyük bir başarıyla De jure belli ac pacis'ini⁷ yayınlamıştı; bu eser, dev De jure naturae et gentium libri octo* kitabının yazarı Alman Puffendorf tarafından geliştirilmiş, bunu 1673'te De officio hominis et civis' adlı bir kısa eser izlemişti. Bu iki hukukçu yazarın eserleri XVIII. yüzyılın başında, bunların doktrinini aydınlığa kavuşturarak, daha az ürkütücü hale getirerek ve bazen düzelterek, yayılması için pek çok şey yapmış olan Fransız Pro testam Barbeyrac tarafından Fransızcaya çevrilmiştir.

6 İtiraf. Kitap 9.

7 Savaş ve Barış Hukuku

8 Tabiat ve insanlar hukuku üzerine sekiz kitap.

9 İnsanın ve yurttaşın görevleri.

40

Nihayet, Cenevreli Burlamaqui, Principes du droit naturel (1747) ve Principes du droit politique (1751) adlı eserleri ile aynı öğretiyi, kendinden özgün hiçbir şey katmadan, halka yaymıştır.

Doğal hukukun hukukçu yazarlarının büyük değeri, tanrısal hukuk teorisini yıkmış olmalarıdır. Bu Protestanlar, Devlet'i Katolik Tanrıbilimin etkisinden kurtarmak için bütün güçleriyle çalışmışlardır. Böylece bunların öğretisi XVIII. yüzyılda Protestan ülkelerde resmi öğreti haline gelmişti. Hepsi, insanların özgür ve birbirine eşit bulundukları varsaydı bir «uygarlık öncesi doğal hali»ni varsaymışlardır; insanlar buradan Uygar duruma geçmek için, bir sözleşmeye (contrat) varırlar ve isteyerek olsun zorla olsun (fetih hakkı), politik bir otoriteye boyun eğler. Bu sözleşmede halk, güvenceler, temel kanunlar isteyebilir. Egemenliğin kaynağı, demek ki, halktır; oysa, tanrısal hukukun kuramcılarına göre her iktidarın kaynağı, Saint-Paul'un «Non est potestas nisi a Deo» (Tanrı'dan gelmeyen hiçbir iktidar yoktur) formülü gereğince, Tanrı'dan gelir. Fakat egemenliğin yürütülmesi iki aşırı uç arasında, salt krallık ile tam ve salt demokrasi arasında değişik biçimler alabilir. XVII. yüzyıl burjuvazisinin temsilcileri olan Grotius ve Pufendorf, salt krallıktan yanadırlar. XVIII. yüzyıl burjuvazisini temsil eden Barbeyrac ve Burlamaqui ise artık saltçı değillerdir; bunlar, halkın, zorba hükümetlere (yönetimlere) karşı direnme hakkını tanırlar; ama bununla, gene de demokrat olmuş değillerdir. Rousseau, Institutions Poli-tiques'ini hazırlarken bunları hep okur, ve öğretilerinin bazı esas öğelerini almakla beraber, onlara karşı çıkar. Le Contrat Social'de (Toplumsal Sözleşme) Grotius'ü «halkı bütün haklarından yoksun bırakmak» la suçlayacaktır; Grotius ve benzerleri, hatta Barbeyrac hükümdarlar tarafından satın alınmışlardır, çünkü • doğrular ve gerçekler, zenginlere hiç yol açmaz ve halk ne elçilik, ne kilise veya üniversite kürsüsüne de ödenek vermez.»

41

Anlaşıyor ki Rousseau, doğal hukukun hukukçu yazarlarının hem mirasçısı, hem de, demokrat olmadıkları için, onların düşmanıdır.

Rousseau, «De Cive» (1642) ve «Leviathan» (1651) ile özgün bir salt krallık kuramı kurmuş olan güçlü ve derin düşünür Hobbes'u da (1588-1679) okudu. Doğal hukuk kuramcıları, Aristo'ya uyararak, insanın doğası bakımından toplumsal (sociable) olduğunu düşündükleri halde, Hobbes, materyalist öncüllerden hareket ederek, uygarlık öncesi doğal halinde insanın insana karşı kurt olduğunu gösterir: Ona göre insanlar, bu sürekli savaş halinin alinyazısı olan ölümden kaçınmak için kendi aralarında, hiçbir kayıt şart olmadan, salt iktidarı bir üçüncü kişiye veya topluluğa veren bir sözleşme yaparlar. Böylece Devlet, sivil ve dinî bütün yetkilerle bezenmiş bir Dev, bir Leviathan haline gelir-, o, haksızlık yapamaz ve adaletsiz olamaz; çünkü Kanun, onun buyrultusunun ifadesinden başka bir şey değildir. Hobbes, bunun üzerine, kısa zamanda çok, pek çok düşman kazandı; salt krallıktan yana olanlar, kendilerini maddî ve materyalist bir temele dayandırdığı için; karşıtları da zorba krallığı haklı gösterdiği için ona düşman oldular. Fakat eser XVII. yüzyılın ortasında Fransızcaya çevrilince Fransa'da da büyük etki yaptı; Bossuet'nün kitaplığında «Leviathan» vardı. Ansiklopedistler, vardığı politik sonuçlar nedeniyle, Hobbes'a düşmandılar-, Rousseau da Discours sur l'ine-galite'nin hazırlandığı sıralar, dostlarının görüşlerini paylaşmaktadır. Onun uygarlık öncesi doğal hali anlayışı, Hobbes'un doğal hali anlayışı ile tamamen karşı karşıyadır. Rousseau, insanların, bir zorbanın kollarına seve seve atılabilecekleri fikrine karşı çıkar. Ama Rousseau, gene de temelde, doğal hukukçulardan çok Hobbes'a yakındır. «İnsanın insana karşı kurt olduğu» özdeyişi, uygarlık öncesi doğal hali için yanlış olsa bile, Rousseau'ya göre, toplum için doğrudur ve

42

İnsanın toplum içindeki mutsuzluğunu meydana getiren tutkuların anlatımı Hobbes'a çok şey borçludur. Rousseau ilerde onu yeniden okuyacak ve «bugüne kadar yaşamış dehaların en büyüklerinden biri»nin bütün derinliğini daha iyi keşfedecektir. Le Contrat Social, Hobbes'tan, Discours sur l'Inegalite'ye göre daha fazla esinlenecektir; orta hal çarelerine düşman olan bu sert ve uzlaşmaz deha, ister istemez, Rousseau'yu çekecektir.

Konuşma döneminde Rousseau, görünüşte, Hobbes'tan çok Locke'a yakındı.

Hobbes, XVII. yüzyıl ortasında salt krallığa güven veren bir İngiliz burjuvası olduğu halde, başlangıçta Stuart krallık soyundan yana olan Locke (1632-1704), sonra onlar tarafından yurt dışına sürülmüştü. Nantes fermanının yürürlükten kaldırılması (1685) onun, zorba hükümdarlara karşı kin ve nefretini şiddetlendirmişti. Guillaume d'Orange ile birlikte İngiltere'ye dönünce (1688), ılımlı krallığın kuramcısı oldu. Hobbes'a göre çok daha az bir dehaya sahip olan Locke, gene de, zamanının, aristokrasi ile uzlaşmış İngiliz burjuvazisinin, tipik bir sözcüsüdür. Locke'un eserinde her şey orta hal çaresi, her şey uzlaştırmadır. Locke, Tanrı'nın kullarını esinlemesine yer verir, fakat doğal akla da elden geldiği kadar fazla başvurur. Köleliği savunan kuramlara ve salt krallığa karşı çıkar, halkın zorba krallığa karşı isyan hakkını tanı; ama bir yandan da krallık ile halk egemenliği arasında bir uzlaşmayı gerçekleştiren ünlü «güçler ayrılığı» kuramını işleyip meydana çıkarır. Locke da uygarlık öncesi doğal halini kabul eder; fakat orada insan, daha o zamandan akla boyun eğmiş durumdadır; bireylerin daha o zamandan

hakları, başka haklar arasında da, emek üzerine dayanan mülkiyet hakları vardır. Bir antlaşmayla uygar toplumun meydana gelmesinin amacı, ancak, bu hakların kullanılmasını güvence altına almak olacaktır.

43
bilir. Şu halde Locke, burjuva liberalizminin kuramcısıdır.

Onun Essai sur le Gouvernement Civil'i (1606), Francois Coste tarafından XVIII. yüzyıl başında Fransızca'ya çevrildi. Locke, büyük bir ün kazandı. Voltaire onu halka tanıttı ve sevdirdi. Montesquieu ona çok şey borçludur. Ansiklopedistler onu bir üstat diye selâmladılar. Onlarla birlikte Rousseau da «bilge Locke»'a hayranlık duyar. Hobbes'a karşı yani istibdadın savunulmasına karşı kanıt ve muhakemelerini Locke'tan alır. Oysa aslında aralarındaki karşıtlık derindir ve bu durum, Le Contrat Social'de patlak verecektir. En önemli olay şudur: Rousseau, uygarlık öncesi doğal hali ile toplum halini tam karşı karşıya koymaktadır. Böylece bütün kurumlarıyla ve özellikle mülkiyet kurumuyla birlikte bütün sosyal düzeni doğaya dayamak, yani doğal olmak ve böylece savunulmak olanağından yoksun bırakıyor. Oysa Locke'un bütün çabası kişisel mülkiyeti doğal hukuka dayandırmaktan ibaretti.

Rousseau, elbette, Montesquieu'yü de tanıyordu. Fakat l'Esprit des Lois'nın «Konuşma» üzerinde etkisi zayıf olmuştur. Bundan başka, genel olarak kanunları, yani âmm hukukunun ilkelerini Platon'un, Aristo'nun, Cicero'nun yöntemlerine uyarak inceleyecek olan Les Institutions Politiques'in konusu, pozitif hukuku ele alan l'Esprit des Lois'nın konusundan başka bir konudur.

Le Discours sur l'Inegalite, bütün bir psikolojiyi içerir. Bu, Rousseau'nun 1743'ten beri ilişki kurduğu duyumcu Condillac'ın psikoloji anlayışına yakındır. Condillac'ın Essai sur l'Origine des Connaissances Humaines'i (1746) yayınlamasına Rousseau yardım etmişti; aynı yazarın Traite des Systemes'ini de tanıyordu ve her ne kadar Traite des Sensations (1755), Ko-nuşma'nın meydana getirildiği tarihte daha yayımlanmamış ise de, uzun zamandan beri hazırlanmakta

44

olan bu eserdeki tezleri Rousseau herhalde biliyordu. Condillac'ın Rousseau'yu gerçekte hangi ölçüde esinlediğini bilmek, pek doğal olarak olanaksızdır. Biz ancak, pek çok noktada düşüncelerinin aynı olduğunu söyleyebiliriz. Herhalde bu sorun Konuşmanın özgünlüğünü zedelemeyiz; çünkü Condillac, insan aklının gelişimini, yalnız bireylerde, inceler; Konuşma ise aklın, toplumlar boyunca, gerçek bir tarihini meydana getirir. Bununla beraber, Rousseau'nun psikolojisinin materyalist kaynakları olduğunu göstermek ilgi çekici olacaktır; o Rousseau ki 1756'ya doğru La Morale Sensitive ou le Materialisme du Sage isimli bir eser hazırlamaktaydı; bu eser Rousseau, Ansiklopedistlerle kesin olarak bozuşunca bir yana bırakılmıştı. Diderot'ın öğütlerinden Rousseau'nun kendisi bahsettiğine göre Discours'u Ansiklopedistler de etkilemiştir. Fakat bu iki arkadaşın fikirlerini birbirinden ayırt etmek, hayli zordur. «İnsanların doğanın içinde milyonlarca yıl boyunca geliştikleri» temel kavramı, Diderot'un l'Interpretation de la Nature'ünde belirtmişti... İnsanın gelişiminde tutkunun rolüne Rousseau'nun dikkatini çekmiş olabilir. Fakat Diderot ile Rousseau arasında temel bir ayrılık vardır ve bu ayrılık da ilerde çıkacak çatışmanın tohumu sezinlenebilir. Diderot'ya göre insan doğası gereği, toplumsal bir varlıktır. Toplum içinde yaşamadan önce, sürü halinde yaşardı. Demek ki uygarlık öncesi doğal hali ile toplum hali arasında kesin bir karşıtlık yoktur.

Ama 1755'te ne Diderot, ne de şüphesiz Rousseau, aralarındaki bu karşıtlığın ilerde doğabilecek sonuçlarını hesaplamıyorlardı. Grimm'in «Correspondance Litteraire»inde Konuşma için yazdığı yazı, çok övücüydü. Grimm, o sıralar, tam Diderot'nun fikirlerini anlatır.

Şimdi Rousseau'nun, uygarlık öncesi doğal halindeki insanı anlatmak için kimden esinlendiği kalıyor. Bu, tamamen özgün bir buluş değildir. Kölelik toplu-

45

munda insanlar, daha özgür olarak yaşadıkları bir çağın anılarını henüz sürdürüyorlardı. Pek çok Grek ve Latin ozanının türküsünü söyledikleri, mutlu ve barış içindeki, sakin bir «altın çağ» konusu, böylece doğmuştur. Rousseau, en azından, Latin ozanlarını tanırdı. Bunlar arasında Lucrece'e ayrı bir yer vermek gerekir. De Rerum Naturae uygar insanlardan her bakımdan daha sağlam, ve daha az umutsuz, o uygarlık öncesi vahşet halinde yaşayan insanın sert bir portresini çizer.

Modern çağda «iyi vahşi» konusu, Rousseau'nun iyi bildiği Montaigne'den bu yana gelişir (Essais Chapitre des Cannibales, 1/31). Birçokları gibi «efsanesi» değil, «konusu» diyoruz. Çünkü bu kadar gemicinin, tacirin, misyonerin, vahşî insanlar arasında geçen yolculuklarından döndükleri zaman onların ahlâki niteliklerini, uygar insanlar aleyhine övmüş olmaları, bir kolektif aldanışın sonucu değildir. XVIII. yüzyıl filozofları, seyyahların anlattıklarını, insanın Hristiyanlığı bilmeden de iyi olabileceğini, sosyal ve politik bütün rejimlerin insanlara, aleyhinde savaşım verdikleri rejimden daha fazla mutluluk sağlayacağını kanıtlamak için, şüphesiz daha da güzelleştirerek, kullanmışlardır. Fakat seyyahların anlattıklarında gerçek bir esas var; onlar, ilkel komünist düzen içinde yaşayan

insanları anlatırlar ve onlarda bizim toplumlarımızda artık yok olmuş bulunan erdemleri bulurlar. Tacite ile Fanimore Cooper arasında ortak ne vardır? İlkinde okuduğumuz, Germenlerdeki cesaret, yiğitlik ve topluluğa bağlılık erdemlerini, ikinci yazarda iraquois'larda yeniden buluruz. Şu halde XVI., XVII. ve XVIII. yüzyıl seyyahlarını saf zavallılar diye düşünmek, yanlış olur. Onların vardıkları sonuçlar, Konuşmada yeniden görülür ve ona gerçek bir temel verir. Bu seyyahlar arasında en fazla kültürlü oldukları için en ilgi çekici bilgileri verenler, Hristiyanlığı bilmeyen vahşet halindeki insanı göklere çıkarmakta

46

hiçbir çıkarı olmayan misyonerler oldukları için, bu daha da doğrudur.

Rousseau, seyyahların anlattıklarını çok okumuştur. Baron de la Hontan'ın Mŕmoires de l'Ame'rique Septentrionale (1703)'ini okumuş olabilir. Macerasesever bir asker olan La Hontan, Avrupa'dan bıkmış iğrenmiş, Kızılderililerin yaşadıkları yerlere geçmişti. Avrupalılar niçin kokuşmuştu? O, şöyle diyor: «Senin-benim ayırımı olması... kanunlar, yargıçları ve papazları olması... bir de, üstelik, mal mülkiyeti olması... Avrupalıların toplumunu bozup allak bullak eden kargaşalıkların biricik kaynağıdır.» (Cilt: III). Rousseau, Pere Dutertre'in l'Histoire gŕnerale des Antilles habitees par les Franŕais (2 cilt; 1667) eserini okumuştur. Caraibes'ler ile ilgili bütün bilgilerini buradan almıştır. Pere Labat'ı, Nouveaux Voyages aux iles d'Amarique'i (6 cilt; 1722) bildiği kesin değildir. Fakat La Condamine'i, Relation d'un voyage en Ame-rique mŕridionale (1745) ve Journal du voyage fait par l'ordre du roi d'Equateur (1751)'ü bildiği kesindir. Özellikle Abbe Prevost'nun yönetimi altında yayımlanmış olan büyük derleştirmeye yani Historie generale des Voyages'a, (1746-1770) sık sık değinmiştir. Konuşmanın yayınlanmasından sonra da 1782'de çıkan ikinci baskısında, örneğin İspanyol Coreal gibi hikâyesi Prevost derleşiminde ancak 1757'de yayınlanmış olan, yeni kaynaklar gösterildiğine göre okumaya devam ettiği anlaşılıyor.

Fakat hepsinin üstünde, bilimsel konuda zamanının en büyük otoritesi olan Buffon'u okumuştur. «Theorie de la Terre» ve «Histoire naturelle de l'home» (1749) gibi »Quadrupedes»in ilk ciltlerini de biliyordu. İnsan ve hayvan anatomisinin çeşitli sorunları üzerine olan notlardaki hemen bütün usavuruşlar ve kanıtlar Buffon'dan esinlenmiştir. Fakat onu en çok ilgilendiren, özellikle, «rHomme»daki «İnsanların türleri» bö-

47

lümü olmuştu. Bu bölüm, üstelik, çok sayıda seyyah öykülerine dayanır.

Sonunda şunu da ekleyelim: Uygarlık öncesi doğa halindeki insanın iyiliğini anlatan hayalci öyküler, XVIII. yüzyılda çoktu. Bunlardan biri, Fenelon'un Te-lemaque'mda bulunur ve özel mülkiyeti bilmeyen, özgürlüğün tadını çıkaran Betique halkının temiz hayatını anlatır (VII. kitabın sonu). Rousseau, Fenelon'u iyi tanır, sayardı.

Konuşma'nın (Discours'un) anlamı

Fakat bütün bunlar, Konuşmayı açıklamaz. Rousseau, çok ve yöntemli olarak okudu; cümlelerinin her birinin ardında, başka yazarların Rousseau'nun düşüncesine esas olan anılan vardır. Çünkü onun dehasının niteliklerinden biri, her zaman birine karşı düşünmesidir. Locke'u andığı zaman bu, Hobbes'a karşıdır veya tersine, Hobbes'u andığı zaman, bu, Locke'a karşıdır. Bu bakımdan pek çok karşılaştırmalar yapılabilir; notlarımızda bunlardan bir miktarını göstermiş bulunuyoruz. Ama bunlara bakıp da Rousseau'yu bir aşırma-cı gibi görmek, ağır bir yanlışlık olur. Bundan başka, o, bulduğu bütün öğeleri yeniden düşünmüş, benimsemiş ve bir diyalektik başyapıtına ulaşmıştır. Burada Engels'i uzun uzun anmak gereklidir. Engels, Discours sur l'Inegalite'nin, Diderot'nun Le Neveu de Rameau' su ile birlikte, XVIII. yüzyıl diyalektiğinin başyapıtlarından biri olduğunu söyledikten sonra bu düşüncesini daha ilerde geliştirir.

Son olarak, Dühring'in eşitlik öğretisinin onun solgun bir öykünmesinden başka bir şey olmadığı Rousseau'nun eşitlik öğretisi bile -ve üstelik Hegel'in doğumundan yirmi yıldan uzun bir süre önce- Hegel'in yadsımanın yadsıması ebe kadın görevini görmedikçe, gerçekleşemez. Ve bundan utanmak şöyle dursun, bu öğretiyi, ilk sunuluşunda, hemen hemen çalımla ken-

48

di diyalektik kökeninin damgasını sergiler. Doğal ve yabani durumunda insanlar eşitti; ve Rousseau daha o zaman dili doğa durumunun bir bozuluşu olarak aldığından, aynı türden hayvanlar arasındaki bu türün bütün genişliği içinde geçerli eşitliği, son zamanlarda Haeckel tarafından varsayım olarak (alales) dilden yoksun olarak sınıflandırılmış bulunan, o insan-hayvanlara uygulamakta yerden göğe kadar haklıdır. Ama bu eşit insan-hayvanlar, kendilerini öbür hayvanlardan üstün kılan bir avantaja sahipti: Yetkinleşebilir-lik, zamanla gelişme olanağı; ve bu, eşitsizliğin nedeni oldu. Demek ki, Rousseau eşitsizliğin doğuşunda bir ilerleme görüyor. Ancak bu ilerleme karşıt (antago-niste) bir ilerlemedir, aynı zamanda bir gerilemedir.

Bütün sonraki (doğal durumdan ötedeki) ilerlemeler, görünüşte bireyin yetkinleşmesine, ama gerçekte türün düşkünleşmesine doğru atılmış adımlar oldu... Metalürji ve tarımın icadı bu büyük devrimi meydana getiren iki zanaat oldu.

(Balta girmemiş ormanın işlenmiş toprak durumuna dönüşmesi, ama mülkiyet aracıyla sefalet ve köleliğin de ortaya çıkması.)

'insanları uygarlaştıran ve insan türünü bozan şey, ozana göre altın ve gümüş, ama filozofa göre demir ve buğdaydır.» (Rousseau; Demeç)

Uygarlıktaki her yeni ilerleme, aynı zamanda, eşitsizlik yolundaki yeni bir ilerlemedir. Uygarlıkla doğmuş olan toplumun kurduğu bütün kurumlar, ilk ereklelerinin tersine dönerler.

«Başkanlarını kendilerini köleleştirmek için değil, özgürlüklerini savunmak için. halkların seçtiği sözcö-türmez bir şey ve bu tüm siyasal hukukun temel kuralıdır.» (Rousseau; Demeç)

Ama yine de. bu başkanlar, zorunlu olarak halkların baskıcıları haline gelirler ve bu baskıyı, doruğuna çıkartılmış eşitsizliğin, yeniden kendi karşıtı haline dönüştüğü (despotun karşısında herkes eşittir, ya-F. 4/49

ni sifıra eşittir), eşitlik nedeni durumuna geldiği noktaya kadar getirirler.

«Eşitsizliğin son aşaması ve çemberi kapayan ve hareket noktamıza erişen son nokta, işte budur: Bütün bireyler, hiçbir şey olmadıkları ve uyrukların efendinin isteğinden başka bir yasaları bulunmadığı için, işte burada yeni baştan eşit duruma gelirler.» (Rous-seau; Demeç)

Ama despot ancak zor sahibi olduğu sürece egemendir ve bu nedenle «yerinden atılabildiği anda, zora karşı söyleyecek hiçbir şeyi yoktur... Onu sadece güç yerinde tutuyordu, onu sadece güç devirir, böylece her şey doğal düzene göre olup biter.» (Rousseau; Demeç)

Ve böylelikle, eşitsizlik bir kez daha eşitliğe dönüşür, ama dilden yoksun ilkel insanın o eski doğal eşitsizliğine değil, toplumsal sözleşmenin yüksek eşitliğine. Baskıcılar baskı altına alınırlar. Bu, yadsımanın yadsınmasıdır.

Demek ki, Rousseau'da sadece Marx'm KapitaV'm-de izlenen düşünce gidişine insanı şaşırtacak kadar benzeyen bir düşünce gidişi değil, ama hatta ayrıntıda bile Marx'in kullandığı bütün bir diyalektik gelişimler dizisinin kullanıldığını da görüyoruz: Özü gereği karşıt olan ve bir çelişki içeren süreçler; bir ucun kendi karşıtına dönüşümü; ve de bütünün çekirdeği olarak yadsımanın yadsınması. Demek ki, Rousseau her ne kadar 1754'te Hegelci jargonu daha konuşmıyor-duysa da, yine de Hegel'in doğuşundan yirmi üç yıl önce, çelişkinin diyalektiği. Logos (deyi) öğretisi, Tan-rıbilim, Hegelci veba vb. tarafından derinden derine kemirilmiş bulunuyor."

Üniversiteden gelen eleştirilerin, Engels'in bu temel metnini bilmediklerini söylemekle kimseyi şaşırtmış olamayacağız. Bununla birlikte bu parça, örneğin,

10 Anti Dühring s. 237-239 - Sol Yayınlar, Ankara.

50

Voltaire'i izleyerek (onun mektubunun hiç değilse kısa ve nükteli olmak özelliği vardır) Rousseau'nun vahşilerin üstünlüğünü hiçbir şey ayırmaksızın göklere çıkardığını ileri sürenlerin ve Schinz. gibi «Lo PensGe de Rousseau* (1929) doğal insan ülküsünün tamamen geleceğe ait olduğuna inanan birçoklarının da birçok yorum yanlışlıklarını yapmalarını önlemiş olurdu.

Rousseau, bundan daha derindir. Çağdışı olan filozoflar ilerlemeyi bir süreli zincir gibi, düzgün bir yükseliş gibi gösterdikleri halde Rousseau, ilerlemenin çelişmeli, karşıtlı doğasını keşfetmiştir. Rousseau, Di-derot'dan daha fazla dehaya sahip olduğu için değil de sınıfsal durumu nedeniyle halkın çektiklerini doğuran sömürmenin ağırlığını başkalarından daha fazla hisseder.

Konuşma ile ilgili olarak birçok sakınımlar yapılabileceği açıktır. Yöntem garip görülebilir; ilkel vahşinin hayatını anlatmak için Saint-GErmain ormanında yapayalnız kalır ve kendi içine döner! Soyut yöntem! Gerçeklerle hiçbir ilişkisi olmayan hayalci rüya! Taine kuruntuları ve düşleri ile o çok korkunç 1789 kargaşalığını harekete geçirmekle suçladığı XVIII. yüzyıl düşünürlerinin eserlerini işte böyle gösteriyor. Elinizdeki Konuşma, ilk bakışta ona hak verir gibidir.

Aslında Rousseau'nun yöntemi Diderot tarafından tanımlanan yöntem uyar:

!Belli başlı üç aracımız var: Doğayı gözleme, düşünme ve deney.»

Bu sorunlarda deney söz konusu değildir. Rousseau, bilginlerin bir gün buna girişmelerini sadece dilemekle kalır. Gözlem, seyyahların anlattıklarıdır. Rousseau'nun bunları iyice incelediğini görmüştük. Fakat o, bunlar arasındaki çelişmelere ve boşluklara; bunlardaki belirsizliğe şaşakalmıştır; ve gerçek filozofların insan üzerine ciddi araştırmalar yapmalarını isteyecektir. Bu oluncaya kadar tacirlerin ve misyonerlerin anlattıklarıyla yetinmek gerekir. Fakat bunlar şe-

51

hirde, nedense, tek başlarına kalıp vahşileri hiç keşfetmezler. Bu nedenle Rousseau soyut düşünmeye başvurmak zorunda kalmıştır. Ama hiç değilse, elde edilmesi olası bütün bilgilerin elinin altında bulunduğunu saptayalım.

Düşünmesi, onu, yapayalnız, tek bir vahşiye götü. rür ki bunun gerçekte hiçbir ilgisi yoktur. Hiçbir bilgin, bugün, ilkel insanın her zaman grup halinde yaşamış olduğundan şüphe etmez. Rousseau'nun bu vahşisi, gerçekte karşılığı olmayan soyut bir kavramdır. Toplumun insana bütün getirdiklerini, Rousseau, hayali bir işlemle, toplum insanından geri alır. Doğa, bu değişmeye karşı koyan engelleri biriktirmiştir; örneğin, dilin meydana çıkışı açıklanamaz ve Rousseau bunu açıklamak için Tanrı'ya başvurmaktan başka bir şey yapamaz:

Bu zayıflıklar, gerçekten vardır; ama daha ileri gitmeyelim. Rousseau'yu, doğanın diyalektik birliğini Mars'tan önce keşfedememekle suçlamayalım. Marx, insanın, doğasını değiştirirken kendi kendini de değiştirdiğini göstermişti. Demek ki insanla doğayı birleştiren, sosyal emektir, üretilir. Rousseau doğa ile toplum arasında metafizik bir karşıtlığa kapanır kalır, kendini bu soyut ve metafizik karşıtlık anlayışı içine hapseder. Fakat, o, zamanının düşünürleri düzeyindedir. Onu Marksist olmadığı için kınamak bönlük olur. Buna karşı birinci aşamayı, ilk insan topluluklarının belirmesi aşamasını geçtikten sonra, Engelsin o kadar parlak bir anlatımla açıkladığı diyalektik dehası kendini gösterir; ve istibdat yönetimine kadar giden bu tarihi gelişim tablosu, insanı, dayanılmaz tarzda sarar, alıp götürür. Bunun içindir ki, Konujma'nın daha az bilinen, daha az anılan ikinci bölümü bize birinci bölümünden üstün görünür. Bununla birlikte bu hayali «tek vahşi-ntn meydana getirilişinde hiç değer bulmuyor da değiliz. Burada Rousseau'yu anlamak için, onun düşüncesinin her za-

52

man merkezinde bulunmuş olan, bu eşitsizlik fikrinden hareket etmek gerekir. Denilebilir ki onun bütün eseri, sosyal eşitsizliğe karşı bir protesto, zamanının çelişmelerini aşamayan ve bunların içinde bocalayan bir küçük burjuvazi sözcüsünün açıkça ilân ettiği bir protestosudur.

Eşitsizliğin kaynağını açıklamak durumunda oldu. ğundan, bu eşitsizliğin sadece özel mülkiyetin ortaya çıkmasına dayandığını keşfeder ve özel mülkiyetin ortaya çıkmasını bir felâket sayar. Burada, o, esinlendiği bütün düşünörlere, zamanının bütün düşünörlere karşı çıkar. Artık komünist tezlerin belirmeye başladığı Meslier, Morally, Mably gibi düşünörleri elbette ayrı tutmak gerekecektir; ama bu adamların hiçbir, yetenek bakımından, Rousseau ile kıyaslanamaz.

Demek ki Rousseau, mülkiyetin kaynağının doğada bulunduğunu reddetmeye, bunun sonucu olarak da, doğal hukuk okulu tarafından moda haline getirilen bu «uygarlık öncesi doğal hali»ni yeniden gözden geçirmeye kadar varmıştır. Hobbes hariç bütün düşünörlere, uygarlık öncesi doğal halinde yaşayan insanda sosyal gelişmenin bütün olanaklarını bulmaya çalışırlar; böylece onlar, toplumu, bütün kurumlarıyla ve özellikle özel mülkiyet kurumuyla birlikte, doğadan türetmeye çalışırlar. Rousseau ise, tersine, özel mülkiyetten, doğal ve önüne geçilmez bir olay olmak niteliğini ve itibarını çekip alır; onu bir tarih olayı olarak inceler. Aklın, tutkuların, bütün insan melekelerinin gelişimini de bir tarih olayı olarak inceler.

İnsanın uygarlık öncesi doğal hali gibi metafizik bir kavramı alıkoyuyorsa da, bu doğal hali, hemen hemen içerikten yoksundur. İçi boştur. Geleneksel insan doğasında bulunan hemen hemen her şey, tarihe bırakılmıştır. Hiçbir sosyal kurum, artık, temelini doğada bulmaz, insan mutsuz ise, bu, şeylerin doğası ile ilişkisi olmayan sosyal, politik sebeplerden ötürüdür.

53

Böyle olunca, yeni politik ilkeler uygulayarak, insanın mutluluğunu yeniden kurmak olasıdır.

Böyle bakılınca, Discours sur l'InĖgalite. Rousseau' nun eserlerinin bütünü içinde yerini alır ve o yere yerleşir. Konuşma'da bir bireycilik patlaması görölmek istenmiş ve hemen ardından Le Contrat Social ile sert bir Devletçiliğe teslim olma olayının varlığı ileri sürölmüştür. Rousseau'nun eserinde çelişmeler, şüphesiz vardır-, ama bu çelişmeler bu kadar basit değildir; şu veya bu eserindeki terimler soyut ve ötekilerden ayrı değildir. Bu çelişmeler; aslında, burjuva düşüncesinin, burjuva toplumunun çelişmeleridir ve bunlar eserlerinin her birinde belirtisiz, gizli olarak vardır. Rousseau, çok derinlere indiği için bunu sezer. «Le Contrat Social», bu çelişmeleri çözümlmek için harcanmış, dokunaklı ama boşuna bir çabadır.

Korruşma'ya göre insanın tarihi, şu şema ile gösterilebilir-.

1° Başlangıçta tek basma, vahşi, gelişmemiş hayvan; hem barışçıl hem değil, ama mutlu değil; çünkü mutluluk, mutluluk bilincini varsayar.

2° İlk insan toplumları, insanın en mutlu olduğu çağ; doğa haline göre bir ilerlemeyi simgeler, fakat ilk düşkünlük belirtileri de bu çağda ortaya çıkar.

3° Katında özel mülkiyetin ortaya çıktığı, «insan toplumunun insanı». Zenginler mülklerini korumak için, her sosyal grubun içindeki bütün insanlar arasında bir sözleşmeyle, Devlet'i meydana getirmeyi düşünürler. Ama burada aldatmak amacıyla yapılan hileli bir sözleşme söz konusudur. Bu sözleşme, giderek, zorbalığa kadar varır. Konuşmcı'nın son sayfaları, doğrudan doğruya, zamanının toplumunu hedef olarak alır.

4° Böyle sonuçlara varan hileli sözleşme yerine, Rousseau, herkesin bütün özgürlüğünü korumak için bütün özgürlüğünü feda edeceği, gerçek sözleşmeyi işleyip ortaya çıkaracaktır.

54

Şu halde görülüyor ki Le Contrat Social ile Discours sur l'Inégalité arasında hiçbir karşıtlık yoktur ve biri ötekinin uzantısıdır.

Rousseau, hemen de diyalektik bir yöntemle, toplum tarihinin taslağını çizmiş olmak değerine sahiptir. Düşüncesinin açıklığı ve kesinliğiyle, tahlillerinin inceliği ve derinliğiyle, formüllerinin parlaklığıyla, tutkulu heyecan dolu üslubunun sıcaklığıyla, zamanının en yüce eserlerinden birini yaratmıştır. Bu yapıt, bugün, ilerici insanların yüreğine seslenir; çünkü Marx'ın yabancılaşma (alienation) diyeceği, özel mülkiyete dayanan bütün toplumlarda insanın manevi yoksulluğunu bu kadar derinlik ve uzdıllıkla anlatan az kitap vardır.

55

III

İNSANLAR ARASINDAKİ

EŞİTLİĞİN

KAYNAĞI

Bibliyografya notu

Rousseau üzerine yazılmış olanlar, büyük kitaplıkları doldurabilir. Oysa, gariptir, Rousseau'nun hiçbir biyografisi, Andre Billy'nin Diderot veya Balzac'ı ile kıyaslanabilecek bir biyografisi yoktur. Birçok eleştirmeciler Rousseau'nun Confessions'dan kendi mahrem hayatı üzerine yaptığı açıklamaları tartışarak, eserin tarihi büyüklüğünü unutup, onu kötü bir çocuk veya bir manyak olarak ele almak eğilimine sahip olmuşlardır.

Fransızcada Rousseau üzerine yazılmış olan en iyi eserin, Bernard Groethuysen'in eseri olduğunu sanıyoruz. Ne yazık ki o da, ölümün yarım bıraktığı basit notlardan meydana geldiği için, kuru bir kitaptır. Fakat Rousseau'nun üstün bir zekâ ile ve çok sıhhatli bir ruhla yorumlanan eserleri üzerinde derin bir bilgiye dayanır.

Discours sur l'Inégalité hakkında şu kaynaklara başvurulabilir: Jean MOREL: Sources du Discours de l'Inégalité (Annales Jean-Jacques Rousseau, Tome: V, p. 119-198). Bu, çok yararlı bir eser, fakat özellikle

11 J. J. Rousseau, Gallimard, Paris.

59

ayrıntıların karşılaştırmalarını içeriyor. Bütün politik sorunlarda M. Robert DERATHE'nin bilgince kitabı Jean-Jacques Rousseau et la science politique de son temps (Paris, 1950) -ki bu, bize çok yararlı oldu-, Jean Morel'in kitabını aşar.

Discours'un metni için C. A. VAUGHAN'ın The Political Writings of Jean-Jacques Rousseau (Cambridge 1915, 2 vols.) eleştirmeli baskısındaki metni izledik. Bu, üç ayrı baskıya dayanır. 1755 baskısı; evvelce Rousseau tarafından yeniden gözden geçirilen ve tamamlanan bir metne göre ölümünden sonra Peyrou tarafından yapılan, «Oeuvres Completes» içindeki 17R2 baskısı; nihayet, belki Rousseau tarafından gözden geçirilmiş bir kopyaya dayanan, 1801 baskısı.

Bu üç baskı arasındaki farklar da, ayrıca, sadece ayrıntılardadır. Confessions'ın andığımız zaman, Grosclaud (Les Classiques de la philosophie, 1947) baskısı söz konusudur.

60

«Doğayt, yozlaşmış varlıklarda değil, doğa kanunlarına uygun davranışta bulunan varlıklarda incelemek gerekir. »

(Aristo: Politika. Kitap: I cap. II)

dijon akademisinin önerdiği

insanlar arasındaki eşitsizliğin

kaynağı nedir ve bu eşitsizlik

doğa kanununa mı dayanır

sorusu üzerine konuşma

61

NOTLARLA İLGİLİ UYARMA

Bu esere, benim rastgele çalışmak tembelce âdetime uygun olarak şuradan buradan bazı notlar ekledim. Bu notlar konudan bazen o kadar uzaklaşır ki, asıl metinle birlikte okunması yararlı olmaz. Bu yüzden onları, Konuşma'nın sonuna, elimden geldiği kadar doğru yolu izleyerek serpiştirdim. Yeniden okumaya girişecek cesareti kendinde bulanlar; ikinci defasında, araştırmayı yapmakla eğlenebilecek ve notları izlemeye girişebileceklerdir; bu notları okumak, onları hiç okumayanların uğrayacakları zarardan daha az zarar verir.

63

CENEVRE CUMHURİYETİNE

Şanlı, çok saygıdeğer ve yüce Beyler:" Yurduna açıkça benimseyebileceği saygılar sunmanın ancak erdemli yurttaşların hakkı olduğuna inandığımdan size halkın gözü önünde saygılarımı sunmaya lââyim olmak için, otuz yıldır çalışıyorum. Çabalarımın yapamadığını kısmen olsun bu mutlu fırsat yerine getireceğine göre, bana bu yetkiyi veren hakka değil, daha çok, bana canlılık veren inancıma ve ' bu inancın bana verdiği büyük gayrete başvurmanın mümkün olacağına inandım. Aranızda doğmuş olmak mutluluğuna sahip bir insan olmakla, doğanın insanlar arasına koyduğu eşitliği ve insanların kurmuş bulunduğu eşitsizliği, doğa kanununa en yakın ve topluma en yararlı bir tarzda, aynı yere, kamu düzeninin korunması ve bireylerin mutluluğu amacına, elbirliğiyle yürüyecek biçimde bu Devlette mutlu bir ölçüde birleştirmiş olan akıllı ve bilgeliği hatırlamadan nasıl olur

12 Sunuş, Genel Kurul'a yani bütün yurttaşlara yapılmıştır. Fakat gerçek iktidar 25 üyeden meydana gelen küçük konseyin elinde idi. Ve bu kurul, bu sunuştan alındı, Emil'in yayınlanmasından sonra da öcünü aldı.

F. 5/65

da düşünebilirdim? Bir hükümetin kuruluş ve yapısında sağduyunun zorunlu kılabileceği en iyi özdeyişleri araştırırken, bunların sizin kuruluş ve yapınızda gerçekleşmiş bulunduğunu görerek çok şaşırdım. Şehrinizde doğmuş olmasaydım bile, en büyük üstünlüklere sahip olan ve her türlü yolsuzluğu bunlarla en iyi önlemiş gördüğüm bu insan toplumu tablosunu" başka insan toplumlarının gözleri önüne sermekten geri kalmazdım, sanırım.

Doğacağım yeri seçecek durumda olsaydım, insanların yetilerinin erimi yani iyi yönetilmek olanağı ile sınırlanmış büyüklükte olan, herkes kendi yaptığı işe yettiği için kimsenin kendi yükümlü olduğu işi yapmak üzere başkalarını görevlendirmek" zorunda olmadığı bir toplumu; herkes birbirini tanıdığı için karanlık manevraların ve erdemden doğan alçak gönüllülüğün halkın gözünden ve yargısından uzak kalamayacağı, birbirini bilip tanımak tatlı alışkanlığının yurt sevgisini kuru toprak sevgisi olmaktan çıkarıp yurttaş sevgisi haline getireceği bir Devleti seçerdim".

Bütün hareketlerin ortak mutluluktan başka bir yere yönelmemesi için, hükümdarın ve halkın sadece bir ve aynı çıkara sahip olduğu bir ülkede doğmak is-

13 Cenevre Cumhuriyetinin bu tablosu baştan aşağı Ulkü-leştirilmiştir. Rousseau o çağda Cenevre Cumhuriyetinin gerçek doğasını (tabiatını) bilmiyordu: Emil'in yayınlanmasından sonraya kadar onun hükümetini de ciddi olarak incelememişti. İnceledikten sonra fikrini değiştirdi. Dağdan Mektuplar'ınm yedincisinde Cenevre yurttaşlarının durumu hakkında şu yargı vardı: «Keyfi bir iktidarın bu köleleri, savunmasız olarak, 25 zorbanın lütfuna bırakılmışlardı: Atinalıların, hiç değilse 30 zorbası vardı.»

14 Burada, ilerde toplumsal sözleşmede geliştirilecek olan, temsili rejimin eleştirilmesinin tohumu var.

15 Rousseau filozofların kozmopolitliğinden haksız yere kuşkuluyor ve burada onların kendi haklarını küçük görmelerinin belirtisini buluyor.

terdim. Bu ise halk ile hükümdar aynı kişi olmadıkça gerçekleşmeyeceği için*, ben, bilgece ılımlı demokratik bir hükümet ile yönetilen bir ülkede dünyaya gelmek isterdim.

Özgür yaşamak ve özgür ölmek, yani, ne benim ne de hiç kimsenin kanunların onurlu boyunduruğunu, başka hiçbir boyunduruğa koşulmamak için yaratılmış en gururlu başların daha da uysallıkla taşıdığı bu kurtarıcı ve yumuşak boyunduruğu, silkip atamayacağı tarzda kanunlara boyun eğerek yaşamak ve ölmek isterdim.

Şu halde Devlet içinde hiç kimsenin kendisinin Ka. nun'un üstünde olduğunu söyleyememesini ve dışardan hiç kimsenin, Devlet'e kanun dışında bir şeyi zorla kabul ettirmemesini isterdim. Çünkü bir hükümetin kuruluşu ve yapısı ne olursa olsun, orada Kanuna boyun eğmeyen tek bir kişi varsa, bütün ötekiler, zorunlu olarak, onun keyfine ve insafına bağlı hale gelirler^ ". ; bir ulusal şef ile bir de yabancı şef varsa bunların arasında yetkiler nasıl paylaşılmış olursa olsun, bunlardan birine itaat edilmesi ve Devletin en iyi yönetilmesi olanaksız olur.

Yeni kurulmuş bir Cumhuriyet bazı iyi kanunlara sahip olsa bile, yönetimin belki de o an için gerekli olmayan bir tarzda kurulmuş olduğu, yeni yurttaşlar için elverişli olmadığı ya da yeni yurttaşların bu yö-

16 Rousseau burada halkın egemenliği ilkesini ileri sürüyor. Fakat bundan önce de cumhuriyetçi olduğunu açıklamıştı. Volter'e yazdığı 30 Ocak 1750 tarihli mektubunda şöyle diyordu: «Bir cumhuriyetçi olan benim hakkımda vardığın yargı da iyi değil. Ben özgürlüğe taparım. Hem başkalarına hükmetmekten hem de başkalarına kul olmaktan aynı derecede nefret ediyorum.»

17 Mutlak (salt) kiralığa karşı hücum. (Küçük harflerle gösterilen notlar, Rousseau'nundur ve kitabın sonunda yer almaktadır. Ç.)

66

67

netim için elverişli olmadığı, Devletin daha doğar doğmaz sarsılacağı ya da yıkılacağı korkusundan, orada yaşamak istemezdim. Çünkü özgürlük buna alışık olan sağlam, gülbüz huyları beslemek ve güçlendirmek için uygun, ama yapısı böyle olmayan zayıflan, narinleri ezen, yıkan, sarhoş eden güçlü ve lezzetli besin maddeleri ve iyi cins şaraplar gibidir. Efendiler tarafından yönetilmeye alışmış olan insanlar, artık, onlardan vazgeçemezler. Bunlar boyunduruğu silkip atmaya kalkıştırlarsa özgürlükten o kadar uzaklaşırlar ki, özgürlüğe karşıt olan dizginsiz, aşırı bir başıboşluğu özgürlük diye aldıklarından yaptıkları devrimler, onları, hemen her zaman, zincirlerini daha ağırlaştırmaktan başka bir şey yapmayan baştan çıkarıcıların eline düşürür. Bütün, özgür insanların modeli olan Roma halkı Tarquins'lerin baskısından çıkmakla hiç de kendi kendini yönetecek duruma girmiş olmadı. Köleliğin ve zorla yüklenen utanç verici angaryaların aşağılaştırıp değerden düşürdüğü bu halk, önceleri, en büyük bilgelikle yönetilmesi gereken ahmak bir topluluktan başka bir şey değildir; özgürlüğün kurtarıcı havasını teneffüs etmeye yavaş yavaş alıştı; zorba yönetim altında umutsuzluğa düşmüş daha doğrusu sersemleşmiş olan bu halk, sonunda, bütün insanların en saygıya değeri olmalarını sağlayan sert töreleri ve cesaretin verdiği gururu kazandı. Demek ki kendime yurt olarak, eksikliği geriye doğru zamanın karanlığında kaybolan, sakinlerinde cesareti ve yurt sevgisini pekiştiren saldırılardan başkasına uğramamış bulunan, uzun süreden beri bilgece bir bağımsızlığa alışmış yurt. taşların sadece özgür değil ama bir de bu özgürlüğe lâyık olarak yaşadıkları, muÜu, yatışık, sakin bir Cumhuriyet aramam gerekirdi.

Kendime, kanlı istilâlar sevdasmdan mutlu bir güçsüzlükle vazgeçmiş, daha da iyisi, kendisi başka bir Devletin istilâ alanı olmak korkusuna karşı teminatlı bir yurt; onu ele geçirmeye istekli olmayan, başka-

68

lanım istilâlarını önlemekte de çıkarı olan komşulara sahip, kısacası komşuların hırsını uyandırmayan, gerektiği zaman da bu komşuların yardıma koşacağına haklı olarak güvenebilen bir serbest şehir seçmeyi isterdim. Bunun sonucu olarak bu yurdun, kendinden başka, korkacağı kimse olmayacak, yurttaşları si lâh talimi yaparlarsa bu, savunma gereğinden çok, onlarda, özgürlüğe o kadar yaraşan, özgürlük zevkini besleyen, savaşçılık ateşini ve cesaretin kazandırdığı gururu ayakta tutmak için olacaktır.

Kanun yapma hakkının bütün yurttaşlar arasında ortak olduğu bir ülke arardım; aynı toplum içinde birlikte yaşamının hangi şartlar altında daha elverişli olduğunu onlardan daha iyi kim bilebilir? Fakat devlet reislerinin ve devletin yaşamasında en fazla çıkarı olanların, devletin selâmetinin çoğu zaman bağlı bulunduğu tartışma ve oylamaların dışında bırakıldıkları, basit yurttaşların kullandıkları haklardan, saçma bir tutarsızlıkla, yöneticilerin (magistrate)* yoksun bırakıldıkları Roma tipi halk oylamalarını uygun bulmazdım.

Tersine, çıkarıcı ve yanlış tasarıları ve Atinalıları sonunda yok etmiş olan tehlikeli yenilikleri önlemek için, herkesin kendi keyfine göre kanunlar önermek yetkisine sahip olmamasını; bu hakkın sadece yüksek görevlilere (magistrate) ait olmasını-, onların da bu hakkı ölçülü kullanmalarını; halkın bu kanunları uygun gördüğünü bildirirken çok ihtiyatlı olmasını; kanunların törenle yayınlanmasını; temel kuruluş ve yapı değiştirilip sarsılmadan önce, kanunları değerli ve

Birçok sözcük gibi «Magistrate sözcüğünün de Türkçe-mizde tam, en doğrusu tek karşılığı yoktur, çünkü aynı kurumlaşma olmamıştır. «Magistrate yerine göre: Yönetici: adli, idari veya politik otoriteye sahip memur veya görevli: hatta cumhurbaşkanı, vali, polis müdürü olabileceği gibi, özellikle hakim ve de savcı manalarına gelmektedir.

69

saygıya lâyık kılan şeyin onların çok eski olmaları olduğuna, halkın her gün değiştiğini gördüğü kanunları küçümsediğine eski alışkanlıkların -daha iyilerini yapmak bahanesiyle- ihmal edilmesine alışınca daha küçük fenalıkları düzeltmek için daha büyük fenalıklar getirildiğine inanmaya vakit bulunmasını isterdim¹".

Hele halkın yüksek görevlilerden vazgeçebileceğini ya da onlara sadece dar ve iğreti bir otorite bırakabileceğini sandığı, sivil işlerin yönetimini ve kanunların yürütülmesini sıkıntısızca elde bulundurduğu, bu yüzden de ister istemez kötü yönetilen bir Cumhuriyetten kaçardım; uygarlık öncesi

doğal halinden henüz çıkmış olan hükümeUerin kaba kuruluş ve yapısı böyle olmuş olsa gerektir; Atina Cumhuriyetini ortadan kaldıran kusurlardan biri de bu olmuştur.

Herkesin kanunları onaylamakla, onlara yürütölme gücü sağlamakla, şeflerin raporları üzerine, kurul halinde en önemli kamu işleri üzerinde kararlar vermekle yetindiği; saygı duyulan mahkemelerin kurulduğu, bunların çeşitli bölümlerinin birbirinden dikkatle ayrıldığı, adaleti ve hükümeti yönetmek için her yıl yurttaşların en yetenekli, en dürüst olanlarının seçildiği-, böylece yüksek görevlilerin erdeminin halkın bilgeliğini belli ettiği, yüksek görevlilerle halkın birbirine onur verdiği bir cumhuriyeti seçerdim. Öyle ki kamudaki genel anlaşma düzenini bazı uğursuz anlaşmazlıklar bozacak olursa, o körlük ve yanlışlıklar zamanında bile, ılımlı davranışlara, karşılıklı hatır saymaya, içten ve sürekli bir barışıklığın işareti ve güvencesi olan kanunlara ortak saygı görülsün.

18 Rousseau iyi yönetilen bir devletin az sayıda kanunla yetinmesini gerekliliği üzerinde sık sık ısrar etmiştir. Ona göre kanun sayısının çokluğu törelerin gerilemesinin işaretidir. Onun zekâsı eski cumhuriyetlerin anılarıyla beslenmişti. Ve Cenevre Cumhuriyetini bu anıların arasından geçerek görüyordu.

70

Şanlı, çok saygıdeğer ve yüce Beyler!

Kendim için seçeceğim yurtta arayacağım üstünlükler, bunlar olurdu. Tanrı'nı inayeti bunların arasına bir de hoş bir konum, ılımlı bir iklim, verimli bir toprak ve göğün altında bulunabilecek en tatlı görünümü katmış olsaydı, ben de mutluluğumu tamamlamak için bu mutlu yurdun koynunda, bütün bu nimetleri tatmaktan, yurttaşlarımla en tatlı ilişkiler içinde esenlikle, onlar gibi insanlığın, dostluğun, erdemin gereklerini uygulayarak, kendimden sonraya iyi bir insanın, dürüst, erdemli bir yurtseverin şerefli anısını bırakarak yaşamaktan başka bir şey istemezdim.

Eğer daha az mutlu olsaydım, ya da aklım başıma daha geç gelmiş olsaydı, bu yüzden hastalıklı, bitkin bir hayatı, sakımsız bir gençlik hayatının beni yoksun bıraktığı sakinlik ve barışa boş yere yanarak, başka diyarlarda tüketmek durumuna düşseydim bile, gene de, kendi yurdunda yararlanamayacağım bu duygulan hiç değilse kendi ruhumda besleyip yaşattırdım. Uzakta kalmış yurttaşlarımla için beslediğim şefkatli, çıkar gözetmeyen bir sevgiyle dolu olarak, onlara, kalbimin derinliklerinden gelen şu demeci verirdim:

«Aziz yurttaşlarımla: -ya da hem kanunlar hem de kan ilintileri hemen hepimizi birleştirdiği için. Kardeşlerim! Yararlandığımız, ama belki de hiçbirinizin bunları yitirmiş bulunan benim kadar değerini hissetmediği nimetleri de aklıma getirmeden sizleri düşünememem, benim için hoş bir şeydir. Sizin politik ve uygar hayatınız üzerinde düşündükçe, insanlara ait şeylerin ve durumların bundan daha iyi olabileceğine o kadar daha az inanabiliyorum. Bütün öteki hükümetlerde, devlete en büyük iyiliği sağlamak söz konusu olduğu zaman, her şey, fikir halinde projelerle ve olsa olsa basit olanaklarla sınırlı kalır. Sizin ise, mutluluğunuz tamdır, bu mutluluğu tatmanızdan başka hiçbir şey gerekli değildir. Tam anlamıyla mutlu olmanız

71

için, mutlu olmakla yetinmeyi bilmekten başka bir gereksinmeniz yoktur. Kılıçla kazanmış, yeniden elde etmiş olduğunuz, iki yüzyıl boyunca akıl ve cesaretle koruduğunuz egemenliğiniz nihayet herkes tarafından, tam olarak tanınmış bulunuyor. Şerefli antlaşmalar sınırlarınızı tayin ediyor, haklarınızı sağlıyor, sükûnetinizi ve rahatınızı pekiştiriyor. En yüksek aklın emrettiği saygıdeğer dost devletlerin de güvence altında bulundurduğu temel yönetim kuruluşunuz ve yapınız, mükemmeldir; devletiniz, sükûnet içindedir; savaşımlardan, saldırganlardan korkmanız için sebep yok; elinizle yaptığınız ve kendi seçtiğiniz dürüst yöneticiler tarafından yürütölmekte olan, uygun kanunlardan başka efendiniz yok. Siz, ne zevk düşkünlüğü ile gevşeyecek, boş zevkler içinde asıl mutluluğun ve sıhhatli erdemlerin tadını kaybedecek kadar zengin; ne de kendi çalışmanızla elde edemediğiniz şeyleri sağlamak için başkalarının yardımına bağımlı olacak kadar fakir de değilsiniz. Büyük milletlerde ancak aşın vergilerle sağlanabilinen bu değerli özgürlüğün korunması, size, hemen hiçbir şeye mal olmuyor.

«Keşke bu kadar bilgece, bu kadar mutlu bir şekilde kurulmuş olan bir cumhuriyet, yurttaşlarının mutluluğu için, bütün insanlara da örnek olarak, uzun süre dayanabilse! İşte sizin ileri sürmeniz gereken biricik dilek, göstermeniz gereken biricik özen, budur. Bundan böyle size, düşen görev, sadece mutluluğunuzu sağlamak değil, çünkü atalarınız sizi bu sıkıntıdan kurtarmışlardır-, bu mutluluğu iyiye kullanmak akıllılığını göstermek suretiyle, onu süreli kılmaktır. Varlığınızı korumanız süreli birliğinize, kanunlara boyun eğmenize, kanunları yürüten yöneticilere göstereceğiniz saygıya bağlıdır. Yüreğinizde en küçük bir acılık ya da güvensizlik tohumu kaldıysa onu, ergeç sizin mutsuzluklarınızı ve devletin yıkılmasını doğuracak tehlikeli bir maya olduğu için, hemen yok etmekte acele ediniz. Kalbinizin derinliklerine inmenizi, vicdanınızın

72

gizli sesine danışmanızı yalvarırım. Hiçbiriniz, bütün dünyada, sizin yöneticilerinizden daha dürüst, daha bilgili ve görgülü, daha çok saygıdeğer bir kurul gördü mü? Bu topluluğun bütün üyeleri sizlere ılımlılık, sade töreler, kanunlara saygı ve en içten uzlaştırma örneği vermiyorlar mı? Öyleyse aklın erdeme göstermeye borçlu olduğu güveni bu bilge şeflere, kısıntısızca gösteriniz; onları sizin seçtiğinizi, buna lââyık olduklarını bu yüksek orunlara sizin getirmiş olduğunuz kişilere gösterilmesi gereken saygı ve onurun zorunlu olarak gene size ait olacağını düşününüz. Kanunların ve kanunları savunanların otoritesinin yürürlükte olmadığı bir yerde hiç kimse için güvenlik ve özgürlüğün var olamayacağını bilmeyecek kadar bilgisiz değilsiniz. Sizin gerçek bir ilgi, görev ya da akıl gereği olarak yapmaya her zaman zorunlu olacağınız bir şeyi kendi isteğinizle ve haklı bir güvenle yapmanızdan başka bir şey söz konusu değildir. Anayasanın savunulması konusunda suçlu ve tehlikeli bir kayıtsızlığa kapılıp aranızdaki en aydın, en gayretli olanların bilge görüşlerine gereğinde başvurmak gereksinmesini asla savaştırmayın; hakkaniyet, ılımlılık, en saygıdeğer ciddiyet, sizin bütün girişimlerinizi, düzenlemeye, bütün dünyaya örnek olarak gururlu, alçakgönüllü, özgürlüğüne olduğu kadar ününe ve onuruna karşı da kıskanç bir halk göstermekte devam etsin. Son öğüdüm de şu: Gizli nedenleri, çoğu kez konularını teşkil eden eylemlerden daha tehlikeli olan, kötü yorumlara ve zehirli konuşmalara kulak vermekten kendinizi özellikle koruyunuz. Sadece hırsızlar yaklaştığı zaman havlayan iyi ve sadık bir bekçi köpeğinin ilk haykırıları ile bütün bir ev halkı uyanır, tetikte bekler; ama herkesin huzurunu durmadan kaçıran, devamlı ve yersiz uyarmaları bunlara gerekli olduğu zaman da kulak verilmemesinden başka bir sonuç vermeyen, haddini bilmez, yaygaracı hayvanlardan da herkes nefret eder.»

73

Ve siz şanlı, çok saygıdeğer ve en yüce Beyler! Siz özgür bir halkın soylu ve saygıdeğer yüksek görevlileri, sizlere saygılarımı ve hizmetimi ayrıca sunmama izin veriniz. Dünyada sahibine ün ve onur kazandıran bir rütbe varsa o da yetilerin ve erdemlerin kazandırdığı, sizlerin sahip olmaya lââyık bulunduğunuz, yurttaşlarınızın sizi yükselttiği mevkiilerdir. Yurttaşlarınızın kendi erdemleri, sizinkilere yeni bir parlaklık katıyor; başkalarını yönetebilecek güçte insanlar tarafından kendilerini yönetmek için seçilmiş olan sizleri başka yüksek görevlilerden -özgür bir halk, özellikle yönetmekle onur kazandığınız halk, bilgisi ve aklıyla, başka devletlerin ahalisinden üstün olduğu kadar-, sizi üstün buluyorum. En iyi izlenimlerden biri olarak kalması gereken, kalbimde hep yaşayacak olan bir örneği anmama izin verilsin. Bana hayat vermiş olan, çocukluğum boyunca, sizlere gösterilmesi gereken saygıyı bana öğretmiş bulunan erdemli yurttaşın anısını tatlı bir heyecan duymadan hatırlayamıyorum. Onu, hâlâ, ellerinin emeğiyle yaşar ve ruhunu en yüce doğrularla besler görüyorum. Tacite'i, Plutarque'i ve Grotius'ü onun önünde, onun iş âletlerine karışmış olarak görüyorum. Onun yanbaşı, babaların en iyisinin" şefkatle öğrettiklerini çok az verimle öğrenen, sevgili bir oğul görüyorum. Ama çılgın bir gençliğin sapıtmaları bana, bu çok bilgece dersleri bir süre için unutturduysa da, ne mutlu ki, kötülüğe biraz eğilimli de olsa, yüreğin katıldığı bir eğitimin sürelince yitirilmiş kalması zor olduğunu tatmış, denemiş bulunuyorum.

Şanlı, çok saygıdeğer ve en yüce Beyler! Yönettiğiniz devlette doğmuş olan yurttaşlar, hatta basit hemşeriler işte böyledirler; başka uluslarda işçi ve halk adı altında o kadar küçük görülen, haklarında o kadar

19 Aslında babası onunla ilgilenmekten çok kısa bir zamanda vazgeçmişti.

74

yanlış fikirler beslenen bu okumuş, sağduyu sahibi insanlar, işte böyledirler*1. Sevinçle, açıkça söyleyeyim ki babamın yurttaşları arasında seçkin bir kişi değildi; hepsi nasılsa o da öyleydi; ama bu haliyle onun arkadaşlığı en dürüst hemşeriler tarafından aranmış, verimli olarak beslenmiştir. Doğuş ve doğal haklar bakımından olduğu gibi eğitim bakımından da eşitiniz olan, oysa kendi istekleriyle bir de sizin erdeminize karşı borçlu bulundukları, karşılığında sizin onlara teşekkür borçlu olduğunuz üstünlük bakımından sizden aşağı olmayı kabul eden bu insanların sizden bekleyebilecekleri saygıdan bahsetmek, çok şükür, bana ait olmadığı gibi, gerekli de değildir. Yöneticiler için gerekli olan vekar'ı tatlılıkla, alçakgönüllülükle ne kadar hafiflettiğinizi, size itaat ve saygı borçlu olanlara sizin ne kadar saygı ve özen gösterdiğinizi büyük bir sevinçle öğreniyorum. Bu davranış, adalet ve bilgelik doludur; yeniden görmemek için unutulmaları gereken tatsız anıları bellekten gittikçe daha fazla uzaklaştırmak için, gerekli ve uygundur. Bu davranış, adaletli ve yüce gönüllü olan bu halk görevini bir zevk haline getirdiği, size şeref vermeyi doğal olarak istediği, kendi haklarını savunmakta en ateşli olanların sizin haklarınıza saygı duymakta en ileri gidebilecek olanlar olduğu ölçüde de akıllıca davranıştır.

Bir uygar toplumun başlarının o toplumun çanını ve mutluluğunu sevip istemelerine şaşmamak gerekir; fakat kendilerini yüksek görevli olarak, daha doğrusu sağlam ve yüce bir vatanın efendileri olarak görenlerin, kendilerini besleyen vatan toprağına karşı sevgi göstermeleri, insanların iç dirliği bakımından

20 Bu sunuşun derin anlamı burada beliriyor. Rousseau nun Cumhuriyetçi ülküsü, zamanının Fransa'sında karşı bir tepki olarak meydana çıkmıştır. Devrim öncesi Fransa'sında, halk küçük görülür veya haklarında pek çok yanlış fikirler beslenirdi.

75

aşırıdır1. Kendi lehimize böyle bir ayrıcalık yapabilmek, kutsal kuralların bu gayretli taşıyıcılarını, ruhların bu saygıdeğer yöneticilerini, canlı ve tatlı uz-dilliliği İncil'in öz sözlerini kalplere o kadar iyi ileten, bu öz sözleri önce kendileri uygulayan bu rahipleri en iyi yurttaşlarımızın arasına koyabilmek, benim için ne kadar hoş oluyor! Büyük kürsü san'atının Cenevre'de ne büyük bir başarıyla yürütüldüğünü herkes bilir. Fakat insanlar başka türlü söyleyip başka türlü hareket edilmesine çok alışık oldukları için27 Hristiyanlık ruhunun, törelerin-in aziz tutulmasının, kendine karşı sert ve insafsız ama başkalanna karşı yumuşak olmanın bakanlarımızda* hangi ölçülere kadar yürürlükte olduğunu az kişi bilir. Bir Tannbilimciler topluluğu ile edebiyatçılar arasında bu kadar mükemmel bir birlik örneği göstermek, belki de sadece, Cenevre şehrine özgüdür. Ben bu devletin ölümsüz ve sonsuz sükûneti umudumu, büyük ölçüde bunların ünlü bilgelikleri ve ılımlılıkları üzerine, bunların devletin refahı için gösterdikleri çaba üzerine dayandırıyorum; hayret ve hürmetle karışık bir zevkle onların; tarihte nice örnekleri bulunan barbar kutsal kişilerin korkunç özdeyişleri ile sözümona Tanrı kanunlarını, yani kendi çıkarlarını desteklemek için -kendi kanunlarına her zaman hürmet edileceğinden emin- başkalarının kanununun cömertçe harcamalarına karşı ne kadar dehşet duyduklarını izliyorum".

21 Burada belirtilen ve gerçek Hristiyanlık ve yurtseverliğin birbiriyle bağdaşamayacağını anlatan düşünceyi, Rousseau daha sonra toplumsal sözleşmesinin dördüncü kitabında geliştirir.

22 Katolik kilisesini hicvediyor.

23 Burada dinsel bağnazlığın ve özellikle engizisyonun suçlarına karşı Voltaire'nin ve Ansiklopedistlerin gösterdiği heyecanla o da karşı çıkıyor.

* «Ministre» sözcüğü hem bakan, elçi, hem de Protestan papazı anlamına gelir.

76

Cumhuriyetin, yumuşaklığı ve bilgeliği barışı ve iyi töreleri ayakta tutan, öteki yarının mutluluğunu yapan, değerli yansı, yani kadınları unutabilir miyim? Sevimli ve erdemli hanım yurttaşlar, sizin cinsinizin kaderi, her zaman, bizim cinsimizi yönetmek olacaktır. Sizin, etkisi sadece evlilik birliğinde görülen iffetli gücünüz, iyi ki, kendisini ancak devletin şanı ve kamunun mutluluğu yolunda duyurur. Kadınlar Ispar. ta'da bu yolla hükmederlerdi; Cenevre'de de hükmetmeyi siz bu yolla hak ediyorsunuz. Şefkatli bir eşin ağzından onurun, aklın sesi çıkınca buna hangi barbar erkek dayanabilir? Sizden aldığı parlaklıkla güzelliğe en uygun gibi görünen sade ve mütevazı süslerinizi gören herkes, anlamsız, boş lüksü küçümser. Sevimli, masum egemenliğinizle, usulca sokulan zekânızla, devlet içinde kanunların sevilmesini, yurttaşlar arasında duygu birliğini devamlı olarak sürdürmek; ayn ayn aileleri mutlu evliliklerle birleştirmek; vereceğiniz derslerle, tutumunuzdaki alçak gönüllü zarafetle, gençlerimizin başka diyarlardan getirdikleri sapıklıkları düzeltmek sizin elinizdedir. O yabancı ülkelerde o kadar yararlı şeyler varken, yitik kadınlar arasında edin. dikleri çocukça eda ve acayip havayla birtakım çalışmalara, özgürlüğün değerini hiç karşılamayan çeşitli bağımlılıklara hayranlığı alıp getiriyorlar. Öyleyse siz, şimdiye kadar olduğunuz gibi, hep törelerin iffetli bekçisi, tatlı barış bağları olmakta, kalbin ve doğanın haklarını görev ve erdem yaranna değerlendirmekte devam ediniz.

Yurttaşların ortak mutluluğu ve Cumhuriyetin şanı konusundaki umutlarını böyle inançlara dayandırırken olayların beni hiç yalanlamayacağını umarım. Cumhuriyetin, bütün bu üstünlüklere rağmen, çoğu gözleri kamaştıran, verdiği çocukça ve uğursuz zevk mutluluğun ve özgürlüğün en büyük düşmanı olan, pırıltıyla parlamayacağını itiraf ederim. Sefih gençler kolay elde edilen zevklerin, sonra da uzun süren piş-

77

manlıklarm ardında dolaşsın dursun; sözde zevk sahibi kimileri de başka yerlerde sarayların büyüklüğüne, giysilerin güzelliğine, döşemelerin üstün güzelliğine, görünüşlerin şatafatına, zevk düşkünlüğünün, lüksün bütün inceliklerine hayran olsunlar. Cenevre' de sadece insanlar bulunacaktır; ama böyle bir görünümün de bedeli vardır; ve bu görünümün peşinde olanlar da öteki zevklerin hayranları kadar değerli ola. caklardır.

Şanlı, çok saygıdeğer ve en yüce Beyler! Sizin ortak gönencinize duyduğum ilginin saygılı kanıtlarını hepiniz aynı iyilikle lütfen kabul etmeye tenezzül ediniz. Kalbimin içini böyle dökerken patavatsızca bir taşkınlıktan suçlu isem, bunu, bir yurtseverin şefkatli bağlılığına, hepinizi mutlu görmekten daha yüksek hiçbir mutluluk gözetmeyen bir insanın ateşli ve meşru çabasına bağışlamanızı dilerim.

Şanlı, çok saygıdeğer ve en yüce Beyler!

En derin saygılarımla,

Çok alçakgönüllü ve söz dinler kulunuz ve yurttaşınız.

Jean-Jacques Rousseau
Chambery, 12 Haziran 1754

78

ÖNSÖZ

İnsanların sahip oldukları bilgiler içinde en fazla yararlı ve en az ilerlemiş olanı, insan hakkındaki bilgi gibi görünüyor"; Delphes tapmağmdaki yazıtın, tek başına ahlâkçıların bütün iri kitaplarından çok daha önemli ve güç bir temel kural içerdiğini söylemeye cesaret ediyorum². Bu yüzden bu Konuşma'nın konusunu, felsefenin önerebileceği en ilginç ama, filozofların çözümleyebileceği en çetin sorunlardan biri sayıyorum; çünkü insanlar kendilerini tanımaya başlamazsa, insanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı nasıl bilinebilir?

İnsanın doğuştan gelen yapısında zamanının ve nesnelerin ardarda yarattığı bütün değişimlerin arasından doğanın kendisini şekillendirdiği şekilde görmeyi nasıl başaracaktır ve kendi ilkel durumuna şartların ve gelişmelerin yaptığı ekler veya değişiklikler ile kendi özüne bağlı olan hususları nasıl birbirinden ayırt edebilecektir? Ardı arası kesilmeden yeniden doğan binlerce nedenin, edinilen birçok bilgi ve hatanın, vücut yapılarının uğradığı değişikliklerin ve tutkula-

24 Kendini tanı.

79

rın süreli etkisinin toplumun, bağrında değişikliğe uğrattığı insan ruhu, hemen hemen tanınmayacak hale gelecek kadar görünüş değiştirmiştir. O, zamanın, denizin ve fırtınaların biçimsizleştirdiği ve artık, bir Tan-rı'dan çok yırtıcı bir hayvana benzettiği Glaucus'un²⁵ heykeli gibidir. Artık onda belirli ve değişmez ilkelerle hareket eden bir varlık yerine, Yaradan'ın damgasını vurduğu o göksel ve görkemli sadelik yerine, ancak, düşündüğünü sanan tutku ile sayıklama halindeki anlık (enterdement) arasındaki çirkin çelişme bulunur.

Bundan da kötüsü var; insan türünün bütün ilerleyişi, onu, durmadan, ilkel durumlarından uzaklaştırır; bu yüzden yeni bilgiler biriktirdikçe, bütün bilgilerin en önemlisini elde etmek aracını daha fazla yok etmiş, bir anlamda, insanı incelemek zorunluluğuyla onu tanımak olanağı dışına çıkarılmış bulunuyoruz. Çeşitli maddi sebepler bugün gördüğümüz değişik türleri meydana getirmeden önce her türdeki hayvanlar birbirine eşitti; insanlarda da durumun böyle olduğu genellikle kabul edilir; insanları birbirinden ayırt eden ayrımların ilk kaynağını, insanın yapısaldaki bu birbirini izleyen değişmelerde aramak gerektiği, kolayca anlaşılır. Aslında, hangi yolla olursa olsun, varılan bu ilk değişmelerin, birdenbire ve hep aynı tarzda, bir türün bütün bireylerini değiştireceği düşünülemez. Fakat kimileri mükemmelleşir veya bozulurken ve doğasında var olmayan, iyi veya kötü, değişik nitelikler edinirken, kimileri de başlangıçtan gelen ilk durumlarında daha uzun süre kalmışlardır. İnsanlar arasında ilk eşitsizlik kaynağı da budur, bu eşitsizli-

25 Glaucus, deniz tanrısı. Platon insan ruhunu Glaucus' la karşılaştırır. Vücutla birleşince insan ruhu o kadar biçimsizleşir ki, ölmezliği anlaşılamaz. Görüldüğü gibi Rousseau bu karşılaştırmayı yeniden ele alırken, ona bambaşka bir mana veriyor.

80

ğün böyle genel olarak kanıtlanması, gerçek sebeplerini belirtmekten daha kolaydır.

öyleyse okuyucularım, benim anlaşılması bana çok zor görünen bir şeyi anlamış olmakla övünmeye cesaret ettiğimi akıllarına getirmemelidirler. Birtakım usa vurmalara, giriştim, görünüşe dayanan bazı sanılara varmak tehlikesini göze aldım; bunları yaparken sorunu çözümlemek umudundan çok aydınlatmak, gerçek durumuna indirgemek niyetiyle hareket ettim. Sonuna varmak kimse için kolay olmamakla birlikte, başkaları aynı yolda kolayca daha ileri gidebilirler; çünkü insanın bugünkü doğasında doğuştan olanla yapma olanı birbirinden ayırmak ve artık var olmayan, belki hiç var olmamış olan, ama gene de şimdiki durumumuzu doğru yargılamak için hakkında doğru kavramlara sahip olmamız gerekli olan bir durumu tanımak hafif bir girişim değildir. Bu konuda sağlam gözlemler yapmak için alınması gereken tam tedbirleri belirlemeye girişecek olanım, sanıldığından daha fazla felsefeye sahip olması da gereklidir. Aşağıdaki sorunun, iyi bir çözümü, yüzyılımızın Aristo ve Plinelerine lâıktır: «Doğal insanı tanımayı başarmak için, ne gibi deneyler gereklidir ve toplumun bağrında bu deneyleri yapmak için gerekli araçlar nelerdir?» Ben, bu meseleyi çözümlemeye girişmekten uzağım; ama büyük filozofların bu deneyleri yönetmeye pek yeterli olmayacakları, güçlü hükümdarların da bu deneyleri yapacak kadar yeterli olmadıkları cevabını ver_meye cesaret edecek kadar bu sorun üzerinde düşünmüş olduğumu sanıyorum. Bu öyle bir yarışmadır ki, başarıya ulaşmak için, bu iki yönde gerekli sebat olmadan daha doğrusu gerekli bilgi ve iyi niyet birbirini izlemedikçe katılmak akıl kârı değildir. Yapılması bu kadar güç Ve şimdiye kadar da üzerinde bu kadar az düşünülmüş olan bu araştırmalar, gene de, insan toplumunun gerçek temelleri bilgisinden bizi yoksun bırakan birçok zorlukları ortadan kal-

F. 6/81

dırmak için elimizde kalan biricik araçtır. Doğal hu-kukun gerçek tanımına bu kadar belirsizlik, bu kadar anlaşılmazlık veren, insan doğası konusundaki bu bilgisizliktir; Burlamaqui'nin dediği gibi, «çünkü hukuk fikri ve hele doğal hukuk fikri, açıkça, insan doğasına ilişkin fikirlerdir. Demek ki» diye devam ediyor, «bu bilimin temel ilkelerini insanın kendisi bu doğasından, yapısından ve durumundan çıkarmak gereklidir-Bu önemli sorunu ele alan yazarlar arasında pek az anlaşma hüküm sürdüğünü görmek, şaşırtıcı ve utanç vericidir. En ağırbaşlı yazarlar arasında bile. bu nokta üzerinde aynı görüşe sahip iki tanesi zor bulunur. Aralarından birinin en temel ilkeler üzerinde söv lediğini yalanlamayı görev bilir görünen eski filozofları bir yana bırakalım; Roma hukukçuları insanı ve bütün öteki hayvanları, ayırt etmeden aynı doğa kanununa bağlı tutarlar; çünkü onlar bu isim altında, doğanın buyurduğu kanundan çok, doğanın tabi olduğu kanunu düşünürler; ya da bu hukukçular, «kanun» sözünü, bütün canlı varlıklar arasında, onların ortak muhafazası için, doğa tarafından kurulmuş olan frenel ilişkilerin ifadesinden oluşmuş olarak almış gördükleri için bu böyledir. Çağdaşlar, kanun sözü altında töresel bir varlığa yani söyleneni anlayan, özgür, başka varlıklarla ilişkileri içinde düşünülen bir varlığa buyrulmuş bir kuraldan başka bir şey tanımadıkları için. doğal kanunun yetkisini akılla bezenmiş biricik hayvana yani insana hasrederler; fakat her biri bu kanunu kendi tarzında tanımlayarak tulumak şöyle dursun, hepsi onu o kadar metafizik ilkelere dayatırlar ki. aramızda bile, bu ilkeleri kendilerinden bulmak şöyle dursun, anlayacak durumda bile çok az insan vardır. Kendi aralarında süreli çalışma halinde bulunan bu bilgin kişilerin bütün tanımlamaları an cak şu noktada birleşir: Çok büyük bir bilge ve derin bir metafizikçi olmadan doğa kanununu anlamak ve bunun sonucu olarak ona uymak olanaksızdır; bunun

82

manası ise şudur: İnsanlar toplumun kurulması için, toplumun bağrında ancak çok zahmetle, ancak çok az kişi için, gelişen bilgileri kullanmak zorunda kalmışlardır'.

Doğayı çok az tanıdığımız ve «kanun» sözünün manası üzerine pek az anlaştığımız için, doğal kanunun iyi bir tanımlanmasında anlaşmaya varmak zor olacaktır. Böylece kitaplarda bulunan bütün -doğal kanun» tanımlamaları tek biçimli olmamak kusurundan başka, insanların doğal olarak sahip olmadıkları birçok bilgidен çıkarılmış olmak kusurunu da taşırlar; ve de, insanların ancak doğa halinden çıktıktan sonra fikrini kavrayabilecekleri üstünlüklerden kaynaklanmış olmaları kusuruna sahiptirler. Ortak yarar bakımından insanların üzerinde anlaşmaları uygun olacak olan kurallar araştırılmakla işe başlanır; sonra bunların evrensel uygulanmalarından doğacak yarardan başka bir kanıt olmadığı halde, bu kuralların tümüne doğa kanunu adı verilir. Şüphesiz bu, tanımlamalar oluşturma, nesnelerin doğasını büsbütün keyfi yaklaşımlarla açıklamanın çok rahat bir tarzıdır.

Fakat doğal insanı tanımadıkça onun kabul ettiği ya da onun yapısına en elverişli olan kanunu saptamayı istemek, boşunadır". Bu kanun konusunda açık olarak bütün görebileceğimiz şudur: Bir kanunun sadece «kanun» olması için, boyun eğmek zorunda bıraktığının iradesinin bilerek boyun eğmesi gerekli olma-

26 Rousseau'nun kendisinden önce gelmiş doğal hukukçu yazarlara üstünlüğü işte burada ortaya çıkıyor. Rousseau kanun fikrinin toplumda ancak geç zamanlarda belirebileceğini göstererek insanın, tam teşekkül etmiş olarak değil de gelişmekte olan insanın ve aklının gerçek bir tarihini yapma çabasını gösteriyor. Burada diyalektik bir ilerleme var.

27 Bu, Dijon Akademisi üyelerine, «Bu eşitsizlik doğa kanununa mı dayanır?» sorusunun kötü konmuş olduğunu söylemektir. Ödülü alamamasının da sebebidir

83

siy la kalmaz; ayrıca, bir «kanun »un «doğal» olması için, direkt olarak doğanın sesiyle konuşması gerekir. Bize, insanları oldukları gibi görmekten başka bir şey öğretmeyen bilimsel kitapları bir yana bırakarak ve insan ruhunun ilk ve en basit faaliyetleri üzerinde düşünerek" akıldan önceliği olan iki ilkenin var olduğunu farkettiğimi sanıyorum; bunlardan biri bizim refah ve varlığımızı korumamızı yakından, şiddetle ilgilendirir; ötekiyse bütün duyar varlıkların, hepsinden önce de hemcinslerimizin yok olmasını veya acı çekmesini görünce, doğal olarak içimizi hoşnutsuzluk duygusu ile doldurur. İşte, doğal hukukun bütün kuralları toplumsallık (sociabilite)" ilkesini katmak gereği olmadan, aklımızın bu iki ilkenin birleşimi ve bağdaşımından doğal hukukun bütün kuralları doğar sanıyorum. O kuralları, akıl, hemen sonra, başka temeller üzerine kurmak zorundadır. Bunun da zamanı, aklın, birbirini izleyen gelişiminde doğayı boğmayı başardığı zamandır.

Bu tarzda, insanı insan yapmadan önce onu bir filozof yapmak zorunluluğu hiç yoktur". Onun baş-
28 Rousseau psikolojide Condillac'ın duyumculuğunun etkisi altındadır. Ruhun karmaşık ilerleyişinin, analiz yoluyla, en basit işleyişe indirgenebileceğini düşünür. Her şeyin temelinde, duyum vardır. İnsan, düşünür bir varlık haline gelmeden önce duyar bir varlıktır. Burada Rousseau doğal

hukukun varlığını inkâr etmez ama onu akıldan önce gelen iki ilke üzerine yani kendi kendine karşı duyulan sevgi ve merhamet üzerine dayandırmaya girişir. Doğa kanununa itaat eden, demek ki. doğal insanın duyarlılığıdır.

29 Bu, onu filozoflara karşı çıkaran esaslı noktalardan biridir.

30 Düşüncesinin demokratik kaynağı işte burada. Manevi hayatı akıl üzerine kuran filozoflar, bilgisiz halkı bunun dışında bırakmış oluyorlardı. Rousseau ise manevi ve ahlâki hayatı kültür ayrımı yapmadan bütün insanlarda ortak olan duyarlılık üzerine kurar.

84

kalarma karşı görevleri, sadece gecikmiş bilgelik dersleri tarafından emredilmiş değildir. İçten gelen acıma dürtüsüne karşı koymadıkça başka bir insana hatta duyarlı herhangi bir varlığa asla fenalık yapamayacaktır; bunun istisnası kendi varlığının korunması söz konusu olduğu zaman kendini tercih etmesi gerektiği, haklı durumdur. Bu yolla hayvanların doğal kanundan yararlanması konusundaki eski tartışma da sona erer; çünkü açıktır ki bilgiden ve özgürlükten yoksun oldukları için, hayvanlar bu kanunu bilemez, anlayamazlar. Fakat onlarda var olan duyarlılık sebebiyle bizim doğamızda (tabiatımızda) az çok payları bulunduğu için, onların da doğal hukuktan yararlanmaları gerektiği, insanın onlara karşı bazı görevlerle bağlı bulunduğu yargısına varılabilir. Aslında, öyle görüyor ki, ben, hemcinslerime hiçbir fenalık yapmamak zorunda isem, bu, onların akıllı varlıklar olmalarından çok duyarlı varlıklar olmalarından ileri gelir; bu duyarlılık niteliği hayvanda ve insanda ortak olduğu için, bunlardan birine, en azından, öteki tarafından kötü muamele edilmemek hakkı tanınmalıdır.

İnsanın gerçek gereksinmesinin ve görevlerinin temel ilkelerinin insan soyundan başlatılan bu incelemesi hâlâ manevî eşitsizliğin kaynağı, politik yapının gerçek temelleri, bu yapının üyelerinin karşılıklı hakları ve bunlara benzer önemli fakat az aydınlatılmış binlerce başka sorun üzerinde kendini gösteren zorluklar yığını kaldırarak için kullanılabilecek biricik araçtır.

insan toplumu, sakin ve çıkarlardan uzak bir ba kışla ele alınınca, başlangıçta güçlü insanların kaba kuvvet kullanmasından ve zayıfların baskı altında ezilmesinden başka bir görünüm göstermiyor gibi gelir". Akıl, berikilerinin sertliğine isyan ediyor ya da ötekilerinin körlüğünü kınamaya yöneliyor ve insan-

31 Rousseau'nun düşüncesinin çıkış noktası budur.

85

lar arasında hiçbir şey, bilgelikten ve akıldan çok rast lantıların oluşturduğu bu dış ilişkiler kadar kararsız olmadığına göre adına ister zaaf, ister kudret, ister zenginlik, ister fakirlik desinler, insan kurumları, ilk bakışta; kaypak kum yığınları üzerine kurulmuş gibi görünür; ancak bu kurumlar yakından incelenerek, yapıyı çevreleyen toz ve kum temizlendikten sonra yapının üstünde yükseldiği sarsılmaz temel farkedilir, bu temellere saygı duyulması öğrenilir. Oysa, insanın, onun doğal yetilerinin ve bunların birbiri ardından gelişmelerinin ciddi bir incelemesi yapılmadıkça, bu ayrımlar çözümlenemez ve nesnelerin bugünkü durumunda tanrısal iradenin katkısı ile insan sanatının katmak iddiasında olduğu şeyler birbirinden ayrılamaz". İncelemekte olduğum önemli sorunun yer verdiği politik ve ahlâki araştırmalar, demek ki, her bakımdan yararlıdır ve hükümetlerin varsayılı tarihi, insan için, her bakımdan öğretici bir derstir. Kendi halimize bırakılmış olsaydık ne olmuş olacağımızı göz önünde bulundururken, hayırsever eli ile kurumları düzelterek onlara sarsılmaz bir dayanak veren, böylece bunlardan doğabilecek kargaşalıkları önleyeni, yoksulluğumuzu son haddine çıkaracakmış gibi görünen araçlardan bizim mutluluğumuzu doğurtanı hayırla anmayı öğrenmeliyiz.

Quern de Deus esse Jussit, et humana qua parte locatus es in re, Disce".

32 Bu kaçınmak için yazılmış bir cümle değil, Rousseau' da doğa, Tanrı'nın isteğini anlatır.

33 Tanrı senin sen olmanı ve insanlık içinde tutacağın yeri emretmedi mi? Onu öğren! Perse, Satires, III. dizi 71. ,

86

KONUŞMA

İnsandan söz etmem gerekiyor; sorulan, benim de incelediğim sorun, bana, insanlara söz edeceğimi anlatıyor; çünkü, doğruya saygı göstermekten kaçınanlar, bu gibi sorunları ortaya atmazlar. Demek ki beni çağırmış bulunan bilge kişilerin önünde, insanlığın davasını güvenle savunacağım ve konuma, yargıçlarıma lâıyk olursam kendimden hoşnut kalacağım.

İnsan türünde iki tür eşitsizlik görüyorum. Biri, doğa tarafından meydana getirildiği ve yaş, sağlık, bedendeki güçler ve zekâ ya da ruh nitelikleri arasındaki farklardan oluştuğu için buna doğal ya da fizik eşitsizlik diyorum. Öteki bir çeşit uzlaşmaya dayandığı ve insanların onaması ile kurulmuş, ya da hiç değilse onlarca kabul edilmiş olduğu için. buna manevi veya politik eşitsizlik adı verilebilir. Bu ikincisi

kimilerinin başkaları zararına yararlandığı, örneğin onlardan daha zengin, daha itibarlı olmak ya da onlara boyun eğdirmiş olmak gibi ayrıcalıklardan ibarettir.

Doğal eşitsizliğin kaynağının ne olduğu sorulamaz, çünkü bu sorunun cevabı, kelimenin tanımlamasında bulunur. Bu iki tür eşitsizlik arasında esaslı herhangi bir bağ bulunup bulunmadığı da araştırılmaz, çünkü

87 kü bu, komuta edenin boyun eğenden daha değerli olmasının zorunlu olup olmadığını ve beden ya da akıl gücünün, bilgelik ya da erdemin hep aynı kişilerde, hem de güçleri ya da zenginlikleri ile orantılı olarak bulunup bulunmadığını sormaya varacaktır. Bu soru becerikli köleler arasında tartışılabilir ama doğruyu arayan akıllı ve özgür insanlara uygun düşmez.

Öyleyse, bu Konuşma'da. asıl konu, nedir? İleri gidiş için kaba kuvvetin yerini hukukun aldığı, böylece Doğa'nın «Kanun»a boyun eğdiği an'ı saptamak; güç. lünün zayıfa hizmet etmeye ve halkın fikren rahat olmayı gerçek mutluluk pahasına satın almaya hangi mucizeler dizisi ile karar verdiğini meydana çıkarmak

Toplumun temellerini incelemiş olan filozoflar hep doğa haline kadar gitmek gerektiğini duymuş, ama hiçbir oraya ulaşamamıştır. Kimileri insanda, o durumda, haklı ve haksız kavramlarının bulunacağını varsaymakta duraksamamışlardır; bunu yaparken ihsanın bu kavramlara sahip bulunduğunu veya bu kavramların insana yararlı olduğunu göstermek kaygısını da duymamışlardır. Kimileri herkesin kendine ait olanı koruması doğal hakmdan bahsetmiş, ama «ait olmak» sözünden ne anladıklarını açıklamamışlardır. Kimileri en güçlü olana, daha zayıf olan üzerinde bir otorite tanıyarak, hükümetin hemen doğduğunu kabul etmişler, bunu yaparken, insanlar arasında «otorite* hükümet» sözlerinin manası var olmadan önce

ve

geçmesi gereken zaman üzerinde düşünmemişlerdir. Sonunda hepsi de, gereksinme, açgözlülük, baskı, istek ve gururdan aralıksız söz ederken, toplumda edinmiş oldukları fikirleri uygarlık öncesi doğal hale aktarmışlardır; vahşi insandan söz açmıştır, fakat uygar insanı anlatmışlardır. Doğa halinin varlığından şüphe etmek çoğumuzun aklından bile geçmemiştir, oysa Kutsal Kitapları okuyunca apaçıktır ki, ilk insan dolaysız olarak Allah tarafından aydınlatıldığı ve buyruklar aldığına göre kendisi bu halde değildi ve de

88

Musa'nın yazılarına her Hristiyan filozofun borçlu olduğu iman eklenirse, Tufandan önce bile insanların hiçbir zaman saf bir doğa halinde bulunmadığı kabul edilmelidir, tâki olağanüstü bir olay tarafından yeniden oraya düşmüş oldukları kabul edilsin: Bu savunulması güç, kanıtlanması olanaksız bir durumdur³⁴. Öyleyse işe bütün olayları bir yana bırakarak başlayalım-, çünkü bunlar asıl soruna değinmez". Bu ko-

34 Bütün bu parça sakıntı gereği yazılmış sayılmalıdır. «İlk insan, Tann'dan hemen ışık ve emir almış olduğu için» gibi bir iddia Rousseau'nun fikirlerine o kadar aykırıdır ki, ciddiye alınamaz. Bundan başka dini inancını akla ve ahlâki bilince dayandırmaya çalışan Rousseau, kutsal kitaplarda bazı Tanrı belirtileri bulmakla beraber, Tanrı'dan gelen ilham ve Tanrı'nin belirmesi fikirlerini daima reddetmiştir.

35 Bu cümle, haklı olarak, çok mürekkep akmasına sebep " olmuştur. En eski yorumlardan birine göre. Rousseau, burada Kutsal Kitap'ın «Genese» bölümünün içerdiği olayları düşünmüştür. Onu esinleyen, dikkatli ve tedbirli olmak düşüncesi de olabilir. Bu cümlelerin Konuş-/Tuz'daki yerini gözönünde tutarak, bu görüşte bir gerçek payı olduğuna inanıyoruz. Hemen az önce yazılmış bulunan ve «Öyleyse işe bütün...» kelimeleri ile başlayan İbarenin bir sonucu gibidir.

Ama bu, yetmez, Rousseau, gözlemle bulunan olaylara yüzünü dönmektedir. Olasılığı olan bütün olayları seyyahların anlattıkları v.s. kullandığı, ileri sürüp itiraz edilir. Poğrudur; ama hiçbir seyyahın anlattıkları, kendi başına yaşayan bir vahşinin hayatını anlatmaz. İşte bunun içindir ki «bunlar asıl meseleye değinmez.»

Rousseau, tarihi ve etnoğrafik araştırmaların yokluğu yüzünden, bunların yerine tahlilci düşünceyi koyar. Rousseau, zamanının sosyal insanından hareket eder. onu, kendi hayal gücü ile onda sosyal olan her şeyden soyar, şu boş soyut kavrama, yani doğa halinde yaşayan insana ulaşır. Esas olan. bütün sosyal kurumların olumsuz olduğunu göstermektedir.

89

nuda girişilebilecek olan araştırmaları tarihsel gerçekler olarak kabul etmemek gerekir; bunları, nesnelerin asıl kaynağını göstermekten çok niteliğini aydınlatmaya yarayan ve fizikçilerimizin dünyanın meydana gelmesi üzerine bugün yaptıklarına benzeyen, varsayımsal ve şarta bağlı muhakeme ve yargılar olarak almak gerekir. Din, bize, yaradılıştan hemen sonra insanları doğa halinden Tanrı'nın kendisi çekip çıkardığına göre, insanların, Tanrı böyle istediği için birbirine eşit olmadıklarına inanmamızı emreder. Fakat din insanın ve onu çevreleyen canlı varlıkların niteliğinden, insanlar kendi

hallerine bırakılmış olsalardı ne olabilecekleri konusunda görünürlere bakarak düşünmekten, sanılara varmaktan bizi men etmez. Bu Konuşma 'da istenen ve benim incelemeye giriştiğim, işte budur. Benim konum genel olarak insanı ilgilendirdiği için, bütün uluslara uygun bir dil kullanmayı deneyeceğim; daha doğrusu, bahsettiğimiz insandan gayri hiçbir şey düşünmemek için zamanı ve mekânı unutarak kendimi Atina lisesinde, jüri olarak Platon'ların ve Xenoc-rates'lerin, dinleyici olarak da bütün insanların huzurunda, üstatlarımdan öğrendiğim dersleri tekrarla makta varsayacağım. Ey insan! Hangi ülkeden olursan ol, düşüncelerin ne olursa olsun, beni dinle; yalan söyleyen hemcinslerinin kitaplarında değil de, hiç yalan söylemeyen doğadan okuduğumu sandığım öykün, tarihin, işte buradadır^{1*}. Ondan gelecek olan her şey doğru olacaktır.

36

Rousseau'da doğa fikri birbirinden farklı birçok şeyi kapsar. Öyle görünüyor ki, bu kelime burada çok öznel bir anlamda kullanılmıştır. Bu da Rousseau'nun sosyal olan her şeyi soyutlamak iddiasında bulunduğu zaman kendisinde keşfetmiş olduğudur. Bu konuşmayı meydana getirmek Rousseau için Saint Germain ormanına gidip kendini toparlamıştır. İlk çağların görünümünü orada bulduğunu sanar. Buradaki aldanış hemen bunu takip eden cümlede meydana çıkar.

90

benim istemeden katmış olacağımdan başka hiçbir şey yalan veya yanlış olmayacaktır. Söz konusu edeceğim zamanlar, çok uzaklarda kaldı; o günden bu yana ne kadar çok değiştin! Sana, sahip olduğun ve aldığın eğitimle edindiğim alışkanlıkların bozduğu ama yok edemediği nitelik ve yeteneklerine bakarak, insan türünün hayatını anlatacağım: Bireysel insanın, durup kalmak isteyeceği bir çağ olduğunu hissediyorum; sen, insan türünün durup kalmış olmasını isteyeceğin çağı araştıracaksın. İlerdeki bahtsız kuşakların daha da büyük hoşnutsuzluklara uğrayacağını şimdiden haber veren sebeplerle, bugünkü durumundan hoşnut olmayan sen, belki geriye, eski hayata dönmeyi isteyebilirsin; bu duygun ilk atalarınla bir övgü, çağdaşlarının eleştirisi ve senden sonra yaşamak bahtsızlığına uğrayacak olanlar hesabına duyulan büyük üzüntünün ifadesi olsa, gerektir

91

BİRİNCİ BÖLÜM

İnsanın doğal hali konusunda iyi bir yargıya varmak için onu, türünün ilk embriyonunda düşünmek ne kadar önemli olursa olsun, ben onun teşekkülünü birbirini izleyen gelişimleri içinde izlemeyeceğim; insanın, sonunda bugün olduğu gibi olması için, başlangıçta ne olabileceğini hayvani sistem içinde araştırmak için zaman kaybetmeyeceğim". Uzatılmış tırnaklarının, Aristo'nun düşündüğü gibi, evvelce, uçları kıvrık pençeler olup olmadığını, önceleri ayı gibi kıllı olup olmadığını; ve dört ayak üzerinde0 yürürken bakışlarının yere dikilmiş ve birkaç adımlık bir mesafe ile sınırlı olmasının, onun düşüncelerinin hem niteliğini hem sınırlarını gösterip göstermediğini incelemeyeceğim. Bu konuda sadece belirsiz, hemen hemen hayali sanılar meydana getirebilirdim. Karşılaştırılmalı anatomi henüz çok az ilerlemiş, doğa bilginlerinin gözlemleri henüz şüphelidir; bu yüzden bu gibi temeller üzerinde sağlam bir düşünce düzeninin esası kurulamaz. Böylece, bu noktada sahip olduğumuz doğaüstü bilgilere

37 Burada türlerin evrimi varsayımı konusunda tavır takınmaktan çekiniyor

93

başvurmadan, organlarını yeni kullanışlara uydurup yeni besinlerle beslendiği ölçüde insanın iç ve dış yapısında belirmesi gereken değişikliklere ilgi göstermeden ben insanı her zaman bugün gördüğüm yapıda, iki ayağı üzerine yürür, ellerini bizim kullandığımız gibi kullanır, gözlerini bütün doğa üzerinde gezdirir ve gökyüzünün genişliğini gözleriyle ölçer varsayacağım.

Böyle oluşmuş olan bu varlığı edinebileceği bütün doğaüstü yeteneklerden ve ancak uzun bir ilerleme ile edinilebildiği yapay yetilerden soyarak, kısacası, onu, doğanın elinden çıkmış olması gerektiği gibi düşünerek", kimi hayvanlardan daha zayıf kimi hayvanlardan daha az çevik, ama bütünüyle alınırsa yapısı hepsinden daha uygun ve elverişli bir hayvan olarak görüyorum. Onu bir meşe ağacının altında karnını doyuran, ilk rastladığı dereye susuzluğunu gideren, kendisine yemeğini sağlamış olan aynı ağacın dibinde yatağını bulmuş görüyorum. Böylece onun gereksinimleri giderilmiştir.

Kendi doğal verimliliğine bırakılmış, balta girmemiş çok geniş ormanlarla kaplı dünya, her adımda, her türden hayvanlara yedek yiyecek depolan arasında dağılık olan insan, onların çalışmasını gözler, taklit eder, böylece hayvanların içgüdülerine kadar yücelir, insanın bu içgüdülere yükselmesinde şu üstünlük var: Her hayvan türü kendine özgü içgüdüye sahip olduğu halde insan, belki de kendine özgü bir içgüdüye sahip olmadığı için, bunların hepsini kendine mal eder, öbür hayvanların paylaştığı çeşitli besinlerle beslenir, bunun sonucu olarak da geçimini diğerlerinden daha kolay sağlar.

Çocukluktan beri hava değişikliklerine, mevsimlerin sertliklerine alışmış yorgunluğa idmanlı ve hem kendi hayatlarını hem de avlarını başka yahşi hayvanlara karşı çıplak ve silahsız olarak savunmak ya da

*.78 Anlatımının sezgiye dayanan niteliğini gizlemiyor.

onlardan kaçıp kurtulmak zorunda olan insanlar gür. büz, hemen hemen bozulmaz bir vücut yapısı edinirler. Dünyaya babalarının mükemmel yapılarını getiren ve aynı idmanları yaparak o yapıyı daha da güç lendiren çocuklar, böylece, insan doğasının sahip olabileceği bütün gücü kazanırlar. Doğa bu insanlara, İsparta kanununun vatandaş çocuklarına davrandığı gibi davranır; sağlam yapılı olanları güçlü, gürbüz kılar; bütün ötekileri yok eder*1. Bu konuda, devletin çocukları babalar için külfet haline getirerek, doğumlarından önce seçmesizce öldürülmelerine neden olduğu çağımız toplumlarından farklıdır.

Vahşi insanın vücudu bildiği biricik âlet olduğu dan, onu çeşitli kullanımlarda kullanır; bizim vücutlarımız ise idman yokluğundan, buna elverişsizdir ve de zorunluluğun onu edinmeye zorladığı güç ve çevikliği, bizim hünerlerimiz ve ustalığımız elimizden alıyor. O, bir baltaya sahip olsaydı, bileği, o kadar sağlam dalları kırıp koparabilir miydi? Bir sapanı olsaydı bu kadar hızla eliyle taş atabilir miydi? Bir merdivene sahip olsaydı, ağaca o kadar kolay tırmanabilir miydi? Bir atı olsaydı, yarışta bu kadar hızlı olabilir miydi? Bütün bu makineleri edinip toplayacak zamanı uygar insana veriniz; vahşi insanı kolayca aşacağından şüphe edilemez, ama daha da eşit olmayan şartlar altında bir kavga görmek istiyorsanız, o vahşi insanla bu uygar insanı, çıplak ve silâhsız olarak birbirinin karşısına koyunuz; bütün güçlerini aralıksız olarak elaltında bulundurmanın, her türlü olaya karşı her zaman hazırlıklı bulunmanın ve her zaman bağdaşık bir bütün olarak kendini göstermenin üstünlüğünü hemen anlayacaksınız'. Hobbes, insanın, doğal olarak yılmaz olduğunu, sadece saldırmak ve savaşmak peşinde olduğunu iddia eder. Ünlü bir filozof ise tersini düşünür ve Cum.

39 Doğal ayıklanma teorisini sezmiştir.

95

berland ile Puffendorf da onu doğrularlar; bunlara göre, doğal haldeki insandan daha çekingen hiçbir şey yoktur, insan, kulağına çarpan en küçük bir gürültü karşısında, sezinlediği en küçük hareket karşısında hep tir tir titrer, kaçmaya hazırdır. İnsanın tanımadığı, bilmediği nesneler karşısındaki durumu belki böyledir, hatta önüne çıkan bütün yeni görünümeler karşısında, bunlarda kendisini bekleyen maddî iyilik ve fenalıkları birbirinden ayırt edemediği, kendi güçleriyle karşılaşacağı tehlikeleri kıyaslayamadığı her defasında dehşete kapıldığından da hiç şüphe etmiyorum. Aslında her şeyin tekdüze olarak oluştuğu, bir araya gelmiş halkların tutkularının, kararsızlıklarının sebep olduğu ani ve sürekli değişikliklere yeryüzünün henüz konu olmadığı doğa halinde, bu duruma çok az rastlanır. Fakat hayvanlar arasında dağınık bir halde yaşayan, çok erken bir zamandan beri bu hayvanlarla boy ölçüşmek durumunda bulunan vahşi insan, hemen, kendini bu hayvanlarla kıyaslar. Bu kıyaslama sonunda, kendisinin hayvanları ustalık bakımından, hayvanların kendisini güç bakımından geçmelerinden daha fazla geçtiğini hissedince artık onlardan korkmamayı öğrenir. Bir ayıyı veya bir kurdu, bütün vahşi insanlar gibi gürbüz, çevik, cesur, taşlarla ve iyi bir sopayla silahlanmış bir vahşi insanla kavgaya tutuşturunuz; göreceksiniz ki tehlike, en azından, karşılıklı olacaktır; birbirine saldırmaktan hiç hoşlanmayan vahşi hayvanlar, birkaç denemeden sonra kendileri kadar vahşi bulacakları o insana saldırmakta daha az istekli olacaklardır. İnsanın sahip olduğu ustalıktan daha fazla güce sahip olan hayvanlar karşısında insan, daha zayıf olan ama gene de yaşamaktan vazgeçmeyen türlerin durumundadır. Fakat, insanın şu üstünlüğü vardır Hayvanlar kadar koşmasını bildiği gibi, ağaçlar üzerinde de hemen hemen emin bir barınak bulabildiğinden, insan, karşılaşmayı kabul edip etmemekte veya kaçmak ile savaşmak arasında seçim yapmakta

96

özgürdür. Buna hiçbir hayvanın, kendini savunmak veya son derece aç kalmak durumu dışında, insana karşı doğal bir savaş halinde görünmediğini, ayrıca, bir türün, doğa tarafından belirlenen alınyazısının başka bir türe yem olmak olduğunu belirten o şiddetli nefretleri insana karşı göstermediğini de ekleyelim. İşte zencilerin ve vahşilerin ormanlarda karşılaştıkları yırtıcı hayvanlara o kadar az aldırış etmelerinin sebepleri, şüphesiz, bunlardır. Daha başkaları gibi Venezuela'daki «Caribes»ler de bu bakımdan en sağlam bir güvenlik içinde ve en küçük bir rahatsızlığa uğramadan yaşarlar. Francois Correal bunların, hemen hemen çıplak oldukları halde, sadece ok ve yaylarıyla ormanlara cesaretle daldıklarını, fakat hiçbirinin hayvanlar tarafından parçalanıp yendiğinin duyulmadığını anlatır. İnsanın, karşılarında, savunma araçlarına bile sahip olmadığı daha korkunç düşmanları vardır; bunlar doğal sakatlıklar, çocukluk, ihtiyarlık ve her türlü hastalıklardır, zayıflığımızın bu hüznü verici belirtilerinin ilk ikisi bütün hayvanlarda ortak, sonuncusu ise, esas itibarıyla, toplum içinde yaşayan insana özgüdür. Bir de, çocukluk konusunda, şunu görüyorum: Yavrusunu her yere birlikte taşıyan anne, çocuğunu besleme konusunda, bir taraftan yem aramak için, öte yandan da, yavrularını emzirmek ya da beslemek için durup dinlenmeden gidip gelmekten yorgun düşen birçok hayvanların dişilerinden çok daha fazla kolaylıklara sahiptir. Kadın ölecek olursa çocuğunun da onunla birlikte yok olmak tehlikesine uğrayacağı, doğrudur. Ama bu tehlike, yavruları uzun süre kendi başlarına yiyecek

arayabilecek durumda olmayan daha yüzlerce hayvan türünde, ortaktır. Bizlerde çocukluk dönemi en uzun oluyorsa da, hayat süresi daha uzun olduğundan i bu noktada8 aşağı yukarı her şey, yine eşit olmaktadır; bu ilk dönemin süresi ve yavruların sayısı konusunda başka kurallar varsa da, bunlar benim ko-

F. 7/97

numa dahil değildir11. Daha az hareket eden, daha az terleyen ihtiyarlarda besin gereksinmesi, bu besinleri elde etmek gücüyle birlikte azalır; vahşet hayatı nik-ris hastalığını ve romatizmayı onlardan uzak tuttuğu için, bir de ihtiyarlık, insan yardımının en az hafifletebildiği bir üzüntü ve sıkıntı olduğundan, onların artık var olmadıkları farkedilmeden, kendileri de artık var olmadıklarını farketmeden, sonunda sönüp giderler.

Hastalıklar konusunda, sıhhatli insanların çoğunun tıbbı karşı yaptıkları boş, yanlış tanıtma ve bildirileri tekrarlayacağım*0. Fakat tıbbın en fazla ihmal edildiği ülkelerde insanın ortalama yaşama süresinin, bu mesleğin en fazla özenle işlendiği ülkelerdeki insanın ortalama yaşama süresinden daha kısa olduğu sonucunu çıkarabileceğimiz sağlam bir gözlemin var olup olmadığını soracağım. Tıbbın bize sağlayabildiği tedavi yollarından daha fazla acı ve sıkıntıyı biz kendi kendimize veriyorsak böyle bir durum var olabilir mi? Yaşama tarzındaki aşırı eşitsizlik, kiminde aşırı aylaklık, kiminde aşırı çalışma, isteklerimizi ve nefis hazlarımızı uyandırmanın sonra da gidermenin kolaylığı, zenginleri kızıştırıcı özlerle besleyen ve hazımsızlıklarla ezen. değerli besinleri; fakirlerin -üstelik çoğu zaman da yoksun kaldıkları, bu yüzden, bulunca midelerini oburca fazla doldurdıkları, kötü yiyecekleri; uykusuzluklar, her türlü aşırılıklar, bütün tutkuların ılımlı olmayan taşkınlıkları, ruh yorgunlukları ve bitkinlikleri, her durumda duyulan ve ruhlarımızı kemiren kederler, sayısız acılar; işte bunlar, dertlerimizin çoğunun bizim kendi eserimiz olduğunun, doğanın bize önerdiği sade, tekdüze, kalabalıklardan uzak yaşama tarzını sürdürerek bunların hepsinden korunabileceğimizin kutsuz kanıtıdır. Doğa bizim sıhhatli olmamızı almımıza yazmışsa, ben düşünme halinin doğaya aykırı

40 Rousseau'nun kendisi hasta olup, durmadan ilaç alırdı.

olduğuna ve düşünen insanın yozlaşmış bir hayvan olduğuna hemen hemen inanca vermeye cüret ederim" Vahşilerin -hiç değilse sert içkilerimiz yüzünden mah-vetmediklerimiz- iyi yapısı düşünülünce onların yaralardan ve ihtiyarlıktan başka hemen hiç hastalık tatmadıkları bilince, uygar toplumların tarihî izlenerek insan hastalıklarının tarihinin kolaylıkla yazılabileceği kabul edilir. Hiç değilse, Truva kuşatması sırasında Podalyre ile Macaon1' tarafından kullanılan ya da uygun bulunan bazı tedavi çareleri üzerinde yargılara varan Platon'un fikri şudur: Bu ilaçların yaratacağı çeşitli hastalıklar insanlar arasında o zamanlar henüz bilinmiyordu. Celse" de, bugün o kadar gerekli olan perhizi bulan Hippocrate olduğunu anlatır.

Demek ki doğa halinde hastalık kaynakları çok az olduğu için, o durumdaki insanın ilaçlara ve hele hekimlere hiç gereksinmesi yoktur; insan türü, bu bakımdan, bütün öteki türlerden daha kötü durumda değildir. Avcılardan, kusurlu çok sayıda hayvanlara rastlayıp rastlamadıklarını sorup öğrenmek kolaydır. Çok iyi kapanmış önemli yaralan olan, bazı kemikleri kırılmış hatta kol, bacakları kopmuş olduğu halde zamandan başka operatöre, kendi olağan hayatlarından başka rejime başvurmadan, yarıp kesmeler sıkıntısına katlanmadan, ilaçlardan zehirlenmeden, perhizlerle

41 Ünlü Formül. Rousseau'nun Rasyonalizme karşı olduğu reddedilmiştir. Oysa bu kitap bu tezi desteklememektedir. Bu Antirasyonalizm burada belirir. Oysa Rousseau «Cüret ederim» demek bilincini göstermiştir. O sadece toplumun akli geliştirirken aynı zamanda İnsanları mutsuz kılan her çeşit fizik hastalıkları da geliştirdiğini söyler; bu, ilerlemenin çelişik yönüdür. Buna bakıp da Rousseau'nun düşünmeyi kötülediği sonucuna varmak yanlış olur.

42 Her İkisi Aşkelopyos'un oğulları olup Truva önündeki Yunan ordusunun hekimleri İdiler.

43 August çağında yaşamış Romalı bir hekim.

99

dermansız kalmadan da mükemmel bir şekilde iyileşmiş olan birçok hayvana rastlanmıştır. Nihayet, bizler arasında, iyi uygulanmış tıp ne kadar yararlı olabilse de, kendi haline bırakılmış olan hasta bir vahşinin doğadan başka bir umudu olmayacağı kesindir ama, kendi hastalığından başka da korkacağı hiçbir şey yoktur; işte bu. onun bizden üstünlüğüdür.

Şu halde, vahşi insanla gözümüzün önündeki insanları birbirine karıştırmaktan sakınmamız gerekir.

Doğa, bu hak üzerine ne kadar kıskanç olduğunu gös-terircesine, kendi özenine terkedilmiş bütün hayvanları yeğlemektedir. Atın, kedinin, boğanın, hatta eşeğin, ormandayken, evlerimizdeyken sahip olduğundan, genellikle daha yüksek bir boyları, daha zinde, daha gülbüz bir yapıları, daha fazla cesaret ve gayretleri vardır. Bu hayvanlar evcilleşince bu üstünlüklerinin yarısını kaybederler; bizim bu hayvanlara iyi bakmak, onları iyi beslemek için gösterdiğimiz bütün özenin sadece onları yozlaştırmaya yaradığı söylenebilir. İnsan için de durum böyledir: Toplumsallaşır ve kökleşirken, zayıf, korkak, sürünür

hale gelir; bu, insanın yumuşak ve kadınsı yaşama tarzı hem gücünü hem de cesaretini azaltmak, onu gevşetmek sonucuna varır. Vahşi ve evcil insan arasındaki farkm, aynı değişik durumlardaki hayvandan hayvana olan farktan daha da büyük olması gerektiğini ekleyelim. Çünkü doğa, hayvana ve insana eşit muamele yaptığı halde, insanın, kendisine, ehlileştirdiği hayvanlara sağladığından fazla olarak sağladığı rahatlıklar, kolaylıklar, onu daha duyulur ölçüde soysuzlaştıran özel nedenlerdir.

Şu halde bu ilk insanlar için çıplaklık, konut yokluğu, bizim gerekliliğine inandığımız bütün bu boş şeylerden yoksunluk, büyük bir bahtsızlık olmadığı gibi kendi hayatlarının sürdürülmesine büyük bir engel de değildir. Derileri kıllarla örtülü değilse, sıcak ülkelerde buna gereksinimleri de yoktur; soğuk ülkelerdeyse yendikleri hayvanların derilerini kendilerine mal

100

etmeyi az zamanda öğrenirler. Koşmak için sadece iki ayakları varsa, savunmalarına, gereksinmelerinin giderilmesine hizmet edecek iki de kolları vardır. Çocukları belki de geç ve güç yürürler, nın anneleri onlnrı kolayca taşır. Başka türlerde bu üstünlük yoktur, kovalanan ana küçüklerini terketmek ya da onlara ayak uydurmak zorunda kalır. Bunun bazı istisnaları olabilir; örneğin Nicaragua'nın taşra illerinde bulunan, tilkiye benzeyen, insan eli gibi ayaklan olan, Correal'e göre, karnının altında, annenin kaçmak zorunda kalınca yavrularını koyduğu bir torbası bulunan hayvan böyle bir istisnadır. Bu, şüphesiz, Meksika'da «tlaquat-zin» adı verilen dışısında aynı işe yarayan böyle bir torbanın bulunduğunu Laet'in anlattığı hayvandır". Nihayet, ilerde bahsedeceğim, hiçbir zaman meydana gelmemeleri kuvvetle muhtemel olan garip, beklenmedik rastlantıları hoş görmedikçe, kendisine ilk elbiseyi ya da ilk konutu yapanın aslında, az gerekli şeyleri edindiği açıkça bellidir. Çünkü o zamana kadar bunlar olmadan da yaşamıştı ve çocukluğundan beri katlanmış olduğu, bir hayat tarzına bundan böyle niçin katlanamayacağı anlaşılamaz.

Tek başına, aylak, avare her zaman da tehlikeyle karşı karşıya olan vahşi insan, az düşünen, düşünme-; diği zaman hep uyuyan hayvanlar gibi uykuyu sev-/ miş ve uykusu da hafif olması gerektir. Kendi öz var-' lığını sürdürmek onun biricik özeni, en çok gelişmiş yetileri de, ister avına boyun eğdirmek için olsun, ister başka bir hayvanın avı olmaktan kurtulmak için olsun, başlıca amacı saldırı ve savunma olan yetiler olsa gerektir; tersine, ancak yumuşaklık ve nefis haz-ları içinde yetkinleşip olgunlaşabilen organlar ise, her türlü inceliğin dışında kaba bir halde kalmış olsa gerektir. Duyguları bu esasa göre ayrılmış bulunduğu-

44 Bütün bu parça ilk olarak 1782 baskısında yayınlanmıştır.

101

dan, bu insan, çok kaba dokunma ve tad duygusuna, ama son derece incelmış görme, işitme ve koku alma duygularına sahip olacaktır. Hayvanların durumu genel olarak budur; seyyahların anlattıklarına göre vahşi insanların çoğunun da durumu böyledir. Bu sebeple Ümit Burnu Hotantolanm, Hollandalıların dürbünle görebildikleri açık denizdeki gemileri çıplak gözle görmelerine; Amerika vahşilerinin, izledikleri İspanyolları en iyi köpekler kadar iyi hissetmelerine, bütün bu barbar ulusların kendi çıplaklıklarına zahmetsizce katlanmalarına tad duygularını biber yardımıyla keskinleştirmelerine, Avrupa içkilerini su gibi içmelerine hiç şaşmamak gerekir.

Buraya kadar sadece fizik insanı ele aldım, şimdi de ona metafizik ve ahlâki yandan bakmayı deneyelim. Bütün hayvanlarda, gerekli şeyleri yeniden elde etmek, kendisini yok etmek veya tedirgin etmek cgi limindeki her şeye karşı bir noktaya kadar kendini güven altına almak için doğanın yön verdiği, ustalıklı yapılmış bir makine" görüyorum, tnsan makinesinde- de tam aynı şeyleri görüyorum; şu farkla ki, hayvanın bütün işlerinde her şeyi sadece doğa yaptığı halde, insan kendi işlerinin yapılmasına, özgür bir un-sur sıfatıyla kişi olarak katılır. Biri, içgüdüleriyle, öte-kiyse özgür eylemiyle seçer ya da reddeder; bunun sonucu şu oluyor. Hayvan, kendisine hükmeden kuraldan uzaklaşması kendisi için daha yararlı olduğu zaman bile, sapamaz; insan ise, kendi zararına olsa bile, çoğu kez uzaklaşabilir. Böylece bir güvercin, en iyi etlerle dolu bir leğenin başında, bir kedi de meyve ya da tahıl tanesi yığınının başında açlıktan ölür; oysa her biri küçümsediği yiyeceklerden beslenmeyi de-neselerdi çok iyi beslenmiş olurlardı. Sefih insanlar.

bu şekilde ateşli hastalıklara ve ölüme mal olan aşırılıklara kendilerini koyuverirler; çünkü zekâ, duyuları bozar; irade ise, doğa sustuğu zaman bile konuşmakta devam eder,

Bütün hayvanların duyuları olduğuna göre, fikirleri de vardır; hatta hayvanlar fikirlerini bir dereceye kadar kendileri düzenleyip bir sıraya koyarlar. Bu bakımdan insanla hayvan arasındaki fark, az ile çok arasındaki fark kadardır4*. Hatta bazı filozoflar şu insanla bu insan arasında, şu insanla bu hayvan arasmda-kindenden daha fazla fark bulunduğunu bile ileri sürmüşlerdir. Şu halde hayvanlar arasında insanın özgül üstünlüğünü yapan, insanın anlığı (entendement) olmaktan çok onun özgür bir unsur olma niteliğidir. Doğa bütün hayvanlara emreder ve hayvan buna uyar. İnsan da aynı etkiyi duyar; fakat o, buna boyun eğmekte ya da direnmekte kendini özgür bilir. Onun ruhunun tinselliği bu

özgürlüğün bilincine ulaşmasında kendini gösterir, çünkü fizik duyuların mekanizmasını, düşüncelerin meydana gelişimi bir dereceye kadar açıklar; fakat istemek daha doğrusu seçmek kudretinde ve bu kudretin duyusunda, sırf tinsel manevi eylemler bulunur; mekanik kanunları bu eylemlerin hiçbirisi hakkında hiçbir şey açıklamaz⁴.

Fakat bütün bu sorunları çevreleyen zorluklar in-

45 Descartes-dan çıkan ve 18. yüzyılda yürürlükte olan bir fikir.

/ 46 Rescartes'çılarının akıl ile duyular arasına koydukları karşıtlığı Rousseau kabul etmez. Bu parça duyumculuktan esinlenmiştir.

47 Bütün zekâ faaliyetlerinin kaynağının duyumlarımız olduğunu, yani dış dünyanın duyularımız üzerindeki etkisini kabul eden duyumculuk, temelinde, materyalisttir. «Fizik, duyuların mekanizmasını ve fikirlerin teşekkülünü... açıklar.» Fikri 18. yüzyılın mekanik materyalizmini çok güzel gösterir. Fakat Rousseau, aynı zamanda, ruh ile vücudu, İlgüdüye karşı olarak özgürlüğü birbirinden ayırarak metafizik anlayışı yeniden ele alır. Çelişik düşünce.

102

103

sanla hayvan arasındaki bu ayrılık üzerinde tartışmaya yer bıraksa bile onları birbirinden ayırt eden, tartışma kabul etmeyen çok özgül başka bir nitelik vardır. Bu da yetkinleşmek, olgunlaşmak yetisidir. Bu yeti şartların da yardımıyla bütün öteki yetileri art arda geliştirir ve bizde gerek tür olarak gerek kişi olarak bulunur, oysa bir hayvanın bütün hayatı boyunca sürecektir kesin şekli birkaç ay içinde alır ve bu hayvanın türünün bin yıl sonunda bin yılın bu birinci yılının sonunda olduğu gibi kalır. Kocamaya sadece insanın konu olmasının sebebi nedir? Böylece insan ilkel duruma düşmüş olmuyor mu? Hiçbir şey kazanmamış olan kaybedecek hiçbir şeyi de bulunmayan hayvan, hep kendi içgüdüleriyle kalırken, insan, ihtiyarlık veya başka arızalar nedeniyle kendi yetkinleşme ve olgunlaşma kabiliyetinin" bütün kazandırdıklarını yeniden kaybederek kendisi hayvandan daha aşağı bir duruma düşmüş olmuyor mu? Bu ayırt edici ve hemen hemen sınırsız yetinin, insanın bütün felâketlerinin kaynağı olduğunu; insani, başlangıçta var olan ve içinde akıp gittiği sakin ve masum günlerden zamanın zoruyla çekip çıkarmanın da bu yeti olduğunu; insanın bilgilerini ve hatalarını, rezalet ve erdemlerini yüzyıllar boyunca meydana çıkararak insanı, uzun sürede, kendi kendisinin ve doğanın zorbası haline getiren de gene bu yeti olduğunu kabul etmek zorunda bulunmak, bizim için hazin olacaktır'. Oreno-que kıyılarında oturan insanlara, bunların, çocukların şakaklarına tahta parçaları koyup bastırmalarını ilk öneren, böylece bunların aptallığının ve doğuştan ge-

48 Bütün Konuşma'mın anahtar kelimesi budur. Girişte Engels'ten alman yoruma bakınız. Condillac bireyin gelişiminin tarihinden başka hiçbir şey yapmadığı halde Rousseau'nun insan türünün tarihini yapmasına olanak veren işte bu kavramdır. Grimm de insanı yetkinleşme ve olgunlaşma kabiliyeti ile tanımlar (Cor-respondance litteraire, fevrier 1755).

104

len mutluluğunun hiç değilse bir kısmını sağlayan kimseyi övmek zorunda kalmak korkunçtur. Doğanın sadece içgüdüleriyle başbaşa bıraktığı, daha doğrusu kendisinde belki de noksan olanın önce yerine doldurabilecek sonra da kendisini doğanın üstüne yükseltebilecek yetilerle bezediği vahşi insan, şu halde, sırf hayvani fonksiyonlarla işe başlayacaktır'. Farketmek ve hissetmek onun ilk hali olacak ve bu durum onda bütün hayvanlarla ortak olarak var olacaktır, istemek ve istememek, arzulamak ve çekinmek, ruhunun ilk işlemleri olacaktır ve bu yeni şartlar onun ruhunda yeni gelişmeler meydana getirinceye kadar sürecektir.

Ahlâkçılar buna ne derlerse desinler, insan anlığı tutkulara çok şey borçludur; bunlar da genel görünüşe göre bu anlığa çok şey borçludur", çünkü aklımız tutkuların faaliyeti ile yetkinleşir ve olgunlaşır. Biz ancak yararlanmak istediğimiz içindir ki, bilmeye çalışırız ve arzulanan ve korkulan olmayan bir kimsenin neden düşünme zahmetine katlandığını anlamak olanaksızdır. Tutkular da, karşılık olarak, kaynaklarını bizim gereksinimlerimizden alırlar; ilerlemelerini bilgimizden sağlarlar". Çünkü ancak bizde uyandırdıkları fikirler ya da doğanın basit dürtüleri üzerine nesneler arzu edilebilir ya da onlardan korkulabilir, her

49 Tutkuların gücü için Diderot'nun Pensees philoso-phiue'ine bakınız. Rousseau'nun burada bahsettiği ahlâkçılar, Hristiyan ahlâkçılardır.

50 Anlık, bizim gereksinimlerimizin etkisi altında, gelişir ve aynı zamanda bizim gereksinimlerimiz üzerinde karşı etki yapar. Demek ki anlığın gelişimine olanak veren, pratik eylemdir. Bu, materyalist bir fikir ve aynı zamanda diyalektik yöntemle güzel bir örnektir. Bununla beraber Rousseau'nun metafizik bir soyutlama üzerinde muhakeme yürüttüğünü unutmamak gerek. Marksist düşünüş, tersine, anlığı geliştirenin sosyal pratik olduğunu gösterecektir.

105

türlü bilgiden, aydınlıktan yoksun olan vahşi insan sadece doğanın verdiği bu basit dürtüleri duyabilir, onun arzulan, maddi gereksinmelerini aşmaz; onun evrende tanıdığı tek maddi gereksinmeler, sadece, yiyecek, bir dişi, bir de dinlenmedir; tek korktuğu acı duymak ve açlıktır. Ölüm değil, acı duymak diyorum; çünkü hayvan ölmenin ne demek olduğunu hiçbir zaman anlamayacaktır. Ölümü, ölümün dehşetini bilmek insanın hayvanlık durumundan uzaklaşırken edindiği ilk kazançlardan biridir.

Gerekli olsaydı, bu duyguyu olaylara dayandırmak, dünyanın bütün uluslarında aklın ilerlemesinin, doğadan gelen ya da şartlarını kabul ettirdiği ve insanları buyruğu altına soktuğu gereksinmeleriyle orantılı olduğunu göstermek kolay olurdu". Eski Mısır'da sanatların Nil nehrinin taşkınları ile ilintili olarak doğup yayıldıklarını gösterirdim; bu sanatların Yunanistan'da gelişip Eurotas'm verimli kıyılarında kök salmadan, Attique'nin kumları ve kayaları arasından filizlendiklerini, geliştiklerini ve göklere yükselerek ilerlediklerini izlerdim. Genel olarak Kuzey ülkeleri insanların Güney ülkeleri halklarından daha hünerli, daha çalışkan olduklarını", çünkü böyle olmaktan daha zor vazgeçebileceklerini, doğanın böylece sanki, toprağa vermeyi reddettiği verimliliği zekâlara vererek, eşitlik kurmak istediğini gösterebilirdim.

Fakat tarihin kesin olmayan tanıklığına başvurmadan da, her şeyin, vahşi insandan artık vahşi insan olmak eğilim ve olanaklarını uzaklaştırdığını, kim görmez? Onun imgeleme yetisi ona hiçbir şey betimlemez, kalbi ondan hiçbir şey istemez. Bu insanın gereksinim duyduğu önemsiz şeyler elinin altında o kadar kolay bulunur ve o, bunlardan daha büyük bir

51 Olaylara dayanan kanıtların soyut tahlile göre ikincil kaldığı bir ispatlama.

52 Montesquieu'den beri geçerli olan fikir.

106

miktar elde etmek arzusu için gerekli bilgi derecesinden o kadar uzaktır ki onun ne öngörüye ne de meraka sahip olmasına olanak yoktur. Doğanın görünüşü, onunla içli dışlı olduğu için, ona önemsiz gelir; hep aynı düzen, hep aynı dolaşım; zekâsı en büyük harikalar karşısında bile şaşmaz-, insanın her gün gördüğü şeyi bir defada gözleyebilmek için gereksindiği felsefeyi onda aramamak gerektir. Hiçbir şeyin harekete geçiremediği ruhu, ne kadar yakın olursa olsun hiçbir gelecek fikri olmadan, sadece fiili, gündelik yaşama duygusuna teslim olur; görüşleri gibi sınırlı olan tasarıları da ancak günün sonuna kadar uzanır. ~Ca-raibe'lerde ileriye görüş derecesi bugün bile ancak bu kadardır; gece ona gereksineceğini düşünmediğinden sabahleyin pamuk yatağını satar; akşamüstü yatağını yeniden satın almak için gelip gözyaşı döker.

Bu konuda fazla düşündükçe, saf duyguların en basit bilgilere olan uzaklığı gözümüzde büyür; ve bir insanın sadece kendi güçlerine dayanarak, ulaştırmanın yardımına başvurmadan ve gereksinmelerin kırbacı olmadan bu kadar büyük bir arayı nasıl aşabileceğini anlamak, olanaksızdır. İnsanlar göktekinden başka bir ateş görebilinceye kadar kimbilir kaç yüzyıl geçmiştir! Bu unsurun en yaygın kullanılış şeklini öğrenmeleri için kimbilir ne kadar çeşitli rastlantılar gerekmiştir! Ateşi yeniden yakma sanatını elde edinceye kadar kaç defa çaresiz sönmeye bıraktılar! Ve bu sırların her biri, kimbilir kaç defa, keşfedenle birlikte öldü! Ya tarıma, o kadar emek ve öngörü isteyen değişik sanatlara apıçık olarak yeni oluşmuş da olsa ancak bir toplumda uygulanabilen bizim emeğimiz olmadan da verebileceği besinlerden çok gereksinmemize uygun şeyleri sağlamaya mecbur ettiğimiz bu zanaata ne diyelim? Fakat insanların, doğa ürünlerinin artık besleyemeyeceği kadar çoğaldığını varsayalım; bu, bu yaşama tarzı içinde insan türü lehine büyük bir üstünlüğü kabul eden bir varsayımdır. Dökümha-

107

neler ve atelyeler olmadan, tarım âletlerinin vahşilerin eline gökten düştüğünü; bu insanların hepsinin sürekli bir çalışmaya karşı duydukları ölesiye nefreti yenmiş olduklarını; gereksinmelerini çok önceden görmeyi öğrenmiş olduklarını-, toprağın nasıl işleneceğini, tohumların nasıl ekileceğini, ağaçların nasıl diki- iecğini öğrenmiş bulunduklarını; buğdayı öğütüp un yapma ve üzümü mayalandırma sanatını bulmuş olduklarını varsayalım. Bütün bunları nasü öğrenmiş olduklarını anlayamadıkları için, gereksindikleri her şey, onlara göre tanrılar tarafından, öğretilmiş olsa gerekti. Bütün bunlardan sonra, hayvan olsun insan olsun, önüne gelenin işine yarıyorsa bu ürünü alıp götürüleceği, bu tarlayı işlemek için sıkıntıya girecek kadar akılsız insan olur mu? Ve her bir insan, karşılığı gerekli olduğu orantıda onu elinde tutamayacağı «i aynı derecede emin olacağı bir «ürün» için nasıl olur da yaşamını güç bir çalışma ile geçirmeye karar verebilir? Bir kelimeyle bu durum, toprak, aralarında bö-lünmedikçe yani doğa .hali ortadan kaldırılmadıkça insanı toprağı işlemeye nasıl sürükleyebilir?"

Filozoflarımızın yaptığı gibi, düşünme sanatında bizim kadar usta bir vahşi insanı varsaymak istediğimiz zaman; onu, filozoflarımız gibi, en yüce doğruları bulan, birbiri ardından çok soyut muhakemeler yaparak genellikle düzen sevgisinden ya da Yaradan'ın iradesinden çıkarılmış adalet ve hak bilge sözlerini meydana getiren bir filozof yapmak istediğimiz zaman; kısacası, biz o yahşi insanın zekâsında, aslında ağırlık ve aptallık olduğu halde hüner ve bilgi bulunduğunu

53 Rousseau tarımın belirmesinin, toprakta özel mülkiyet ortaya çıkmadan mümkün olmadığı fikrini anlatıyor. Zamanının burjuva düşüncesinin çerçevesi içinde kapalı kalan Rousseau, uygarlık öncesi doğa durumunda sadece birbirinden ayrı bireyler olduğunu düşünüyor ve bu yüzden tarihte özel mülkiyetten çok önce gelen ortaklaşa mülkiyet şeklini anlayamıyor.

108

varsayarsak, insanlar başkalarına ulaştırılamayan ve bulanla birlikte yok olacak olan bu metafizikten ne yarar çıkaracaklardır? Ormanda, hayvanlar arasında dağınık bulunan insan türü nasıl ilerleyebilir? Durağan bir konutu olmayan, birbirine gereği bulunmayan, bütün hayatları boyunca belki de sadece iki defa karşılaşan bu insanlar birbirlerini tanımadan, birbirleriyle konuşmadan, hangi noktaya kadar yetkinleşip ol-gunlaşabilir, birbirlerini karşılıklı olarak aydınlayabilir?

Konuşma yetisine ne kadar çok fikri borçlu oldu-ğumuz, düşünce işlemlerini gramerin ne kadar geliştirdiği ve kolaylaştırdığı, dillerin ilk bulunmasının nasıl bitmez tükenmez bir zamana ve akıl almaz zahmetlere mal olduğu düşünölsün. Bu düşünceler önekilere katılsın, o zaman insan aklının yapma yeteneği olduğu, işlemleri birbiri ardından geliştirmek için nasıl binlerce yıl gerekmiş olduğu anlaşılacaktır.

Dillerin kaynağı konusundaki güçlükler üzerinde bir an için durup düşünelim. Bu konu üzerinde rahip Condillac'm yapmış olduğu ve duygularımı tamamiy-le doğrulayan, bana belki de ilk düşünceleri vermiş olan araştırmaları anmak ya da yinelemekle yetinebi-lirdim. Fakat bu filozofun, kurulmuş işaretlerin kaynağı konusunda meydana çıkan zorlukları çözümleme tarzı benim tartışma konusu yaptığım şeyi, yani dili ilk bulanların daha önceden bir toplum halinde bulunup bulunmadıkları sorununu olumlu kabul ettiğini gösterir; ben de benim konuma uygun düşen aynı zorlukları gün ışığına çıkarmak için bu filozofun düşüncelerine değinirken onlara kendi düşüncelerimi katmam gerektiğine inanıyorum⁵. Beliren ilk zorluk.

54' 18. yüzyılın en sık tartışılan sorunlarından biri. Rous-seau'da dil konusunda bu Konuşma'dan önce yazılmış ve burada özü aktarılmış olmakla beraber Rousseau' nun ölümünden sonra yayınlanmış olan bir deneme yazmıştı: Essai sur l'origine des langues.

!09

dillerin nasıl olup da bir zorunluluk haline gelebildiklerini tasavvur edebilmektedir; çünkü insanlar arasında hiçbir haberleşme bulunmadığı gibi buna gereksinme de olmadığı için, dil zorunlu olmadıkça ne bu buluşun zorunluluğunu ne de olanağı anlaşılamaya-caktır. Ben de, başkaları gibi, pekâlâ, dillerin babalar, analar ve çocuklar arasındaki ev ilişkilerinden doğmuş olduğunu ileri sürebilirdim, ancak bu, itirazları hiç çözümlememekten başka, uygarlık öncesi doğa durumu üzerinde muhakemeler yürütürken toplumdan edinilmiş fikirleri o alana aktararak, bir konut içinde toplanmış olan üyeleri bizim aramızda olduğu kadar yakın, süreli, ortak çıkarların birleştirdiği bir birlik halinde görenlerin düştüğü yanlışlığı yapmak olurdu. Oysa, o ilkel durumda hiç kimsenin evi, kulübesi, hiçbir türden hiçbir malı mülkü olmadığı için herkes rast-gele, bir tek gece için seçilmiş yerlerde yatıp uyurdu-, erkekler ile dişiler, rastgele, rastlantıya ve isteğe göre birbirlerine söyleyecekleri şeylere sözler çok gerekli bir tercüman olmadan, birleşirlerdi; aynı kolaylıkla da birbirlerinden ayrılırlardı¹. Ana, çocuklarını, önce kendi öz gereksinmesi bakımından emzirirdi. Daha sonraları, alışkanlık ona çocuklarını sevdirdiği için, onları çocukların gereksinmesi bakımından emzirir oldu. Çocuklar da kendi yiyeceklerini arama gücüne sahip olur olmaz analarını terketmekte gecikmezlerdi. Yeniden buluşmak için birbirlerini gözden kaybetmemek, ten başka çareleri olmadığından annelerinden ayrılınca birbirlerini bir daha tanımayacak hale gelirlerdi. Bundan başka çocuk, bütün gereksinmelerini açıklamak, şu halde ananın çocuğa söyleyeceğinden fazlasını anaya söylemek, durumunda olduğundan, kullandığı dilin onun öz eseri olması ve buluşun en fazla giderlerini onun yapması gerektiğine dikkat ediniz-, bu da insanların konuşmak için sahip oldukları dilleri o kadar artırır, hiçbir bölgesel dilin kıvamına girmesine olanak vermeyen gezginci yaşama, buna ayrıca yar-

110

dımcı olur. Çünkü annenin çocuğa, onun kendisinden şu ya da bu şeyi istemek için kullanması gereken kelimeleri dikte ettiğini söylemek, artık kurulmuş bulunan dillerin nasıl öğretiltiğini gösterir; ama o dillerin nasıl oluştuğunu öğretmez.

Bu ilk güçlüğün üstesinden geldiğini varsayalım, uygarlık öncesi saf doğa durumu ile dillere gereksinme duyulması arasındaki çok büyük zaman aralığını bir an için atlayalım; dilleri gerekli sayarak¹ nasıl olup da yerleşmeye başladıklarını araştıralım. Bu, öncekinden de büyük bir güçlüktür, çünkü eğer insanların düşünmeyi öğrenmeleri için söze gereksinmişler-se, söz söylemek sanatını bulmak için düşünmeye daha da çok gereksinmeleri olmuştur; ve insanın meydana getirdiği seslerin nasıl bir uzlaşma sonucu fikirlerinin bir yorumlaması olarak ele alındığı anlaşılrsa bile, duyulur bir nesneye dayanmayan ve bu nedenle ne işaretle ne de sesle ifade edilemeyen fikirlere bu uzlaşmanın

yorumlarının neler olduğunu bilmemiz gerekecektir; öyle ki düşüncelerini iletme ve kişiler arasında düşünce alışverişi yapmak sanatının doğuşu hakkında ancak kabul edilebilir sanılara varılabilir, bu ilâhi sanat'5 şimdiden kaynaklarından o kadar uzaktır... Oysa filozoflar onu yetkinlikten olağanüstü bir mesafede görmektedirler ki, onun üstesinden geleceklerini iddia edecek kadar cüretli insanlar olamaz. Ancak zamanın zorunlu olarak getirdiği devrimlerin yararına askıya alınırsa, önyargılar akademilerden dışarı atılırsa veya onların önünde susarlarsa ve onlara bu dikenli konuya yüzyıllar boyu kesintisizce ilgilenirlerse de durum böyledir.

İnsanın kullandığı ilk dil, en evrensel en etkili dil; bir araya gelmiş olan insanları ikna etmek gerekmeden önce de gereği duyulmuş olan biricik dil, doğanın

55 Rousseau'nun bütün uygarlığı suçlayıp mahkûm etmekten ne kadar uzak bulunduğunu gösteren bir ifade.

111

çığıldır. Bu çığlık sadece acele, zorlu durumlarda, büyük tehlikeler karşısında yardım istemek ya da şiddetli hastalıklarda acının yatışmasını sağlamak için bir tür içgüdü ile koparıldığından, daha ılımlı duyguların sürdüğü hayatın olağan gidişinde büyük bir kullanımı yoktu. İnsanların fikirleri genişlemeye, çoğalmaya başladığı ve onların arasında daha yakın bir ilişki kurulduğu zaman insanlar daha çok sayıda işaretler ve daha geniş bir dil aradılar; ses bükümlerini çoğalttılar, bunlara işaretler eklediler; bu işaretler, doğaları gereği, daha çok anlatım kabiliyetine sahiptir, anlamları önceki bir belirlenmeye daha az bağlıdır. Şu halde insanlar gözle görülebilir ve hareketli nesneleri işaretlerle, kulağa çarpan şeyleri de taklitli seslerle anlatırlardı. Fakat işaretler sadece hemen göz önünde olan veya anlatılması kolay nesneleri, bir de gözle görülebilen hareketleri işaret ettikleri için; karanlık veya araya başka bir maddenin girmesi onu yararsız kıldığından evrensel bir kullanıma sahip olmadıkları için, dikkati gerekli kıldığı ve fakat uyandırmadığı için bu işaretlerin yerine sonunda ses koymak, sonunda, onlara daha uygun görüldü, bunlar belli fikirlerle aynı ilişkiye sahip olmamakla birlikte onları yerleşmiş işaretlerle temsil etmek bakımından daha elverişlidirler. Bu yerine koyma ancak genel onamayla yapılabilir, ve kaba organları henüz bir hazırlıktan geçmemiş insanlar için uygulanması hayli zordur ve de onu kendi başına anlamak daha da zordur, çünkü bu oybirliğinin gerekçeli olması yani konuşmayı yerleştirmek için konuşmanın gerektiği görülmektedir.

İnsanların kullandıkları ilk kelimelerin, artık kurulmuş olan dillerde kullanılan kelimelerden çok daha geniş manaları olduğuna; onların, konuşmanın bileşen kısımlara ayrılmasını bilmediklerinden, her kelimeye tam bir yan cümle anlamını vermiş olacaklarına hükmedilebilir. Özne ile yüklemi ve fiil ile ismi birbirinden ayırmaya başladıkları zaman -ki bu küçüm-

112

senmeyecek bir zekâ çabası olmuştur- isimler, başlangıçta has isimlerden ibaretti; şimdiki zaman, fiillerin tek zamanıydı, sıfat kavramı ise çok zor meydana gelebilmişti; çünkü her sıfat soyut bir kelimedir ve soyutlamalar zahmetli, pek de doğal olmayan işlemlerdir.

Başlangıçta, bu ilk kurucuların ayırt edecek durumda olmadıkları cinslere ve türlere bakılmadan, her nesne özel bir ad aldı; her birey onların aklında soyut, tek başına, tıpkı doğa tablosunda olduğu gibi belirdi. Bir meşe ağacının adı A ise, başka bir meşe ağacı da B adını alıyordu; çünkü iki şeyden çıkarılıp edinilen ilk fikir, bu ikisinin aynı şey olmadığıdır; bunlarda neyin ortak bulunduğunu görmek için, çok zaman gerekir. Bilgiler sınırlı olduğu oranda, sözlük genişledi. Bütün bu isimlendirmelerin güçlüğü kolayca ortadan kaldırılmadı; çünkü varlıkları ortak, cinse ait isimler altında düzene sokabilmek için onların niteliklerini, aralarındaki farkları bilmek gerekirdi; gözlemler ve tarifler, yani o zamanki insanların sahip olabildiğinden çok daha fazlası doğa tarihi ve metafizik gerekir, di.

Öte yandan genel fikirler akla ancak kelimelerin yığılmasıyla gırtlardan bu içdilleri minik yun cümlelerle kavrayabilir. Hayvanların bu gibi fikirleri meydana getirememişlerinin ve bunların dayandığı yet-kinleşebilirliği edinememişlerinin nedenlerinden biri budur. Bir maymun bir cevizden ötekine hiç duraksamadan giderken bu türden bir meyve hakkında genel bir fikre sahip olduğu, kendi ceviz ilk örneğini bu iki ceviz bireyi ile karşılaştırdığı düşünülebilir mi? Şüphesiz, hayır; fakat bu cevizlerden birinin görünüşü, ona ötekinden almış olduğu duyumları hatırlatır ve belli bir biçimde değişikliğe uğramış olan gözleri, zevkine, almak üzere olduğu değişik şekli haber verir. Her genel fikir, sırf zihne aittir. Hayal buna biraz bile karışırsa fikir, derhal, özelleşir. Genel olarak bir ağaç ta-

*

F. 8/113

sarımını çizmeyi deneyiniz; bu işi asla sonuna kadar götüremezsiniz. O ağacı, ister istemez, küçük veya büyük, seyrek veya sık yapraklı, açık veya koyu renkli görmeniz gerekecektir ve sadece bütün ağaçlarda bulunması gereken şeyleri görmeniz tamamen size bağlıysa, bu tasarımların bir ağaca artık hiç benzemeyecektir. Sırf soyut varlıklar da böyle görünürler ya da ancak konuşma yoluyla anlatılabilirler. Üçgen hakkında gerçek fikir ancak onun tanımlaması ile olabilir: Aklınıza bir üçgen gelir gelmez bu,

belirli bir üçgendir başkası değil; ve siz onun çizgilerini hissedilir, şeklini renkli görmekten kaçmamazsınız. Demek ki genel fikirlere sahip olmak için cümleler söylemek, konuşmak p.ore-kir*; çünkü hayal etme yetisi durur durmaz akıl artık ancak konuşmanın yardımıyla işler. Bunun sonucu olarak dili ilk bulanlar sadece önceden bildikleri fikirlere isim verebildikleri gibi, ilk isimlerin has isimlerden başka bir şey olamayacağı gerçeği izler.

Fakat yeni gramercilerimiz kavrayamadığım yol larla fikirlerini genişletmeye başladıkları zaman, ilk yaratıcıların bilgisizliği bu yöntemi çok dar sınırlar içinde tutmak zorunda kalmış olmaları gerekir. Cinsleri ve türleri bilmediklerinden bireylerin isimlerini başlangıçta çok artırmış oldukları için, daha sonraları, varlıkları bütün ayrıntılarıyla ele almamak yüzünden çok az cins ve tür meydana getirmişlerdi. Bölümleri yeteri kadar ileri götürmek için, onların sahip olmayacağı kadar çok deney, bilgi, onların yapmak istediklerinden fazla araştırma, çalışma gerekiyordu. Oysa, bugün bile, bugüne kadar gözlemden kaçmış yeni türler her gün bulunuyor-, nesneler hakkında sadece ilk görünüşleriyle yargılara varan insanların gözünden nelerin kaçtığı düşünülün. İlkel sınıflara, en

56 Bu nominalist teori Locke'tan esinlenmiştir. Rousseau kelime ile fikri Locke'tan ve hele kelimeyi fikrin sadece işareti olarak alan Condillac'tan çok daha fazla birleştirmiştir.

114

genel kavramlara gelince, onların gözlemlerinden kaçmakta devam ettiklerini söylemek gereksiz olacaktır. Örneğin madde, tin, özdek, kip, şekil, hareket gibi kelimeleri nasıl düşünmüş ya da anlamış olabilirlerdi? Çünkü bu kelimeleri uzun zamandan beri kullanan filozoflarımız anlam kavramada büyük güçlükler çekmektedirler ve bu kelimelere bağlanan fikirler sırf metafizik olduğu için doğada onların hiçbir modelini bulamamaktadırlar.

Bu ilk adımlarda duruyor ve yargıçlarımdan burada okumayı bırakıp sadece fiziksel isimlerin, yani dilin bulunması en kolay kesiminin bulunması üzerinde düşünüp; insanların bütün düşüncelerini anlatmak, durağan bir şekil almak, kalabalık önünde konuşabilmek ve toplum üstünde etki yapmak için alınması gereken yolu tartmalarını yalvarıyorum. Yargıçlarıma sayıları", soyut kelimeleri, geçmiş zamanları, fiillerin bütün zamanlarını, edatları, sentaksı bulmak, yan cümleleri düşünceleri birbirine bağlamak ve konuşmanın mantığını meydana getirmek için ne kadar zamana ve bilgelere gereksinme olduğu üzerinde düşünmelerini yalvarırım. Bana gelince, gittikçe artan zorluklardan ürkmüş, dillerin sırf insanlara değgin yollarla doğup kurulabileceğinin olanaksızlığının hcmrı hemen kanıtlanmış olduğuna inanmış olarak, toplumun dillerin kurulmasına bağlı olduğu ya da zaten bulunmuş bulunan dillerin toplumun kurulmasına bulunduğu zor sorununun tartışmasına girişmeyi isteyene bırakıyorum".

Kaynağı ne olursa olsun, insanları karşılıklı gerek, sinmelerle birbirine yaklaştırmak, kelime kullanmalarını kolaylaştırmak için doğanın ne kadar az emek

57 Rousseau'nun ilk varsayımı, yani yalnız başına yaşayan vahşi insan, dilin kaynağını derin bir esrara bürür.

î 15

harcadığı, insanların toplumculluğunu" ne kadar az hazırladığı, bu bağları kurmak için insanların yaptıklarına doğanın kendisinden ne kadar az katkı yaptığı görülüp anlaşılır. Gerçekte, bu ilkel durumda bir insanın öteki insana, bir maymunun ya da bir kurdun hemcinsine olduğundan neden daha fazla gereksindiğini düşünmek olanağı yoktur. Bu gereksinmeyi varsaysak da, ötekini buna hizmet etmeye hangi nedenin zorlayabileceğini, hatta bu da gerçekleşse aralarında şartlar konusunda nasıl anlaşabileceklerini düşünmek gerçekten olanaksızdır. Hiçbir şeyin bu durumdaki insan kadar zavallı, sefil olmadığını bize durmadan yinedediklerini bilirim-, bu, kanıtladığımı sandığım gibi, doğruysa, insan bu durumdan çıkmak istediğini ve olanağını daha yüzyıllarca bulamadığına göre, bu işin yapılması doğanın bu şekilde meydana getirdiğine değil, doğanın kendisine düşer. Ama bu ^zavallı»" sözünü doğru anlıyorsam, bu, hiçbir anlamı olmayan veya acılı bir yoksunluktan, vücudun ya da ruhun çektiklerinden başka bir şey anlatmayan bir kelimedir. Oysa, yüreği dinginlik içinde, vücudu sıhhatte plan özgür bir varlığın zavallılığının ne cinsten

58 Rousseau işe ilkel İnsanı çevresinden soyutlamak, ayırmakla başlar. Demek ki dilin kaynağını açıklamayı olanaksız kılar. Bu olanaksızlıktan doğa halinde yaşayan insanın tek ve yalnız yaşadığını kanıtlamak için burada kanıt çıkarıyor. İnsanın toplumculuğu teorisi İlk çağlarda Aristo, Çiçeron ve Stoisyenler tarafından desteklenmiştir; modern çağda Puffendorf sonra Barbeyrac tarafından desteklendi ve ansıklope-distler tarafından kabul edildi. Rousseau doğa halinde toplumculluğu reddeder çünkü ona göre toplum o durumda var olmayan gereksinmelere dayanır.

59 İnsanın doğa halinde zavallı ve sefil olduğunu düşünen Hobbes'tur. Rousseau'nun gene eğilimi, Hobbss' un doğa halini çizerken kullandığı renklerle toplum durumunu boyamaktır. Bu kısmı izleyen parça, üstelik çok da güzeldir.

116

olabileceğinin bana açıklanmasını isterim. Yararlanan için uygar hayatın mı, doğal hayatın mı daha dayanılmaz hale geleceğini sorarım. Etrafımızda hemen sadece hayatlarından yakman, birçokları da olanak bulunca buna son veren insanları görüyoruz. İlâhî kanunlarla insanların yaptığı kanunların birleşmesi bu düzensizliği durdurmaya ancak yetiyor. Özgür bir vahşi insanın hayattan yakınmayı, kendini öldürmeyi aklından geçirdiğine evet diyebilecek hiç kimse var mıdır, diye sorarım. Öyleyse, daha az gurura kapılarak, asıl zavallılığın ne yanda olduğu düşünülmelidir. Tersine, aydınlıktan gözleri kararmış, tutkuların altüst ettiği, kendisinininkinden başka bir durum üzerinde akıl yürüten vahşet halindeki insan kadar hiçbir şey «zavallı» olamazdı. İnsanın edimsel olarak" sahip olduğu yetilerin ancak bu yetileri fiilen kullanmak olanağı ile gelişebilmeleri çok bilge bir Tanrı inayeti sayesinde olmuştur; bu durumun amacı, bu yetilerin gereksiz ve zamansız olmalarını, gecikmiş ya da gereksinmeye yarsız olmalarını önlemektir. İnsan, doğa halinde yaşamak için gereken her şeye, içgüdüünde sahipti; toplumda yaşamak için gerekli olanlara ise ancak işlenmiş bir akılda sahip olabilir. Bu durumda olan insanların aralarında hiçbir ahlâkî ilişki ya da kabul, edilmiş görevler olmadığı için iyi ya da kötü olamazlardı. Bu kelime fiziksel anlamda alınıp bireyde «Kusur» kendi varlığına zarar verecek, «erdem» kendi varlığına yardımcı olacak nitelikler olarak kabul edilmedikçe kusurları ve erdemleri 60 Bu ifade Rousseau'nun düşüncesini iyi anlamak için çok önemlidir. Emile'de inanç açıklamasında, toplum-culluğun insanda doğuştan var olduğunu, fakat ancak edimsel olarak var olduğunu söyleyecektir. İnsan, yetkinleşme ve olgunlaşma yeteneği sayesinde, kendisinde bulunan kabiliyetleri gereksinmelerine göre geliştirir.

ir

olamazdı"; bu halde doğanın basit dürtülerine en az direnene en erdemli kişi demek gerekirdi. Fakat olağan yoldan sapmadan, böyle bir durum üzerinde varabileceğimiz yargıyı sonraya bırakmak ve peşin hüküm lerimize karşı kuşku duymak uygun olacaktır. Bu yönde, uygarlaşmış insanlar arasında erdemlerin kusurlardan çok olup olmadığını veya erdemlerinin yararının kusurlarının tehlikesinden fazla olup olmadığını, ya da bilgilerinin ilerlemesinin, birbirlerine verdikleri zararın, yapmaları gereken iyiliği öğrendikleri ölçüde, bir karşılığı olup olmadığını; veya insanların hiç kimseden, korkmayacak, bir şey de ummayacak, evrensel bir bağımlılıktan başka hiçbir şeye boyun eğemeyecek ve kendilerine hiçbir şey vermeye yükümlü olmayan insanlardan gelecek her şeyi almaya yükümlü saymakla, daha mutlu durumda olup olmadıklarını, elde terazi, araştırmak, yerinde olur".

Hobbes gibi. insanın -iyilikten hiç haberi olmadığı için- doğal olarak kötü, erdemi bilmediği için ahlâksız olduğu, hemcinslerine borçlu olmadığına inandığı hizmetleri onlardan daima esirgediği; gereksindiği şeylere haklı olarak hak iddia etmesine bağlı olarak kendisine delicesine bütün evrenin biricik sahibi sandığı sonucuna varmayalım". Hobbes, doğal hukukun

61 Temel ayırımı: Doğal insan iyidir; toplumsal sözleşme ile bağlanmış olan yurttaş erdemli olabilir. Rousseau' nun düşüncesi doğal iyilik ülküsü ile uygarlık erdeminin üstün ahlâk ülküsü arasında salınacaktır.

62 Rousseau'nun belâğatınırlı doğa halini zamanının sosyal durumu ile karşılaştırarak anlattığı zaman daha da ateşlendiği görülecektir. Burada insanın insan tarafından her türlü sömürülmesine karşı kızgın bir protesto vardır.

63 Rousseau Hobbes'un «doğa her insana her şey üzerinde bir hak vermiştir:» ilkesini kabul eder; fakat Hobbes' un bundan çıkardığı «kesintisiz savaş hali» sonucunu reddeder.

118

bütün modern tanımlamalarının eksik tarafını çok iyi görmüştür. Fakat kendi tanımlamasından çıkardığı sonuçlar, onun da bunu, yanlış bir manada aldığını gösteriyor. Bu yazar, kurduğu ilkeler üzerinde düşünerek, şu sonuca varmalıydı: Doğa hali, bizim kendi varlığımızı korumak için gösterdiğimiz özenin başkalarına en az zarar verdiği durum olduğu için, barışa ve insan türüne en elverişli olan durumdur. Oysa, vahşi insanın kendini korumak için gösterdiği özene, toplumun eseri olan ve kanunları zorunlu kılan birçok tutkunun giderilmesi gereksinmesini de, yersiz olarak, kattığı için tam tersini söyler. Kötü kişi, gürbüz bir çocuktur, der. Vahşi insanın gürbüz bir çocuk olup olmadığını bilmek kalır geriye. Ona bu nitelik verince, Hobbes bundan nasıl bir sonuç çıkaracaktır? Şöyle bir sonuç çıkarılabilir Bu insan gürbüz de olsa, zayıf olduğu zamanki gibi, başkalarına bağımlı olacaksa, her türlü aşırılığa kendini verecektir. Kendisine meme vermekte geciktiği için anasını döver, rahatsız edildiği zaman küçük kardeşlerinden birini boğar, canını sıktığı veya kendine çarptığı için de öteki kardeşinin bacağına ısırırdı. Fakat hem gürbüz hem de bağımlı olmak, doğa halinde çelişik iki varsayımdır. İnsan bağımlı olduğu zaman zayıftır, gürbüz olmadan önce bağımlılıktan kurtulur. Hobbes, vahşi insanları hukukçularımızın iddia ettikleri gibi akıllarını kullanmaktan alıkoyan nedenin, aynı zamanda kendi yetilerini gene kendisinin iddia ettiği gibi kötüye kullanmalarını önlediğini görmedi. Vahşilerin, iyi olmanın anlamını bilmedikleri için, kötü olmadıkları bile söylenebilir. Çünkü onların kötülük yapmasını önleyen şey ne

bilgilerin gelişmesi, ne kanunların koyduğu fren değil, tutkuların yatışması ve kötülüğün bilinmesidir:

«Tanto plus in illis proficit vitiorum igno ratio

119

guam in his cognitio virtutiS". Bundan başka, Hobbes' un farketmediği başka bir ilke var ki bu insana belli şartlarda kendi onurunun ya da kendini muhafaza arzusunun sertliğini yumuşatmak için verildiğinden, bu onun" doğmadan önce kendi iyi yaşaması için sahip olduğu çaba ve hızı, hemcinslerinin sıkıntı çektiğini görmekten duyduğu tiksinti ile hafifletir. Ben, insan erdemlerinin en aşın çekıştiricisi olan kişinin bile tanımak ve kabul etmek zorunda kaldığı biricik doğal erdemi insanı tanımakla korkulacak bir çelişmeye düştüğümü sanmıyorum". Bizim kadar zayıf, felâketlere bizim kadar konu varlıklara karşı raerhameten, bu uygun eğilimden söz ediyorum; bu, insanda her türlü düşünceden önce geldiği kadar evrensel ve yararlı da olan, hayvanların bile belirtilerini verdiği bir erdemdir. Anaların, yavrularına karşı duydukları ve şefkatten, yavrularını tehlikelerden korumak için yiğitçe göze aldıkları tehlikelerden söz açmasak bile, atların canlı bir vücudu ayaklarının altında ezmekten duydukları hoşnutsuzluk, her gün, gözle görülebilir. Bir hayvan, kendi türünden ölü bir hayvanın önünden tedirgin olmadan geçmez. Aralarında ölülerine bir çeşit mezarlık yapanlar bile vardır. Kasaplık hayvanların ke-

64 «Ahlâkı kötülüklerin bilinmemesi, bazıları için, erdemlerin bilinmesinden daha yararlı olur.»

Rousseau. Jus-tin'in sözlerini Grotius'un Savaş ve Barış Hukuku eserinden almıştır.

65 Takip eden parçanın da gösterdiği gibi. Mandeville'-den bahsediyor. Mandeville İngiltere'de yerleşmiş Hollandalı bir doktordu. Arılar Masalı (1705) İle ünlüdür, ahlâkçıların erdemle mutluluğu birleştirmelerinden bıkan Mandeville bireysel kusurların toplumun refahını sağladığını ve erdem, toplumu yıkıma götürdüğünü gösterir. Bu kitabıyla bir rezalet çıkararak başarı kazandı ve masal pek çok redlere sebep oldu. Bu kitapta ilgi çekici olan, ilerde ekonomi politik haline gelecek olan konuyu ahlâktan ayırmak için gösterilen çabadır.

120

J

sim yerine girerken çıkardıkları hazin böğürmeler, kendilerini çarpan korkunç görünümün onlarda meydana getirdiği izlenimi haber verir. İnsanı acı duyan, hassas bir varlık olarak kabul etmek zorunda kalan; dışarda, anasının koynundan bir çocuğu çekip alan, bu yavrunun zayıf kol ve bacaklarını öldürücü dişleriyle kıran, çırpınan barsaklarını tırnaklarıyla deşen bir yırtıcı hayvanı dışarıda gören mahpus bir insanın dokunaklı görünümünü vermek için soğuk ve usta üslûbunu bırakan Arılar* masalının yazarı zevkle okunur. Bu olay karşısında hiçbir kişisel ilgisi olmayan böyle bir tanık, ne korkunç bir sıkıntıya uğrar! Böyle bir görünümünden, baygınlık geçiren anaya ve de can vermek üzere olan çocuğa hiçbir yardım yapamamaktan ne yürek darlığı çeker!

Doğanın, her türlü düşünceden önce gelen asıl, saf hareketi, bu çok bozulmuş törelerin bile pek yok edemediği doğal acıma gücü işte böyledir. Tiyatro temsillerimizde, zorbanın yerinde kendisi bulunsaydı düşmanının çektiği işkence ve acıları daha da artırmaktan geri kalmayacak olan bir kimsenin, bir bahtsız kişinin mutsuzlukları karşısında yumuşayıp gözyaşı döktüğünü her gün görürüz. Bu kimse, kendi neden olmadığı felâketler karşısında o kadar duygulu olan, kan dökücü Sylla'ya, ya da her Allah'ın günü kendi emriyle boğazlanan o kadar yurttaşın feryatlarını hiç heyecan duymadan dinlediği halde Andromaque ve Priam ile birlikte inlediği görülür korkusuyla bir trajedinin temsiline gidemeyen şu Alexandre de Phere'ye" benzer.

Mollisima çorda Humano generi dare se natura fa-tetur, Quae lacrimas dedit".

* Mandeville, bak, not 65.

66 Phere zorbası Alexandre, düşmanlarını canlı canlı toprağa gömer veya vahşi hayvanların önüne atardı.

67 «Derin bir kalp yumuşaklığı; işte doğanın insana gözyaşlarını vermekle sunduğu hediye.»

121

Mandeville, insanların, bütün ahlâklarına karşıt, doğa onlara aklın dayanağı olarak merhameti vermiş olmasaydı, canavardan başka bir şey olamayacaklarını çok iyi hissetmişti; ama insanlarda varlığın tartışma konusu yaptığı bütün sosyal erdemlerin bu biricik nitelikten çıktığını görmedi. Gerçekten gönül yüceliği, merhamet, insanlık, eğer zayıflara, suçlulara ya da genel olarak insan türüne uygulanan acıma duygusu değilse nedir ki? İyi dileklilik, iç yakınlığı ve dostluk bile, üzerinde durulursa, özel bir nesne üzerinde tutturulmuş süreli bir merhametin ürünleridir; çünkü bir insanın hiçbir sıkıntı çekmemesini istemek, onun mutluluğunu istemekten başka nedir ki? Merhametin bizi acı çeken insanın yerine koyan duygu" vahşi insanda karanlık ve canlı, ama uygar insanda gelişmiş fakat zayıf olan bir duygu olduğu doğruysa, bu fikrin söylediğimin doğruluğuna güç vermekten başka önemi var mıdır? Gerçekten, seyirci

durumunda olan hayvan sıkıntı çeken hayvanla ne kadar özdeşleşirse merhamet o kadar güçlü olacaktır. Oysa, bu özdeşleşme, nin doğa halinde akıl halindeki göre çok daha fazla yakın olması gerektiği açıkça bellidir. Özsaygıyı doğuran akıl", güçlendiren ise muhakemedir; insanı kendi üzerine eğilmeye sevkeden odur-, insanı, kendisini sıkan, üzen her şeyden ayırıp uzaklaştıran da odur. İnsanı çevresinden ayırıp yalnız bırakan, felsefedir; acı çeken bir insan karşısında ona, gizlice «istersen geber; 68 Öyle görülüyor ki, manevi hayatın akıldan önce gelen iki ilkesi, yani insanın kendisine karşı duyduğu sevgi ile merhamet birbirinden farklı niteliktedir. Fakat Rousseau onların nitelikte olduklarına itiraz kabul etmez. Emile'de bu ikisini daha da sıkı sıkıya birbirine bağlayacaktır: Merhamet, insanın kendisine karşı duyduğu sevgiden doğacaktır.

69 Rousseau insanın kendi kendine karşı duyduğu sevgiyi bir doğal duygu olarak kabul eder ve bunu toplum içinde gelişen onurdan ayırteder.

122

ben güvenlik içindeyim» dedirten, felsefedir. Filozofun sakin uykusunu tedirgin eden, onu yatağından çekip çıkaran, artık toplumun tümünün başındaki tehlikelerden başka bir şey değildir. Filozofun hemcinsini, onun penceresinin hemen altında, ceza da görmeden, boğazlayabilirler; onun yapacağı, kulaklarını elleriyle tıkamaktan, kendi içinde başkaldırıp öldürülen insanla özdeşleşmek isteyen doğanın bu eğilimini önlemek için, kendi kendisiyle biraz tartışmaktan ibarettir. Vahşi insanda bu hayran olunmaya değer yetenek hiç yoktur; bilgelik, düşünce yokluğu yüzünden, onun, ilk duyduğu insanlık duygusuna düşüncesizce teslim olduğu her zaman görülür. Kargaşalıklarda, sokak kavgalarında, ayak takımı toplanır, tedbirli adam ise uzaklaşır; kavga edenleri birbirinden ayıran, namuslu insanların birbirini boğazlamasını önleyen, ayak takımıdır, pazarcı kadınlardırTM.

70 «Ayak takımı». Rousseau suçladığı filozofların halkı küçümsemek için kullandıkları bu terimi kendine mal etmez. O, bunları, yüksek sınıfların bencilliğine karşı olan halkın yüce gönüllülüğünü daha iyi belirtmek için kullanır. Merhamet teorisi halkın ahlâki üstünlüğünü anlatmak için ortaya çıktı. Burada Rousseau'nun düşüncesi çok özgündür. Doğal hukukçu yazarlar doğa halindeki insanı tutkularının esiri gibi gösteren Hobbes'u reddetmek için, aklın kendi başına tutkulara galip gelebilecek kadar güçlü olduğunu ve doğa halinde bile durumun böyle olduğunu açıklamışlardır. Diderot ile birlikte tutkunun gücüne inanan Rousseau bu entel-lektüalist teoriyi reddeder. Ve aynı zamanda ahlâki hayatı kendisine daha demokratik görünen bir ilke üzerine dayandırır. Descartes gibi, sağduyunun dünyada en iyi paylaştırılmış şey olduğunu düşünmez; fakat insanın genel olarak duygulu bir varlık olduğunu düşünür. İşte ahlâki hayat bu duygululuk üzerine dayanır. Fakat aklın meydana çıkışı da ahlâki hayatı zenginleştirir ve sosyal erdemleri geliştirir. Burada tartışılan filozof görünümünün, kallesçe niyetleri olan 123

Demek ki merhamet, doğal bir duygudur; her bireyin kendisine karşı duyduğu sevginin faaliyetini hafifletip yumuşatarak, bütün türün, karşılıklı olarak, kendini muhafazasına yardım eder. Bizi, acı çektiğini gördüklerimizin yardımına, düşünmeden koşturan, bu duygudur; doğa halinde kanunların, törelerin, erdemin yerini, tatlı ve yumuşak sesine herkesin boyun eğmesi üstünlüğüne de sahip olarak, bu duygu alır. Gürbüz bir vahşiyi, kendi geçimini başka yerden bulabileceğini umuyorsa, zayıf bir çocuğun ya da sakat bir ihtiyarın güçlüğüle kazanılmış geçimini onun elinden almaktan alıkoyan, bu duygudur. Adaletin, iyice düşünülmüş şu yüce bilge sözü: «Sana nasıl yapılmasını istiyorsan, başkalarına öyle yap» yerine, bütün insanlara, herhalde daha az mükemmel ama öncekinden belki de daha yararlı şu doğal iyilik bilge sözünü, yani «yapacağın iyiliği başkalarına olanağı olduğu kadar az zarar vererek yap» sözünü esinleyen, bu duygudur. Kısacası her insanın, eğitim ilkelerinden bile bağımsız olarak, kötülükten duyduğu nefretin nedenini ustaca bulunmuş ince kanıtlardan çok bu doğal duyguda aramak gerektir. Erdemi akıl ve muhakeme ile edinmek Sokrat'a, bir de o yapıdaki zekâlara ait olabilirse de, insan türünün varlığını sürdürmesi, kendisini meydana getirenlerin sadece düşüncelerine dayanmış olsaydı insan türü çoktan ortadan kalkmış olurdu.

Bu kadar az etken olan tutkulara, bu kadar kurtarıcı bir frene sahip olan, kötü olmaktan çok çekingen, başkalarına fenalık yapmaktan çok kendilerini fenalıklara karşı teminat altına almaya dikkatli olan insanlar, pek tehlikeli dalaşlara konu olmuş değiller-

Diderot olduğuna biz inanamayız. Fakat Rousseau'nun ithamları onun bu parçadaki bazı aşırılıklardan hiç değilse üzüntü duyduğunu ispat eder; Rousseau ilerde filozoflar arasında seçkinleşecektir (Bak: İtiraf, Kitap VIII (4)).

124

di. Aralarında hiçbir türden ilişki olmadığı için ne övünmek, ne itibar, ne saygı, ne küçük görmeyi bilmedikleri, şu senindir bu benim düşüncesine, adalet konusunda hiçbir gerçek fikre sahip olmadıkları; kendilerine uygulanabilecek şiddeti, cezalandırılması gereken satışmalar gibi değil de tamiri kolay bir kötülük olarak düşündükleri; intikamı, kendisine atılan taşı ısırın köpek gibi, hemen, mekanik bir tarzda

almadıkları takdirde, akıllarına bile getirmedikleri için, aralarındaki anlaşmazlıkların konusu yiyecek olmadıkça çok seyrek olarak kan dökülürdü, ama bu anlaşmazlıklardan bir tanesinin ötekilerden daha tehlikeli olduğunu görüyorum; bundan bahsetmek kalıyor.

İnsanın yüreğini çarpıntıya uğratan tutkular arasında ateşli, coşkun, bir cinsi ötekine muhtaç kılan bir tanesi var. Bu korkunç tutku bütün tehlikelere göğüs gerer, bütün engelleri devirir, kudurganlık nöbeti esnasında, muhafazası için var olduğu insan türünü yok edecek gibidir. Bu dizginsiz, hayvanca taşkınlığın sıkıntısı içinde olan, aşkları için her gün kanlan pahasına dövüşen insanların hali ne olacak? Önce, tutkuların şiddeti ne kadar artarsa bunları durdurmak için kanunların o kadar zorunlu olduğunu kabul etmek gerekir. Fakat bu tutkuların ara-mızda her gün neden olduğu düzensizliklerden, suçların bu bakımdan kanunların yetersizliğini göstermesinden başka, bu düzensizliklerin bu kanunların kendisinden doğmuş olup olmadığını araştırmak da yerinde olacaktır; çünkü o halde kanunlar bu düzensizliklerin önüne geçebilecek güçte oldukları zaman, on-lardan hiç değilse, kendileri olmadığı zaman var olmayacak olan bir kötülüğü önlemeleri beklenebilme-lidir.

Aşk duygusunda, önce manevi olanı fiziksel olandan ayırt etmekle işe başlayalım. Fiziksel olan, bir cinsi öteki cinsle birleşmeye götüren arzudur. Manevi olan, bu arzuyu belirli hale getiren, bunu sadece bir tek konu üzerinde tespit eden ya da hiç değilse bu fiziksel unsura bu tercih edilen konu için daha büyük bir enerji veren unsurdur. Oysa, aşkın manevi unsurunun toplum alışkanlıklarından doğmuş, kadınlar tarafından, egemenliklerini kurmak, boyun eğmesi gereken cinsi üstün kılmak için ustalıklı, dikkatle kut-sallaştırılmış yapma bir duygu olduğunu görmek kolaydır". Bir vahşinin hiçbir zaman sahip olamayacağı değer veya güzellik gibi bazı kavramlar, hiçbir zaman yapamayacağı karşılaştırmalar üzerinde kurulmuş olan bu duygu, o vahşi için hemen hemen yok gibi olsa gerektir. Çünkü onun aklı düzenlilik, orantılılık gibi soyut fikirleri meydana getiremeyeceği gibi, yüreği de, bu fikirlerin uygulanmasından farkedilmeden doğan hayranlık ve aşk gibi duygulara elverişli değildir. O, sadece, doğadan almış olduğu huya kulak verir, yoksa edinemediği zevke değil; ona göre her kadın işe yarar. Aşkın sadece maddi unsuru ile sınırlanmış, aşk duygusunu uyaran ve güçlükleri artıran tercihleri bilmeyecek kadar mutlu olan insanlar, huylarından gelen ateşliliği daha seyrek, daha az şiddetli olarak duysa-lar, bunun sonucu olarak da aralarındaki çekişmeler, kavgalar daha seyrek, daha az kıyııcı, daha az kan dökücü olur. Aramızda bu kadar çok yıkımlara neden olan hayal gücü, vahşilerin yüreklerini esinlendirmez; her vahşi, doğadan gelecek içtepi'yi rahatça bekler ve hiçbir seçim yapmadan, şiddetten çok zevkle, bu içte-piye teslim olur; gereksinimi giderilince, arzusu söner. Demek ki aşkın bile, bütün öteki tutkular gibi, in-

71 Rousseau, La Nouvelle Hiloise'in birinci kısmında çıkar hesaplarına göre, doğanın gerekleri hesaba katılmadan evlendirilen kadının üzerindeki baskıya karşı pretostoda bulunmakla beraber onun düşüncesi çağının burjuva çerçevesini aşmaz. Bilindiği gibi Fransi7. Devrimi kadının kurtuluşu sorununu ortaya koymamıştır. Fransız Medeni Kanunu da kadının aşağı durumunu surelileştirmiştir.

126

sanlara aşkı sık sık o kadar felâketli hale getiren, coşkun ateşliliği ancak toplum içinde kazanabilmiş olduğu itiraz edilmez bir şeydir; vahşi insanları kendi hayvanlıklarını doyurmak için birbirlerini durmadan boğazlayan insanlar gibi göstermek, edinilmiş deneye" doğrudan doğruya aykırı olduğu gibi doğa halinden en az uzaklaşmış insanlar olan Caribes'ler tutkuları daha kıskırtır gibi olan yakıcı bir iklimde yaşadıkları halde aşklarında en sakin, en az kıskanç insanlar oldukları ölçüde, daha da gülünçtür. Birçok hayvan türlerinde erkeklerin avlularımızı kan içinde bırakan ya da ilkbaharda dişi yüzünden çatışırken feryatlarıyla ormanlarımızı cınlatan kavgala rından çıkarılabilecek sonuçlara göre, işe, önce, doğanın açıkça, cinslerin görelî güçlerinde bizim aramız-dakilerden başka ilişkiler kurduğu bütün türleri hariç tutarak başlamak gerekir; örneğin horozların birbirleriyle dövüşü, insan türü için asla bir tümevarım teşkil etmez. Orantının daha iyi saptandığı türlerde bu kavgaların nedeni ancak erkeklerle göre dişilerin az olduğu ya da dişinin erkeğin birleşme isteğini, yaklaşmasını durmadan reddettiği zaman aralıklarıdır ki bu da gene birinci nedene bağlanır; çünkü eğer bir dişi bir yılda sadece iki ay erkek açlığı çekiyorsa bu bakımdan dişi sayısı erkek sayısından altıda beş daha az gibidir. Oysa bu durumların ikisi de, dişi sayısının genellikle erkek sayısından fazla olduğu vahşiler arasında bile dişilerin, öteki türlerde olduğu gibi, kıyışma ve erkek kabul etmeme dönemlerinin olmadığı insan türüne uygulanamaz. Bundan başka bu hayvanların birçoğunda bütün tür birden kaynama ve coşkunluk haline girdiği için, korkunç bir ortak ateşlilik, bir kargaşalık, düzensizlik dövüş zamanı gelir ki aşkın devirli olmadığı insanlarda böyle bir zaman yoktur. Demek ki bazı hayvanların, dişilere sahip olmak için.

72 Burada da edinilmiş deney, soyut analizi doğuruyor

127

aralarında yaptıkları kavgalara bakıp, doğa halinde insanların başına aynı şeyin gelmiş olacağı sonucuna varılamaz; bu sonuç çıkarılabilecek olsa bile, bu çatışmalar öteki türleri nasıl yok etmiyorsa, en azından,

bizim türümüz için de daha öldürücü olmayacağı düşünülmelidir. Bu çatışmaların doğa halinde, toplumda yaptıklarından, hele törelerin henüz itibara sahip olduğu, aşıkların kıskançlığıyla kocaların intikamının her gün düellolara, cinayetlere, daha da kötü işlere neden olduğu, sonsuz bir sadakat ödevinin sadece zinalar yaptırdığı", hatta kendini tutma ve şeref kanunlarının bile ahlâksızlığı yaydığı, çocuk düşürme olaylarını artırdığı ülkelerdekinden daha az yıkıma sebep olacağı, besbellidir. Şu sonuca varalım: Ormanlarda avare dolaşan, hiçbir hüneri olmayan, konuşmayı bilmeyen, evi barkı, savaşları, bağlantıları olmayan, hemcinslerine ya da onlara zarar vermeye hiç gereksinmesi olmayan, hatta belki onlardan hiçbirini tanımayan, az sayıda tutkusu olan, kendi kendine yeten vahşi insan sadece bu duruma uygun duygulara ve bilgilere sahipti. Gerçek gereksinmelerden başka bir gereksinme duymuyor, görülmesinin ilgi çekici olacağını sandığı şeylerden başkasına bakmıyor, zekâsı da gururundan fazla ilerlemiyordu. Rastlantı olarak bir keşif yaparsa, kendi çocuklarını bile tanımadığına göre, bu keşfini başka, larma daha az ulaştırabilirdi. Her sanat onu bulanla birlikte yok oluyordu. Eğitim ve ilerleme yoktu; kuşaklar boş yere çoğalıyordu; her kuşak hep aynı yerden hareket ettiği için yüzyıllar hep ilk çağların kabalığı ve yontulmamışlığı ile akıp gidiyordu; insan türü artık ihtiyarlamıştı ama insan, hep çocuk kalmıştı.

73 Rousseau'yu bir Hristiyan düşünürü yapmak isteyen eleştiriciler bu formülü açıklamakta çok zorluk çekeceklerdir. Bu çok kuvvetli parça, 18. yüzyılın aristokratik toplumunun ahlâkmdaki ve törelerindeki kokuşmuşluğu kınamaktadır.

128

Bu ilkel durum varsayımı üzerinde bu kadar uzun zaman durup yayıldım. Bunun nedeni yok edilmesi gereken eskimiş hatalar ve kökleşmiş peşin yargılar olduğu için⁷⁴ işin köküne kadar derinleşmeye, doğru bir doğa hali tablosu içinde eşitsizliğin, doğal bile olsa, vahşet halinde, yazarlarımızın iddia ettiği kadar gerçek ve etki sahibi olmaktan uzak bulunduğunu göstermek gerektiğine inanmış olmamdır. . Gerçekten insanları birbirinden ayırt eden nitelikler arasında sadece alışkanlığın, insanların toplum içinde benimsedikleri çeşitli hayat tarzlarının eseri olan birçok ayırımların doğal gibi kabul edildiğini görmek kolaydır. Böylece gürbüz ya da narin bir vücut yapısı, buna bağlı olan güçlülük ya da zayıflık, vücudun ilk yapısından çok, yetiştirilme tarzının sert ya da yumuşak olmasından ileri gelir. Akıl gücü için de durum aynıdır; eğitim sadece, işlenmiş zekâlarla işlenmemişler arasında bu ayrımı meydana getirmekle kalmaz; işlenmiş zekâlar arasındaki farkları da, kültür oranında artırır. Çünkü bir dev ile bir cüce aynı yolda yürüseler her ikisinin atacağı her yeni adım deve yeni bir üstünlük sağlayacaktır. Oysa uygar durumun çeşitli sınıflarında hüküm süren eğilimlerin ve hayat tarzlarının akla sığmaz çeşitliliği, herkesin aynı besinleri aldığı, aynı tarzda yaşadığı, aynı şeyleri yaptığı hayvanlık ve vahşet hayatının basitliği, düzen birliği ile karşılaştırılırsa doğa halinde insandan insana farkın toplum halindeki göre ne kadar az olduğu, insan türünde doğal eşitsizliğin, kurumların yarattığı eşitsizlik tarafından ne kadar artırılmış olması gerektiği anlaşılacaktır.

Doğa, nimetlerini dağıtırken, iddia edildiği kadar iltimaslar yaptığı zaman bile, en çok tercih edilenler ötekilerin zararına, ne kadar çıkar sağlayabileceklerdir? Aşkın hiç bulunmadığı yerde, güzellik neye ya-

74 Bu, doğal hukuk kuramcılarına sesleniştir.

F. 9/129

rar? Hiç konuşmayan insanlara nüktenin, hiç ticaret yapmayan insanlara hilenin ne yararı olur? Güçlülerin zayıfları ezeceğinin hep tekrarlandığını iştiriyorum. Fakat bu ezme sözü ile ne demek istendiği bana açıklansın. Bazıları zor kullanarak hükmedecekler, başkaları bunların kaprislerine boyun eğmiş, inleyecekler. Benim, bizim aramızda gördüğüm, işte tam da budur; fakat köleliğin ve hükmetmenin ne demek olduğunu anlatmanın hayli zor olacağı vahşi insanlar hakkında bu sözün nasıl olup da söylenebileceğini anlayamıyorum. Adamın biri başka birinin topladığı meyveleri. öldürdüğü avı, barındığı ini ele geçirebilir; fakat ona nasıl olur da boyun eğdirebilir? Ya hiçbir şeyi olma. yan insanlar arasında bağımlılık zincirleri ne olabilir"? Beni bir ağaçtan kovarlarsa onu bırakıp bir baş kasına giderim. Bir yerde tedirgin olursam başka bir yere gitmeme kim engel olur? Kendisi aylak otururken geçimini sağlamaya beni zorlayacak kadar benden çok üstün güce sahip, üstelik çok bozulmuş, çok tembel, çok yırtıcı bir adam var mıdır? Böyle birinin beni bir an bile gözden kaçırmamaya, uykusu sırasında kaçabileceğim ya da kendisini öldürecek korkusuyla, büyük bir dikkatle bağlı tutmaya kararlı, yani kendisini, kaçınmak istediğinden ve bana verdiğinden çok daha büyük bir zahmete isteyerek sokmaya mecbur olması gereklidir. Bütün bunlardan sonra da onun uyanıklığı, dikkati bir an bile gevşemez mi? Beklenmedik bir gürültü ona başını öte yana çevirtmez mi? İşte o zaman hemen ormana dalarım, kölelik zincirlerim kırılmış olur ve o, beni, bütün ömrünce bir daha göremez.

Bu ayrıntıları boş yere uzatmayalım; kölelik bağları insanların karşılıklı bağımlılıklarından, karşılıklı gereksinmeler onları birleştirmeden önce meydana

75 Burada gene Konuşma'mın esas fikri beliriyor: Sosyal eşitsizlik ve insanın insanı sömürmesi, özel mülkiyet rejimine bağlıdır.

130

gelmediği için, bir insanı, daha önce başka bir insandan vazgeçemeyecek bir duruma getirmediği kul edip köleleştirmek olanaksızdır. Öyle bir durum doğa halinde hiç olmadığı için herkesi boyunduruktan azade bırakır, en güçlünün hükmetmesi kanununu boşa çıkarır".

Eşitsizliğin doğa halinde ancak hissedilebildiğini ve hemen hemen hiç etkisi olmadığını kanıtladıktan sonra bu eşitsizliğin kaynağını ve gelişmesini, insan zekâsının birbirini izleyen gelişmeleri içinde göstermem kalıyor. Yetkinleşebilenin, toplumsal erdemlerin ve doğa halinde yaşayan insanın edimsel olarak sahip bulunduğu başka özelliklerin kendi kendilerine asla gelişemeyeceklerini, bunu başarabilmek için birçok dış nedenin karşılık beklemeden katılmasına muhtaç bulunduklarını, bu dış nedenlerin de doğmamış olabileceğini ve bunlar olmadan insanın kendi ilkel durumunda sonsuz olarak kalmış olacağını gösterdikten sonra, türü bozarken insan aklını yetkinleştirebilecek olan çeşitli rastlantıları ele alıp birbirine yaklaştırmam bir varlığı toplumsallaştırırken kötü etmem, insanı ve dünyayı çok uzaklarda kalmış bir sınırdan, nihayet bizim onları gördüğümüz noktaya getirmem kalıyor.

Anlattığım olaylar birçok tarzlarda oluşabileceği için kararımı ancak sanılara dayanarak verdiğimi itiraf ederim". Fakat bu sanıların, şeylerin doğasından

76 Yüz yıl sonra, Dühring, Rousseau'nun eleştirisinin daha o zaman sıfıra indirdiği şiddet (Kuvvet) teorisini yeniden ele alacaktır. Bakınız Anti Dühring, C. II. Ekonomi Politik.

77 Burada konuşmanın zayıf noktasına dokunuyoruz. Rousseau, insanın tabiat halinde hayat tarzına ne kadar mükemmel uyduğunu o kadar iyi göstermiş, insanların birbirine yaklaşmasına karşı olan engelleri o kadar çoğaltmıştır ki, onun tek başına yaşayan vahşi insanının nasıl olup da toplumcul hale gelebileceğini anlamak imkânsız hale gelmiştir. Bu yüzden «Tasadüf»

131

çıkarılabilecek en olası sonuçlar, doğruları keşfetmek için sahip olunabilecek biricik araçlar oldukları zaman sebepler haline gelmelerinden başka, benim vardığım sonuçlardan çıkarmak istediğim sonuçlar hiç de sanı mahiyetinde olmayacaklardır. Çünkü kabul edip koyduğum ilkelerin üzerine aynı sonuçları vermeyecek olan, aynı sonuçları çıkaramayacağım başka bir sistemi kurulamayacaktır.

Hu durum beni kısa zaman parçalarının olayların gerçeğe az benzemelerinin yerini naşı! tuttuğu konusuna; çok hafif sebeplerin aralıksız etki yaptıkları zaman kazandıkları şaşırtıcı güç konusuna; bir yanda bazı varsayımlara gerçek olay derecesini vermek bakımından olanaksızlık karşısında bulunulunca öte yan

gibi, «Karşılıksız», «hiçbir zaman ortaya çıkamayabi-lecek olan» sebeplere başvurmamak zorunda kalmıştır. O, sisteminin zayıflığını iyice hisseder. Ve bütün bu sayfa, bir yakarıştır. Daha sonra karşılıksız sebeplere kalacak, daha da sonra bunlara dair özet halinde bazı belirtiler anlatacaktır. Essai sur l'origine des langues' da daha açıktır: İnsanlar çoğaldıkça kıraç topraklarda doğmuş olanlar sulak yerlere doğru göç ederler ve oralarda önceden yerleşmiş olanlarla karşılaşır: bundan başka «insan toplulukları, büyük kısmı itibarıyla büyük tabiat olaylarının, tufanların, deniz baskınlarının, yanardağ patlamalarının, büyük zelzelelerin, yıldırımların çıkardığı ve ormanları yok eden yangınların, bir ülkede oturmakta olan vahşileri korkutup dağıtmış ve sonra ortak zararları gidermek için ortak çalışmak üzere onları toplamış olması gereken bu gibi olayların eseridir: eski zamanlarda o kadar çok görülen bu yeryüzü felâketleri, Tanrı'nın insanları birbirine yaklaştırmak için ne gibi araçlar kullandığını gösterir.» Bütün bu dış olaylar tek başına yaşayan vahşinin toplum halinde yaşamaya alışmasını açıklamaz. Bu metin, inandırıcı değildir. Rousseau aslında çözümlenmesi mümkün olmayan bu meseleden kayarak kaçmayı tercih etmiştir.

132

da bu varsayımları yıkmanın olanaksızlığı konusuna; iki olgu gerçek diye verilip de bilinmeyen ya da bilinmez sayılan bir dizi ara olgularla birbirlerine bağlanmaları gerekince bunları birbirine bağlayan olayları vermek görevinin tarihe ait olduğu konusuna; bunları birbirine bağlayacak bu gibi olayları belirlemenin, bütün eksikliğine karşı, felsefeye ait olduğu konusuna; nihayet, olaylar sorununda benzetmenin, olayları, sanılmayacak kadar az sayıda değişik sınıflara indirgeyeceği konusuna düşüncelerimi yaymaktan esirgiyor. Bu konulan yargıclarımın düşüncelerine sunmak, bana yeter; sıradan okuyucuların onlar üzerinde kafa ynmalarına gerok bırakmayacak tarzda hareket etmiş olmak, bana yeter.

133

İKİNCİ BÖLÜM

Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip 'Bu, bana aittir.* diyebilen, buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun gerçek kurucusu oldu*. Bu sınır kazıklarını söküp atacak ya da

hedeği dolduracak, sonra da hemcinslerine «Bu sahtekâra kulak vermekten sakınınız! Meyvelerin herkese ait olduğunu, toprağın ise kimsenin olmadığını unutursanız, mahvolursunuz.» diye haykıracak olan adam, insan türünü nice suçlardan, nice savaşımlardan, nice cinayetlerden, nice yoksulluklardan ve nice korkunç olaylardan esirgemiş olurdu! Fakat öyle görünüyor ki o zaman ifler, o güne kadar oldukları gibi sürüp gidemeyecekleri noktaya artık gelmişlerdi. Çünkü ancak birbiri ardından meydana gelebilen daha önceki birçok fikre dayanan bu mülkiyet fikri, insan aklında birdenbire teşekkül etmedi. Doğa halinin bu en son sınırına varmadan önce hayli ilerlemeler kaydetmek, birçok hünerler ve bilgiler elde etmek, bunları bir çağ-

«Bu zavallı çocuklar bu köpek benimdir diyorlardı: işte güneş altındaki yerim; işte bütün dünyanın gasp edilmişinin simgesi ve başlangıcı.» Pascal. Düşünceler, I. Kısım, Madde: 9.

135

dan ötekine aktarmak, çoğaltmak gerekmişti. Öyleyse olayları daha yukardan ele alalım; ve olayların ve bilgilerin, en doğal düzenleri içindeki bu yavaş gelişimini bir tek görüş açısı altında toplamaya çalışalım. İnsanın ilk duygusu varlığını hissetmesi, ilk özeni de kendi varlığını koruma özeni oldu. Toprağın ürünleri, ona, gerekli bütün yardımları sağlamıştı; içgüdüğü onu, bunları kullanmaya yöneltti. Açlık, başka arzular ona sırasıyla, var olmanın değişik tarzların» hissettiriyordu; bunların arasında bir tanesi, onu türünü, soyunu devam ettirmeye çağırıyordu. Kalpten gelen her türlü duygudan yoksun olan bu kör eğilim, sırf hayvanca bir eylem doğuruyordu. Gereksinme gide rilince iki cins, artık, birbirini tanımazdı; doğan çocuk bile anasından vazgeçebilecek hale gelir gelmez, ana için hiçbir şey ifade etmiyordu.

Dünyaya gelen insanın durumu işte böyledi; başlangıçta sırf duyular içinde sınırlı olan, doğanın kendisine sunduğu nimetlerden ancak yararlanan, ondan bunları kopartmayı düşünmekten uzak bir hayvanın hayatı, işte böyledi. Fakat karşısına hemen zorluklar çıktı; bunları yenmeyi öğrenmek gerekti. Ağaçların yüksekliği, meyvelerine ulaşmaktan onu alıkoymuyordu, bunlarla beslenmeye çalışan hayvanların rekabeti, kendisini yok etmeye çalışan hayvanların yırtıcılığı, her şey onu, vücut idmanlarına dikkatle çalışmaya zorladı. Çevik olmak, hızlı koşmak, kavgada zorlu olmak gerekti. Ağaç dallarından ve taşlardan ibaret olan doğal silahlar hemen elinin altında bulunuyordu. Doğanın çıkardığı engelleri aşmayı, gerektiği zaman öteki hayvanlarla dövüşmeyi, geçim gereçleri için insanlarla çekişmeyi ya da en güçlü olana bırakmak zorunda kaldığı şeyi başkalarından çıkarmayı öğrendi.

İnsan türü genişleyip yayıldığı ölçüde, insanlarla birlikte zahmetler de çoğaldı. Toprakların, iklimlerin, mevsimlerin farklı olması, onları, bu farkların yaşama tarzlarına girmesine zorlayabüdi. Kısır yıllar, uzun ve

136

sert kışlar, her şeyi kavuran yakıcı yazlar yeni hünerler gerektiriyordu™. Deniz, ırmak boylarında oltayı, balık iğnesini icat ettiler; balık avcısı ve balık yiyicisi oldular. Ormanlarda kendilerine yay ve ok yaptılar: avcı ve savaşçı oldular. Soğuk ülkelerde, öldürdükleri hayvanların derilerini sarındılar. Yıldırım, yanardağ, ya da herhangi bir mutlu rastlantı onlara ateşi, kışın sertliğine karşı el uzatılacak yeni bir yardım kaynağını öğretti; bu unsuru muhafaza etmeyi, sonra, onu yeniden meydana getirmeyi, nihayet daha önceleri çiğ çiğ yuttukları eti ateşte pişirip hazırlamayı öğrendiler. Çeşitli varlıkların kendilerine ve birbirlerine kar-, sı bu yenilenen özeni, insan zekâsında elbette belli ilişkilerin kavramlarını uyandıracaktı. Büyük, küçük, güç. lü, zayıf, hızlı, yavaş, korkak, cesur ve bu gibi, gereksinim duyulunca hemen hemen hiç düşünülmeden kıyaslanan, kelimelerle ifade ettiğimiz bu ilişkiler, sonunda bu insanda bir çeşit düşünme meydana getirdi; daha doğrusu, güvenliği bakımından en çok gerekli olan tedbirleri onu gösteren mekanik bir sakıntı doğurdu.

Bu gelişmeden doğan yeni bilgiler insanın başka hayvanlar üzerindeki üstünlüğünü, bu üstünlüğü ona öğreterek artırdı. Hayvanlara tuzak kurmaya alıştı, onları binlerce yolla aldattı; ona hizmet edebilecek ya da zarar verebilecek birçok hayvanlar dövüşte güç bakımından, yarışta hız bakımından onu geçiyorlarsa da, zamanla o, bir kısmının efendisi, ötekilerinin de başına belâ oldu. İşte onun kendine ilk bakışı, onda ilk gurur hareketini meydana getirdi; rütbeleri ayırt etmeyi henüz öğrendiği, kendisini kendi türünün en yüksek mertebesinde gördüğü için kendi kişisel varlığına o en yüksek rütbede hak iddia etmeye, uzaktan uzaktan hazırlanıyordu.

78 Demek ki, insanlar artık toplum halinde yaşamaktaydılar; çünkü aksi halde, tek başına yaşayan insanın hiçbir buluşu çocuklarına geçemezdi.

137

Kendisi için hemcinsleri, bizim için oldukları gibi olmamakla birlikte, onlarla olan ilişkileri de öteki hayvanlarla olandan fazla olmadığı halde, o, gözlemlerinde öteki insanları unutmadı. Zamanla farkettiği, dişiyle kendisi arasındaki benzerlikler, ona, farket-mediği benzerlikler hakkında sonuçlar çıkarttı; öteki insanların benzer şartlarda kendisinin yapmış olacağı gibi davrandıklarını görerek onların düşünme,

hissetme tarzının kendisinininküie tamamen uygun olduğunu gördü. Kafasında iyice yerleşen bu önemli gerçek, diyalektik kadar emin ve diyalektikten daha çabuk kavrayışlı bir önseziyle, ona, ötekilerine karşı en iyi davranış kurallarını uyguluyordu; bu kurallara uymak kendi yaran ve güvenliği bakımından ona elverişli geliyordu.

O, iyi yaşama aşkının insan eylemlerinin biricik dürtüsü olduğunu deneyile öğrenmiş olduğu için", ortak çıkarların hemcinslerinin yardımını hesaba kattığı seyrek fırsatlar ile rekabet yüzünden karşısına onlardan kuşkulaması gereken daha da seyrek durumları birbirinden ayırt edecek durumda buldu. Birinci halde o, hemcinsleriyle, sürü halinde, ya da hiç değilse hiç kimseyi zorlamayan, ancak onu meydana getirmiş olan geçici gereksinme süresince devam eden özgür bir birlik içinde birleşiyordu", ikinci halde ise herkes, yapabileceğini sandığı zaman açıkça güç kul-

79 Rousseau'nun psikolojisi, doğa halindeki insanın tutkularının esiri olduğunu kabul eder. Hobbes'un psikolojisine, aklın tutkulara egemen olabileceğini düşünen hukukçu yazarlardan örneğin Pufendorf'dan daha yakındır. Fakat Rousseau Diderot'yu doğa haline, kaynağı sosyal olan tutkular tanıdığı için kınar.

80 Burada bundan önceki sayfalarda anlatılmış olandan önce gelmiş olması gereken bir duruma yeniden gelmiş gibiyiz. «Seyrek fırsatlar deyimi açık değil. Buradaki düşünce gerektiği kadar açık değil. Rousseau' da bu duruma az rastlanır.

138

lanarak, kendisini daha zayıf hissettiği zaman ise beceriklilik ve ustalıkla, kendi çıkarını sağlamak peşinde koşuyordu.

İnsanlar, işte böylece, karşılıklı anlaşmalara varmak ve bu anlaşmaları yerine getirmenin elverişliliği konusunda belirli belirsiz kabataslak bir fikir edindiler. Ama bu elverişlilik hemen şimdi var olan ve duyulan bir çıkar bunu emrettiği kadar var olabiliyordu; çünkü onlar için ileriye görmek diye bir şey yoktu; ve uzak gelecekle ilgilenmek şöyle dursun, ertesi günü bile düşünmezlerdi. Bir gevik yakalamak söz konusu olduğu zaman, hepsi, kendi görevini sadakatle yerine getirmesi gerektiğini iyice duyardı; fakat bunlardan birinin gücünün yeteceği bir menzilden bir tavşan geçecek olursa, onun, aklından hiçbir şey geçmeden tavşanın peşine takılıp, ele geçirince de bu avı arkadaşlarından esirgeyeceğinden şüphe etmemek gerektir.

Böyle bir ilişkinin, hemen hemen aynı tarzda sürü haline gelen kuzgunların ya da maymunların dilinden daha ince, daha işlenmiş bir dili gerektirmeyo-ceğini anlamak kolaydır. Eklemlenmemiş haykırışlar, çok fazla işaretle anlatım, başka sesleri taklit eden birkaç ses, uzun süre genel dili teşkil etmiş olsa gerektir. Bunlara her ülkede eklemler ve üzerinde anlaşmaya varılmış bazı seslerin katılmasıyla, daha önce de söylediğim gibi, kurulmasını açıklamanın kolay olmadığı ayrı ayrı, ama kabataslak, eksik, yetkinlikten uzak, çeşitli vahşi kavimlerin bugün bile sahip olduklarına homen hemen yakın dillere sahip olundu. Söyleyeceğim şeylerin çokluğunun ve başlangıçların hemen hemen belirsiz ilerlemesinin zoruyla, birçok yüzyılın üstünden ok gibi, çok büyük bir hızla geçiyorum. Çünkü olayların birbirini izlemesi ne kadar yavaş olursa, bu olayların anlatımı o kadar hızlı oluyor.

Bu ilk ilerlemeler insanı, sonunda, daha hızlı iler.

139

lemeler yapabilecek duruma ulaştırdı". İnsan aklı daha çok aydınlandıkça, hünerler ve sanayi daha yetkin-leşti. Hemen ardından ilk rastlanan ağaç altında uyumak ya da mağaralara çekilmeyi bırakarak, taştan yapılmış sert ve kesici bir çeşit balta bulundu, odun kesmek, toprağı kazmak, ağaç dallarından kulübeler yapmak düşünüldü; bu kulübeler, sonradan, balçık ve ça murla sıvandı. Bu, ailelerin kurulmasını, birbirinden ayırt edilmesini meydana getiren, bir çeşit mülkiyeti benimseten ilk devrim dönemi oldu; işte bu mülkiyetin ortaya çıkması ile, hemen, birçok kavgalar ve çatışmalar doğdu".

Bununla birlikte ilk konutları yapanların kendilerini bunları savunabilecek güçte gören en güçlüler olması olasılığı çok olduğundan, zayıfların, bunları konutlarından sürüp çıkarmaya kalkışmak-tansa, onları taklit edip kendilerine yeni kulübeler yapmayı daha kestirme, daha emin bulduklarına inanmak gerekir. Daha önceden kulübelere sahip olanlara gelince, bunlardan biri komşusunun kulübesini kendisine mal etmeye pek uğraşmamış olsa gerektir; bunun sebebi, o kulübenin kendisine ait olmamasından çok, kendisine yararı olmaması, onu işgal eden aileyle çok sert bir kavgaya girişmeden ele geçirmenin de olanağı olmaması olsa gerektir.

Kalbin ilk gelişmeleri, bir ortak konut içinde karı ile kocaları, babalar ile çocukları bir araya getiren yeni durumun sonucu oldu. Bir arada yaşamak alışkanlığı yeni durumun sonucu oldu. Bir arada yaşamak

81 Rousseau, tarihe başvurmadan, sadece düşünerek, başlangıçta çok yavaş olan insanın ilerleyişinin gittikçe hızlanarak yürüdüğünü keşfeder.

82 «Bir çeşit mülkiyet fikri» yeteri kadar belirli değil. Fakat kullanılan deyim mülkiyetin hukuki bir temeli olmayan, geçici bir durumdan başka bir şey olmadığını gösterir gibidir. Herhalde insanlar arasındaki anlaşmazlıklar ve çatışmalar mülkiyetin ortaya çıkmasıyla artmıştır.

alışkanlığı insanların tanıdığı ilk yumuşak, tatlı duyguları, karı-kocn aşkını, ana-baba sevgisini meydana getirdi". Her aile, karşılıklı bağlılık ile özgürlük biricik bağlan olduğu ölçüde, küçük bir toplum haline geldi; iki cinsin o zamana kadar bir olan hayat tarzı arasındaki ilk ayrım o zaman meydana çıktı. Kadınlar daha çok evde oturup, kulübeyi ve çocukları beklemeye alıştılar. Erkekler ise ortak geçim araç ve gereç. leri peşinde koşar oldular. İki cins böylece, biraz daha yumuşak bir hayatla, yırtıcılıklarından ve güçlerinden bir şeyler kaybetmeye de başladılar. Fakat ayrı ayrı her biri vahşi hayvanlarla dövüşmek bakımından daha az elverişli hale geldiği halde, bu vahşi hayvanlara karşı ortak olarak direnmek için bir araya gelme-" leri daha kolay oldu.

İnsanlar, bu yeni durumda, sade ve yalnız yaşanan bir hayatla, çok sınırlı gereksinmelerle ve bu hayalın gereğini sağlamak amacıyla buldukları âletlerle çok fazla boş zamana kavuştuklarından, bu boş zamanı babalarının bilemediği birçok rahatlıklar elde etmek için kullandılar. Bu, düşünmeden kabul etmek zorunda kaldıkları ilk boyunduruk ve çocuklarına, torunlarına hazırladıkları felâketlerin ilk kaynağı oldu; çünkü, böylece, vücutça ve akılca gevşemekte devam etmekten başka, bu rahatlıklar alışkanlık halini alınca hemen bütün tadını kaybettikleri, aynı zamanda da soysuzlaşıp gerçek gereksinmeler halini aldıkları için bunlardan yoksunluk, bunlara sahip olmanın verdiği tattan çok daha acı olmaya başladı; bunlara sahip olmak mutluluk olmadığı halde, bunları kaybetmekle zavallı ve mutsuz olunuyordu".

83 Bundan sonra gelen bütün gelişmeler içinde insanın hayatı en tatlı renklerle çizilir. Bu. gerçekten altın çağdır. Tek başına yaşayan vahşi insana göre, ilerleme vardır, fakat bu ilerleme daha o zamandan bir düşüşün tohumunu da içerir.

84 Bu fikir eski ahlâkçılar, epikürcü ve stoisyen ahlâkçılar tarafından sık sık geliştirilmiştir.

141

Burada, yavaş yavaş, sözlerin kullanılmasının her ailenin bağrında, nasıl yerleştiği ya da nasıl yetkinleştiği biraz daha iyi seziliyor. Dili daha hangi özel sebeplerin, daha gerçek kılarak, yayabildiği ve ilerlemesini hızlandırdığı üzerinde varsayımlar yürütülebilir. Büyük su baskınları ya da zelzeleler, oturlan yerleri su ve uçurumla kuşattı; yeryüzünün uğradığı değişiklikler kit'a parçalarını birbirinden ayırdı, adalar haline getirdi. Böylece kit'a karası ormanlarında serbestçe dolaşan insanlar arasında olduğundan daha fazla birbirine yaklaşan ve bir arada yaşamak zorunda olan insanlar arasında, bir ortak dilin doğması gerekti". Böylece ilk deniz yolculuğu denemelerinden sonra, ada ahalisinin, konuşma âdetini aramıza getirmiş olması pek olasıdır; hiç değilse, toplumun ve dillerin adalarda doğmuş, kit'alarda bilinmeden önce oralarda yetkinleşmiş, olgunlaşmış olması olasılığı, gerçeğe pek benzemektedir. Her şeyin yüzü değişmeye başlıyor. Buraya kadar ormanlarda avare gezen insanlar daha sabit bir konum edinince yavaş yavaş birbirlerine yaklaşıyor, çeşitli sürüler halinde birleşiyorlar, sonunda her ülkede kanunlar ve yönetmeliklerle değil, aynı hayat ve beslenme tarzının ve iklimin ortak etkisi ile töreleri ve ayırt edici nitelikleri birleştirmiş ayrı bir ulus meydana getiriyorlar". Ayrı ayrı aileler arasında süreli komşuluk, bazı bağlar doğurmaktan geri kalmıyor. Ayrı ayrı cinslerden genç insanlar, birbirine komşu kulü-

85 Daha yukarda işaret edilmiş olan yetersizlikleri belli bir ölçüde örtmeye olanak veren, dahice bir açıklama. İnsanlar, doğa olaylarının kendilerini bir arada yaşamaya zorladığı yerlerde toplumcul hale gelmiş olacaktırlar. Fakat gariptir ki, Rousseau bu varsayıma ancak ilk kurumlardan sabit varsayıp anlattıktan sonra başvurmuştur. Dilin kaynağı meselesi, birinci kısımda Tanrı'ya başvurmadan çözümlenemez gibi görünmüştü; şimdi ise daha kolay hale gelmiş buluyor.

8G Montesquieu'nun etkisi.

belerde oturuyorlar; doğanın emrine uygun geçici bir ilişki, karşılıklı ahabpıklıkla, daha tatlı, daha sürekli bir başka ilişkiye yol açıyor. İlgi konusu insanları düşünmeye, aralarında kıyaslamalar yapmaya alışıyor; yeğleme duygularını doğuran değer ve güzellik fikirleri, duyulmadan ediniliyor. Birbirlerini göre göre, birbirlerini daha çok görmekten vazgeçemez oluyorlar. Yumuşak, tatlı bir duygu ruha usul usul sınıyor ve en küçük bir karşı koyma ile, coşkun bir öfkeye dönüşüyor. Aşkla birlikte kıskançlık uyanır; anlaşmazlık galip gelir ve tutkuların bu en tatlısı, insan kanından kurban alır". Fikirler, duygular birbirinin ardından geldikçe, akıl ve gönül yatkınlıklaştıkça, insan türü topluma alışmaya devam ediyor; ilişkiler yaygınlaşıyor, bağlar sı-kılaşıyor. Kulübelerin önünde ya da büyük bir ağacın etrafında toplanmaya alışıldı, aşkın ve boş vaktin gerçek çocukları olan şarkı ile dans. bir araya gelmiş dinlenen erkek ve kadınların eğlencesi, daha doğrusu, uğraşısı oldu. Herkes başkalarına bakmaya, kendisine bakılmasını istemeye, toplumun verdiği saygınlık değerli olmaya başladı. En iyi şarkı söyleyen ya da dans eden, en güzel en güçlü, en becerikli olan ya da en güzel konuşan, en çok sayılan insan oluyordu; bu, eşitsizliğe, aynı zamanda kötülüğe doğru ilk adım oluyordu. Bu ilk üstün tutmalardan bir yanda gurur, baş-kalarını küçük görme, öte yanda utanma ve kıskançlık doğdu; bu yeni mayaların sebep olduğu mayalanma, sonunda, mutluluğu, arılığı, ahlak temizliğini öldürücü bileşikler meydana getirdi.

İnsanlar karşılıklı olarak birbirlerini takdir etmeye başlayıp hatır saymak fikri akıllarında doğar doğmaz herbiri buna lâayık olduğunu savundu; bu saygıyı hiç kimseye, ceza görmeden, göstermemek olanağı artık kalmadı. Vahşiler arasında bile ilk uygarlık ödev-

87 Diyalektik görüş. En tatlı duygu, daha yoğunlaşınca. tersine dönüşüp coşkun bir öfke haline geliyor.

113

leri bundan çıkar; isteyerek yapılan her haksızlık ağır hakaret haline gelir; çünkü sataşmaya uğraşan kimse hakarettten doğan üzüntü nedeniyle kendisinin küçük görüldüğünü anlar; bu, çoğu zaman üzüntünün kendisi kadar, dayanılmaz bir şeydir. Böylece herkes kendisinin küçük görülmesini, kendine gösterdiği saygı ile orantılı bir tarzda cezalandırdığı için intikamlar korkunç, insanlar kana susamış ve zalim oldular. Bildiğimiz vahşi halkların çoğu işte bu dereceye kadar gelmeye eriştiler. Fikirleri birbirinden yeteri kadar ayırt etmemiş, bu insanların artık ilk doğa halinden ne kadar uzaklaşmış bulunduklarına dikkat etmemiş olmak yüzündendir ki, birçokları, insanın doğal olarak zalim olduğu, onu yumuşatmak için" güvenlik örgütlerinin zorunlu olduğu sonucuna varmakta acele etmişlerdir. Oysa o ilkel durum içinde hiçbir şey onun kadar yumuşak, tatlı değildir. İnsan, doğa tarafından hayvanların aptallığından ve uygar insanın uğursuz bilgilerinden eşit uzaklığa yerleştirildiğinden, fenalık ve felâketlere karşı kendisini güvence altına almak için hem içgüdü hem de akıl tarafından savunulduğundan beri doğal olan merhamet, başkası tarafından sevkedilme-dikçe, hattâ kendisine fenalık yaptıktan sonra bile başka bir insana fenalık yapmaktan onu alıkoyar";

88 Burada Hobbes'a yöneliyor.

89 Burada biraz karanlık var. İnsan gelişiminin hangi aşaması söz konusudur? İlk bakışta en eski, insanın aklını kullanmadığı aşama olamaz, gibi geliyor. Bununla beraber bu, mülkiyetin belirmesinden önceki bir aşamadır. Akıl kelimesine çok alçak gönüllü bir anlam verilmedikçe bu zorluk ortadan kalkmaz. Rousseau doğa halinde yaşayan insanın sadece içgüdüüne esir olduğunu, ama daha o zaman bile -hayvanlarda olduğunun aksine- insanda bir özgür irade olduğunu, içgüdüü eksik geldiğinde başka yetilerinin tinun yerini alabileceğini söyler. Söz konusu işte bu akıl olsa gerektir.

144

çünkü bilge Locke'un aksiyomuna göre, mülkiyetin hiç olmadığı yerde haksızlık da olmayacaktır". Şunları saptamak gereklidir: Toplum hayatının başlaması ve insanlar arasında artık kurulmuş bulunan ilişkiler, onlardan, ilkel yapılarına dayananlardan farklı nitelikler istemektedir. Ahlâk düşüncesi insan eylemlerine sokulmaya başladığı için, kanunlar meydana çıkmadan önce herkes, maruz kaldığı saldırıları yargılayan tek yargıç olduğu ve öcünü kendi aldığı için, sırf doğa haline uygun düşen iyilik, artık, doğmakta olan topluma uygun olan iyilik değildi. Tahkir ve saldırılar çoğaldığı ölçüde, cezalandırmaların sert-leştirilmesi gerekmiştir. Kanunların önleyici görevinin tutacağı yeri almak, ölçerin dehşetine kalmıştır. Böylece, insanlar daha az dayanıklı hale gelmiş olsalar ve doğal acıma duygusu bazı değişikliklere uğramış olsa da, insan yetilerinin bu gelişme dönemi, ilkel durumun tasasızlığıyla bizim özsaygımızın taşkın faaliyeti arasında bir ortayol tutarak, en mutlu, en uzun süreli çağ olmuş olsa gerektir". Bu çağ üzerinde düşünüldükçe bu durumun devrimlere en az uğradığı, insahP için en iyi çağ olduğu, ortak yarar için hiç olmaması gerekli uğursuz bir rastlantı olmasaydı çıkılmaması gereken bir çağ olduğu sonucuna varılıyor. Hemen hepsi bu durumda bulunan vahşiler örneği, insan türünün hep o durumda kalmak üzere yaratıldığını, bu

90 «Haksızlık», başkalarına yapılan haksızlık ve başkalarına verilen zarar anlamındadır. Burada İnsanın tarl-

j hinde mülkiyetçe oynanan büyük rol, gene görülür.

91 Çok önemli işaret. Demek ki, insanın en mutlu olduğu durumu doğa durumu olacağı, yanlıştır. Altın çağa en çok yaklaşan dönem, doğmakta olan toplumdur. Rousseau tezini ilerde kesitleştirecek, «doğanın insanı mutlu ve iyi yaptığı, fakat toplumun onu bundan yoksun bıraktığı ve sefil kıldığı ilkesi» şekline getirecektir. Demek ki, kendi doktrinindeki aşırı basitleştirmelerin ilk sorumlusu, bizzat Rousseau'dur.

F. 10/145

durumun dünyanın gerçek gençlik dönemi olduğunu, sonraki bütün ilerlemelerin görünüşte bireyin yetkinleşmesi ve olgunlaşması aslında ise insan türünün son evresine doğru atılmış adımlar olduğunu doğrular gibidir. İnsanlar kaba saba kulübeleriyle yetindikleri, nay-van derilerinden yaptıkları elbiselerini diken ya da kılıçla dikmekle, kuş tüyleriyle, deniz hayvanlarının kabuklarıyla süslenmekle, vücutlarını çeşitli renklere boyamakla, oklarını yaylarını yetkinleştirmekle ya da güzelleştirmekle, keskin taşlarla birkaç balıkçı kayığı ya da bazı kaba müzik aletleri yontmakla yetindikleri sürece*'; kısacası, sadece bir tek kişinin yapabileceği işlere, birçok elin katılmasına gerek göstermeyen sanat ve hünerlere özenle çalıştıkları sürece doğalarının olanak verdiği kadar, doğaları gereği olabilecekleri kadar özgür, sıhhatli,

iyi, mutlu yaşadılar; kendi aralarında, bağımsız bir ilişkinin zevklerini tatmaya devam ettiler. Fakat bir insanın yardımına gereği olduğu andan beri, bir Kişinin iki kişiye yetecek kadar yaşama araç ve gereçlerine sahip olmasının yararlı, kârlı olduğu farkedildiği andan beri"" eşitlik kayboldu, mülki: yet işe karıştı, çalışma zorunlu oldu; geniş ormanlar insan teriyle sulanması gereken, köleliğin ve sefaletin derhal filiz verip ekinlerle birlikte arttığı hoş ve güleç kırlar haline geldi".

Bu büyük devrimi meydana getiren iki sanatın,

92 İnsan tarihindeki bu_ aşamaya gelince Rousseau, tündengelimlerini Bouffon'un l'Histoire Naturelle'indzn seyyahların anlattıklarından çıkardıklarıyla destekler.

93 Rousseau sosyal basıyı açıklayan sebeplerin, son tahlilde, ekonomik sebepler olduğunu açıkça görür. Siyasi kaba kuvvet ilk sebep değildir.

94 Diyalektik düşüncenin gürlüğü, cümlelerin hareketliliği; antitezlerin parlaklığı bu parçayı gerçekten ünlü kılmıştır.

146

maden sanayii ile tarımın bulunması olmuştu*5. İnsanı uygarlaştıran, insan türünü yitiren, şaire göre, al-tm ve gümüşdür fakat filozofa göre demir ve buğdaydır. Amerika vahşileri bunların ikisini de bilmezlerdi, bu yüzden hep oldukları gibi kalmışlardır. Başka halklar da, bu sanatlardan biri olmadan sadece ötekini uyguladıkları ölçüde barbar kalmış gibidirler. Avrupa' nın, Dünyanın öbür kısımlarından daha fazla değilse daha sürelî ve daha iyi uygarlaşmış olmasının başlıca nedenlerinden biri, demir cevheri en bol, buğday bakımından en verimli kıt'a olmasıdır.

İnsanların demiri nasıl bilebildikleri, kullanmayı nasıl başardıklarını saptamak çok zordur; çünkü çıkacak sonucu bilmeden önce cevheri madenden çıkarmayı, eritmek için gerekli işlemleri yapmayı kendi kendilerine düşünmüş olmalarına inanılmaz. Bu keşif, kazara çıkan bir yangına da bağlanamaz; çünkü madenler sadece çorak, ağaçlardan ve bitkilerden yoksun yerlerde oluşur"; öyle ki doğanın bu uğursuz sırrı bizden gizli tutmak için önlemler aldığı söylenebilir. Demek ki bir volkanın erimiş maden cevherleri kusarak gözlemcilerle doğanın bu işlemini taklit etme fikrini vermiş olması gibi olağanüstü bir durumdan başka olasılık kalmıyor. Gene de bu insanlarda bu kadar zahmetli bir işe girişecek, bundan çıkarılabilecek sonuçları bu kadar uzaktan görebilecek kadar çok cesaret

95 Tarihi açıklamak için üretici güçlerin gelişmesine verilen önem. Rousseau burada bir materyalist olarak düşünür.

96 «Oluşur.» Madenlerin her zaman varolmadığı fakat, olduğu fikri 18. yüzyılda yürürlüktedir. Verimli topraklarda madenleri bulmak için toprağı kazmak gerekir. Rousseau uygarlığın gelişmesinde karşılaşılan zorlukları büyötmeye çalışıyor; doğa tedbirlerini almıştır. Bu insanın maden kapsayan yataklardan madenin akışını görerek maden dökme fikrini edindiği anlaşılmıştır.

147

ve öngörü varsaymak gereklidir ki bu, ancak daha önce işlenmiş olan zekâlara uygun düşer; oysa bu insanlar buna sahip olmasalar gerektir.

Tarıma gelince, bunun esas ilkesi, uygulanmasına başlamadan çok zaman önceden beri biliniyordu. Geçim araç ve gereçlerini ağaçlardan, bitkilerden çıkarmaya arasız uğraşan insanların, doğanın, bitkilerin üretmesi için kullandığı yollar hakkında çabucak bir fikir sahibi olmaları beklenir; fakat onların hüner ve çalışmaları bu yöne çok zaman sonra yönelmiş olacaktır. İster onların yiyeceğini avcılık ve balıkçılıkla birlikte sağlayan ağaçlar onların bakımına gerek göstermediği için olsun, ister buğdayın kullanılmasını bilmedikleri için olsun, ister buğday ekimi için gerekli âletlerin yokluğu yüzünden olsun, ister gelecekteki gereksinmeyi önceden göremedikleri için olsun, sonunda isterse kendi emeklerinin ürününü başkalarının kendilerine mal etmelerini önleyecek araçlardan yoksun bulunmaları yüzünden olsun, bu gecikme olmuştur. Daha fazla hüner sahibi, daha çalışkan oldukları zaman, buğdayı hazırlamayı öğrenmeden ve tarım için gerekli âletlere geniş ölçüde sahip olmadan çok zaman önce keskin taşlar, sivri uçlu sopalarla, kulübelerinin çevresinde bazı sebze ve kökleri yetiştirmeye başladıkları düşünülebilir. Bu işe kendini vermek, toprağa tohum ekmek için sonradan daha fazlasını kazanmak üzere başlangıçta bazı şeyler kaybetmeye karar vermek gerektiği de ayrıca hesaba katılmaya değer: Böyle bir önlem almak daha önce de söylediğim gibi akşamki gereksinmelerini sabahleyin düşünebilmekte pek çok zahmet çeken vahşi insanın zekâ düzeyinden çok uzaktır.

Demek ki insanın tarım sanatında özenle çalışmaya zorlanması için başka sanatların bulunuşu gerekli olmuştur". Demiri dökmek ve dövmek için insanlar

97 İşbölümünün belirmesi.

148

gerektiği andan beri, bu insanları beslemek için de başka insanlar gerekli oldu. İşçilerin sayısı çoğaldıkça ortak geçimi sağlamak için çalıştırılacak el sayısı azalıyor, oysa bu ortak geçim araçlarıyla beslenecek ağız sayısında böyle bir azalma olmuyordu. Bir kısım insana demir karşılığında buğday

gerektiğinden başka insanlar sonunda besin maddelerini çoğaltmak için demir kullanmanın sırrını buldular.

Toprakların işlenmesinin zorunlu sonucu olarak toprakların paylaşılması geldi; mülkiyet bir defa kabul edilince de, bunun sonucu olarak ilk hukuk kuralları doğdu. Çünkü herkese kendisininkini vermek ve bunu tanımak için herkesin bir şeye sahip olması gerekir; bundan başka, insanlar ileriye görmeye başladıkları, hepsi de kendilerinde kaybedilebilecek bazı şeyler gördükleri için, başkasına yapabileceği haksızlığın misillemesine uğramaktan korkmayan kimse kalmadı. Bu kaynak, doğan mülkiyet fikrini el emeğinden çıkmış olmaktan başka türlü kavramak olanaksız olduğu ölçüde daha da tabiidir". Çünkü insanın kendi yapmadığı şeyleri kendine mal etmek için, ona, kendi emeğinden fazla bir şey katabileceği düşünülemez. Ekiciye işlediği toprağın ürünü üzerinde hak tanımakla, hiç değilse hasat vaktine kadar, zaman üzerinde de hak tanımış olan -ve yıldan yıla sürüp giden- biricik çalışma şekli budur. Bu emek devamlı olarak elde bulun-

98 Rousseau'dan önce mülkiyetin kaynağı konusundn kabaca iki teori vardı: 1 — Grotius ve Pufendorf'a göre önce topraklar bölünmüş v-pya işgal edilmişti: mülkiyet hakkı, bir anlaşmaya göre. ilk işgal edenin hakkını tanıyıp sürelileştirmişti. Grotius bir ilkel komünizmin yaşanmış olduğunu kabul eder. Tarımın icadı insanları anlaşma gereği toprakları paylaşmaya götürmüştür. 2 — Locke'a ve onu izleyen Barbeyrac'a göre mülkiyet emeğe dayanır, ve bir anlaşmaya gerek yoktur. Görüldüğü gibi Rousseau burada Locke'dan esinleniyor.

149

durulan bir mal meydana getirerek, kolaylıkla mülkiyet haline dönüşür. Grotius «Eskiler Ceres'e kanun koyucu sıfatını verdikleri, ünlü bir bayrama onun şerefine Thesmophorie™ adını koydukları zaman bununla, toprağın paylaşılmasının yeni bir tür hukuk, yani doğa kanunundan doğan hukuktan farklı olarak mülkiyet hukukunu meydana getirdiğini anlatmak istemişlerdi» diyor.

Yetenekler eşit olsaydı, örneğin demir kullanılması ile besin tüketimi her zaman tam bir denge halinde bulunsaydı, durumlar, bu halde, eşit kalabilirdi. Fakat hiçbir şeyin korumadığı orantı birden koptu, bozuldu; en güçlü olan, daha fazla iş yaptı; en becerikli olan, kendi yaptığı işten en fazla pay aidi; en zeki olan, emeği kısaltmak için araçlar buldu; çiftçi daha fazla demire ya da demirci daha fazla buğdaya gereksinme duydu; eşit çalıştıkları halde biri çok kazandı oysa ötekinin eline ancak yaşayabilecek kadar bir şeyler geçti. Böylece doğal eşitsizlik, değiş-tokuş düzeninden doğan eşitsizlik ile, duyulmadan açılıp gelişir¹⁰⁰. İnsanlar arasında şartlar arasındaki farkların geliştirdiği farklar daha fazla duyulur, etkileri daha kalıcı olur. ayrı ayrı insanların kaderi üzerinde aynı oran dahilinde etki yapmaya başlar.

İşler bu noktaya varınca, bundan sonrasını tasarlamak kolaydır. Öteki sanatların birbiri ardından bulunmasını, dillerin ilerlemesini, yeteneklerin denenip kullanılmasını, servetlerin eşitsizliğini, zenginliklerin kullanılmasını ya da kötüye kullanılmasını, bunları izleyen, herkesin kolaylıkla bulabileceği ayrıntıları an-

99 Thesmophories: Kanun koyucu tanrıça adına yapılan şenlikler. Yunanlılar Tanrıça Demeter'e (Lâtincesi Ceres) bu adı, insanlara tarımı öğrettiği ve evlenmeyi kurduğu, böylece de uygar toplumu meydana getirdiği için vermişlerdi.

100 Bu, değiş-tokuş düzeninden meydana gelen eşitsizlik demektir. Burada bir ifade sıkıntısı var.

150

latmak için vakit kaybetmeyeceğim. Sadece bu yeni düzeni içine yerleştirilmiş olan insan türüne bir göz gezdirmekle yetineceğim.

İşte, şimdi, bütün yetilerimiz gelişmiş, bellek ve hayal yetisi işlemekte, özsaygı çıkarına bağlı, akıl etken kılınmış, zekâ varabileceği yetkinlik ve olgunluk sınırına hemen hemen ulaşmış durumda bulunuyoruz. Bütün doğal nitelikler harekete geçirilmiş, herkesin rütbesi ve kaderi sadece mallarının niceliğine, işe yarama ya da zarar verme gücüne göre değil; fakat ze-zâya, güzelliğe, güce ya da hünere, değere, yeteneklere göre düzenlenmiş, yerleşmiştir. Bu nitelikler, saygı çekebilecek biricik nitelikler olduğu için hemen onlara sahip olmak ya da onlara sahip gibi görünmek gerekirdi. İnsanın, çıkarı için aslında olduğundan başka türlü görünmesi gerekiyordu. «Olmak» ve «görünmek» birbirinden tamamen farklı iki şey oldu¹. Bu ayırmadan şatafatlı gösteriş, aldatıcı hile, bunlarla birlikte yürüyen bütün ahlâki bozukluklar ortaya çıktı. Öte yandan, evvelce özgür ve bağımsız olan insan, işte, önümüzde, yeni birçok gereksinmeler zoruyla bütün doğaya, özellikle de hemcinslerine boyun eğip kul olmuştur. O, bu hemcinslerine, efendi olurken bile bir manada köle olur: Zenginse, onların hizmetine, fakirse, onların yardımına bağlıdır; orta halli olmak da onu, onlardan vazgeçebilecek duruma hiç getirmmez. Demek ki onun, onları, hiç aralıksız, kendi kaderiyle ilgilendirmesi, onlara kendi çıkarı için çalışmakta gerçekten ya da görünüşte kendi çıkarlarını buldurması gereklidir. Bu da onu, kimilerine karşı kalles, müzevir ve düzen-

101 Rousseau'nun düşüncesinde esas konu. Doğadan aldığı nitelikleri korumuş olan insan, içtendir. Kelimenin iki anlamıyla da, doğaldır. Toplum bireylere tek şekilde bir iğreti kılık giydirebilir. Bu fikir Diderot'ta da vardır. Rameau'nun yeğeni «Doğadan gelen bireyliğini» korumuştur. Bu İki İnsanda burjuva bireyciliğinin aynı belirtisi.

151

baz, kimilerine karşı da çalımla buyuran, sert bir insan yapar. Onları korkutamadığı ya da kendi çıkarını onlara yararlı bir tarzda hizmet etmekte bulmadığı zaman, onu, gereksindiği bütün bu insanları aldatmak zorunluluğunda bırakır. Sonunda insanı yiyip bitiren tutkudan, kendi mevkiini yükseltme hırsından çok başkalarının üstüne çıkmak gereksinmesi, bütün insanlarda karşılıklı olarak birbirlerine zarar vermek karanlık eğilimini, gizli bir kıskançlığı uyandırır; bu kötü eğilimler, darbesini daha güvenle vurabilmek için, çoğu zaman, iyi dilek ve iç yakınlığı maskesini takınır; ksacası, bir yanda rekabet, yarışçılık öte yanda çıkar çatışmaları, hep kendi çıkarını başkasının zararına sağlamak gizli arzusu. Bütün bu kötülükler, mülkiyetin ilk etki ve sonuçları, doğmakta olan eşitsizliğin ayrılmaz mayet olayıdır"².

Zenginliği temsil eden işaretler bulunmadan önce bu zenginlikler sadece topraklardan, evcil hayvanlardan, insanların sahip olabilecekleri bu biricik gc'r-çek mallardan oluşabilirdi. Oysa; miras yoluyla intikal eden zenginlikler sayı, genişlik bakımından bütün toprağı kapsamak, her şeye değinmek noktasına kadar büyüyünce bunların bir kısmı, artık, ötekiler bahasına olmadıkça büyüyemez oldu. Zayıflığın, gevşekliğin mülk sahibi olmalarını önlediği, belli sayıyı aşan kimseler hiçbir şey kaybetmeden fakir düştüler; çünkü etraflarında her şey değiştiği halde sadece onlar değişmemişlerdi; geçimlerini zenginlerin elinden alıp kabul etmek ya da saldırıp kapmak zorunda kaldılar; şunun ya da bunun huyunun değişikliğine göre hükmetmek, kulluk ya da zorbalık, çapulculuk doğmaya başladı; Zenginler, kendi paylarına hükmetmek zevkini tadar tatmaz, başka bütün zevkleri küçük görmeye başladı-

I

102 Özel mülkiyet düzeni içindeki bu manevi alçalış tablosu, derebeylik toplumundan çok burjuva toplumunu anlatır; Rousseau «rekabet» diyor.

152

lar; eski kölelerini kullanarak yeni kölelere boyun eğdirirken, komşularını kullaştırmaktan başka bir şey düşünmez olurlar. İnsan etini bir defa tadınca başka bütün yiyecekleri hırçınlıkla geri çeviren, sadece insan yutmak isteyen aç kurtlar gibiydiler.

Böylece, en güçlüler ya da en zavallılar kendi güçlerini ya da kendi gereksinmelerini başkalarının malı üzerinde bir tür hak, kendilerine göre mülkiyet hak. kıyla eşdeğerde bir hak haline getirdikleri için, bozulan eşitliği en korkunç bir kargaşalık izledi. Böylece, zenginlerin gaspları, fakirlerin haydutluğu, herkesin dizginleri boşanmış tutkuları doğal merhameti ve adaletin henüz zayıf olan sesini"³ boğarak insanları hasis, cimri, özenişli, kötü kişiler haline getirdi. En güçlüsünün hakkı ile ilk el koyanın hakkı arasında ancak kavga ve cinayetle son bulan devamlı bir çatışma meydana geldi. Doğmakta olan toplum en korkunç savaş halinde gelişti; alçalmış, bayağılaşmış, yıkılmış insan türü artık geriye dönemediği, edindiği mutsuz kazançlardan vazgeçemediği, kendisine onur vermiş olan yeteneklerin kötüye kullanılması yüzünden ancak utanç pahasına çalışabildiği için kendini kendi yıkımının arifesine getirmiş oldu.

Attonitus novitate mali, divesque, miserque, Effu-gere optat opes, et quae modo voverat odit"⁴.

103 İnsan, en mutlu durumda, mülkiyetin ve onu izleyen sınıf savaşımının ortaya çıkması sonucu olarak, en zavallı duruma geçer. Rousseau'nun kimden yana olduğu görülüyor: Zenginleri kurtlarla yan yana konuyor. Fakat insanın doğa durumundan toplum durumuna evrimi devamlı bir düşüş değildir: «Adaletin henüz zayıf olan sesi». Bu, ilerde adaletle merhametin karşıt bulunduğu doğa ilkelerinden çok farklı ilkeler üzerine dayanan bir sosyal düzen kurulmasının mümkün olacağını gösterir.

104 «Bu yepyeni felâketten korkan zengin ve yoksul, bolluktan kaçmaktan başka bir şey istemez. Ve evvelce

153

İnsanların, bu kadar zavallı bir durum, kendilerini ezmiş olan bunca felâket üzerinde, sonunda, düşünceye varmamış olmaları olası değildir. Özellikle zenginler bütün giderlerini sadece kendilerinin ödediği, hayat tehlikesi genel olduğu halde mallara gelen tehlikenin özel ve ayrı ayrı olduğu süreli bir savaşın ne kadar zararlı olduğunu sezmış olsalar gerektir. Bundan başka, gasplarına biraz renk verebilmiş olsalar da"⁵ bu gasplarının ancak güvenilmez, usulsüz, yolsuz, kanuna uymayan bir yasaya dayandığını, bu gasplar ancak güç yoluyla edinilmiş olduğu için gene gü-cüü bunları ellerinden alabileceğini şikâyetle de hakları olmayacağını iyice hissediyorlardı. Sadece hünerle zenginleşmiş olanlar bile mülkiyetlerini daha unvanlar üzerine kuramazlardı. Bunlar: «Bu duvarı ben yaptım; bu toprağı ben, emeğimle kazandım.» diyebilirlerdi. «— Peki, sizlere bu yönü kim verdi? Yaptırmadığımız bir işin

karşılığında bizim zararımıza para almak iddiasını neye dayandırıyorsunuz?» diye onlara sorulabilirdi. «Birçok kardeşlerimizin, sizin elinizde fazla olan şeylere gereksindiği için ölmekte olduğunu ya da acı çektiklerini, sizin, ortak geçim araçlarından kendi geçim araçlarınızı aşan miktarı kendinize mal etmek için insan türünün açıkça, oybirliği ile verilmiş onayını almanız gerektiğini bilmiyor musunuz?» Kendini haklı çıkarmak için geçerli sebeplerden, kendini savunmak için yeterli güçlerden yoksun olan; bir tek bireyi kolayca ezen, ama haydut sürüleri tarafından kendisi ezilen; herkese karşı tek başına olan, karşılıklı kıskançlıklar yüzünden kendi eşitleriyle bir araya gelip, ortak yağma umuduyla birleşen düşmanlarına karşı, birleşemeyen zenginler, zorunluluğun baskısı altında, so- o kadar özlediğinden şimdi nefret eder.» (Ovide: Metamorphoses.)

105 Burada artık genel olarak mülkiyetin değil, büyük mülkiyetin kaynağı söz konusudur; bunu kuran artık emek değildir. Büyük mülkiyet gasptan doğar.

154

nunda, insan aklına o güne kadar girmiş olan tasarıların üzerinde en fazla düşünülmüş olanını kurdular. Zenginlere saldıran güçleri zenginler yararına kullanmayı, kendilerini kendi karşıtlarına savundurmaya, onları zenginlerin kendi öz sözleriyle esinlendirmeyi ve onlara, zenginler için doğal hukukun getirdiği kurumlar ne kadar zararlı ise gene zenginler için o kadar yararlı olan başka kurumlar vermeyi tasarladılar. Zenginler, bu görüşle, herkesi birbirine karşı silahlanmaya sevkeden, malik oldukları şeyleri de gereksinimleri kadar pahalı, masraflı kılan zengin-fakir hiç kimsenin güvenliğini bulamadığı durumun taşıdığı tehlikeleri komşularına gösterdikten sonra, komşularını kendi amaçlarına yöneltmek için de, kolaylıkla, özel sebepler buldular. Onlara şöyle dediler: «Zayıfları baskıya karşı güven altına almak, muhterisleri durdurmak, herkese kendisine ait olanın tasarrufunu sağlamak için birleşelim; herkesin uymak zorunda olacağı, hiç kimsenin dışında kalamayacağı, zengine ve fakire karşılıklı ödevler yükleyerek servetin ciltlerini tamir edip giderecek olan adalet ve barış kuralları kuralım. Kısacası, kendi güçlerimizi kendimize karşı çevirmek yerine, bu güçleri, bizi bilgece yapılmış kanunlara göre yöneten, birliğin bütün üyelerini koruyan, savunan, ortak düşmanları defeden, bizi sonsuz bir anlaşma içinde bulunduran üstün bir iktidar halinde birleştirelim, toplayalım.»

Kaba, aldatılmaları kolay olan, üstelik kendi aralarında çözümlenecek pek çok sorunları olduğu için hakemlerden, çok hırslı ve hasis oldukları için de efendilerden vazgeçemeyen insanları sürüklemek için bu nutkun çok daha nj,v- bile yeterdi. Hepsi, özgürlüklerini güven altına aldıklarına inanarak, zincirlerine koşular; çünkü politik bir kuruluşun üstünlüklerini, yararlarını sezecek kadar akıllan olduğu halde, bunun getireceği tehlikeleri önceden görecektense kadar deneye sahip değillerdir. Yolsuzlukları ve kötüye kullan-

155

malari önceden sezmeye en çok yetenekli olanlar, tam da bu yolsuzluklardan, kötüye kullanmalardan yararlanmayı hesaplayanlardı; bilgeler de, tıpkı vücudunun tamamını kurtarmak için kolunu kestiren bir yaralı gibi, özgürlüklerinin geri kalan kısmını kurtarmak için bir kısmını feda etmek gerektiğini anladılar"*.

Zayıflara yeni bağlar zenginlere ise yeni güçler veren¹, doğal özgürlüğü bir daha geri dönmek üzere yok öden, mülkiyet ve eşitsizlik kanununu ebediyen kuran, ustalıkla bir gaspa geri alınmaz bir hak payesi veren, bazı muhterislerin kârı uğruna bütün insan türünü daha o zamandan çalışmaya, kulluğa ve sefaletle boyun eğdiren, toplumun ve kanunların doğuşu böyle oldu ya da böyle olmuş olsa gerektir. Bir tek toplumun kurulmuş olmasının bütün öteki toplumların da kurulmasını nasıl zorunlu kıldığı, birleşik güçlere karşı koyabilmek için birleşmek gerektiği kolay, ca anlaşılır. Sayıları hızla çoğalan ya da genişleyen toplumlar kısa zamanda bütün yeryüzünü kapladılar. Artık bundan böyle evrende boyunduruksuz yaşanacak ya da herkesin kendi başının üstünde süreli olarak asılı gördüğü, çoğu zaman kötü yönetilen kılıçtan başını kurtarabileceği bir köşe bulmak mümkün olmadı. Böylece medenî hukuk yurttaşların ortak kuralı haline gelince, doğal kanun ancak çeşitli toplumlar arasındaki ilişkilerde yer buldu. Bu ilişkilerde, kendiliğinden anlaşılan bazı örtük anlaşmalarla yumuşatılarak devletler hukuku adı altında ilişkileri mümkün

106 Rousseau devletin ilerde Le Contrat Social'da göreceği' gibi değilse bile, hiç değilse tarihte belirlediği şekliyle. başka bir sınıfa hizmet etmek amacına sahip bir kurum olduğunu görür. Onun idealist aldanışı, bu kurumu bir anlaşmadan doğmuş kabul etmesidir. Fakat zenginlerin fakirlere dayandığını anlatan konuşmalar ilgi çekicidir. Hâkim sınıflar sadece zor kullanarak değil, yalanla da hüküm sürerler ve kendi bencil tasarılarını genel çıkar örtüsü altında gizlerler.

156

kıldı, doğal merhametin boş bıraktığı yeri doldurdu; o doğal merhamet ki, insandan insana doğru olduğu zaman sahip olduğu bütün gücü, toplumdan topluma doğru olduğu zaman kaybettiği için, artık

ancak ulusları birbirinden ayıran hayali sınırları aşabilen ve ken. dilerini yaratmış olan egemen varlık örneğine uygun olarak bütün insanlığı içten iyi dilekle kucaklayan bazı kozmopolit"" büyük ruhlarda bulunmaktadır.

Böylece politik kurumlar kendi aralarındaki ilişkilerde doğa durumunda kaldıkları için, ayrı ayrı kişileri bu durumdan çıkmak zorunda bırakmış olan rahatsızlıkları kısa zamanda duyarlar. Bu hal bu büyük siyasi topluluklar arasında, bu toplulukları meydana getiren bireyler arasında evvelce olduğundan da daha öldürücü olur. Doğayı titreten, akla durgunluk veren uluslar arasında savaşlar, cinayetler, misilleme ve insan kanı dökmek şerefini erdemler mertebesine çıkaran bütün batıl inançlar hep buradan doğar. En dürüst insanlar, ödevleri arasında, hemcinslerini boğazlamak ödevini de saymayı öğrenirler; sonunda insanların birbirlerini, niçin olduğunu bilmeden, binlerle öldürdükleri görülür; bir tek savaş gününde işlenen cinayetler, bir tek şehir alınırken yapılan dehşet verici hareketler, doğa halinde bütün yeryüzünde yüzyıllar boyunca yapılanlardan daha fazladır¹. İnsanlığın çeşitli toplumlara bölünmesinin sezinlenen ilk sonuçları bunlardır. Biz, bu toplumların kuruluşuna dönelim.

Birçoklarının politik toplumlara, en güçlü olarak fetihleri ya da zayıfların bir araya gelip birleşmesi gi-
107 Bugün bu anlamda «Hümanist» kelimesini kullanıyoruz. Rousseau kozmopolitizmi kınar ve bunu halkı küçük görme ile başbaşa gider sayar. Fakat onun kutladığı yurtseverlik dar bir şovenlik değildir. O insan topluluğunun yönünü ve anlamını korur.

108 Rousseau, zamanının bütün filozofları gibi. savaşa düşmandı.

157

bi, başka kaynaklar verdiklerini biliyorum ve bu nedenler arasında üstün tutulan, benim ortaya koymak istediğim ile ilişkisizdir; bunu da biliyorum. Bununla birlikte benim az önce açıkladığım neden, bana, daha doğal gelir; çünkü:

1 — Birinci halde fetih hakkı bir hak olmadığı için başka bir hakkı kuramayacağından, "ulus tam bir özgürlük içinde, kendisini fethedeni şef olarak seçme-dkçe fetheden ile fethe uğrayan halk, hep, savaş halinde kalacaklardır. O zamana kadar, hangi uzlaşma yapılmışsa ancak şiddet üzerine kurulmuş olduğu için, bunun sonucu olarak kendi başlarına hiçbir şey ifade etmediklerinden bu varsayımda ne gerçek toplum, ne politik topluluk, ne de en güçlüünün kanunundan başka bir kanun var olamaz¹⁰".

2 — İkinci halde «güçlü» ve «zayıf» kelimelerinin anlamları açık değildir; mülkiyet hakkının ya da ilk işgal hakkının kurulması ile politik hükümetlerin haklarının kurulması arasındaki zaman aralığında bu terimlerin anlamını «fakir» ve «zengin» kelimeleri daha iyi verir; çünkü kanunlar var olmadan önce, insanın, kendisiyle eşit olan insanları kullanırmak için, gerçekten, onların malına saldırmaktan ya da onların malının bir kısmını kendine mal etmekten başka yolu yoktu.

3 — Fakirlerin, özgürlüklerinden başka kaybedecek bir şeyleri olmadığı için, kendilerine kalan bu biricik varlıktan kendi istekleriyle, karşılıksız vazgeçmeleri büyük bir çılgınlık olurdu; tersine, zenginler, söz gelişi, mallarının bütün kesimleri üzerinde duyarlı oldukları için onlara fenalık etmek, zarar vermek çok daha kolaydı; bunun sonucu olarak, kendi mallarını güvence altına almak için daha fazla tedbir almaları gerekirdi; sonunda bir şeyin ondan zarar görecektir-

109 Fetih hakkının bu parlak eleştirisi, onu kabul eden Grotius ve Pufendorf'un görüşlerinin reddidir
158

den çok, ondan yararlanacak olanlar tarafından bulunduğuna inanmak, akla daha yakındır.

' boğmakta olan hükümetin, süreli ve düzenli bir şekli olmadı. Felsefenin ve deney yokluğu yüzünden, yalnız, göz önünde bulunan zorluklar farkedilebiliyor-du; diğerlerinin çözümü ancak ortaya çıktıkları zaman ve ölçüde düşünülüyordu. En bilge kanun koyucuların bütün çalışmalarına rağmen politik durum, yetkinlikten her zaman uzak kaldı; çünkü politik durum hemen hemen rastlantıların eseri idi ve yanlış başlamış olduğu için, zamanla bozuklukları keşfedilip tedavileri de önerirken, kuruluştaki kusurlarını asla tedavi edemedi. Daha sonra iyi bir yapı yükseltebilmek için, Ispartalı Lycurgue'un yaptığı gibi havayı temizlemekle, bütün eski malzemeyi ortadan- kaldırmakla işe başlamak gerekli olduğu halde, bunun yerine durmadan onarmalar, düzeltmeler yapıyordu"". Başlangıçta toplum bütün fertlerin göz önünde bulundurmaya kabul ettikleri, topluluğun da her ferde karşı teminatını verdiği ve kefil olduğu birkaç genel anlaşmadan ibaretti. Böyle bir anakanunun ne kadar zayıf olduğunu, bunu bozanların yalnız halkın tanık ve yargıç olması gereken suçlarının kanıtlanmasından ya da cezadan kurtulmalarının ne kadar kolay olduğunu deneyin göstermesi gerekti; kanundan bin yolla kaçamak yapılması gerekti; kamu otoritesi gibi tehlikeli bir emnetin bireylerin eline bırakılmasının düşünülmesi, halkın düşündüklerini göz önünde bulundurmaya üye-

110 Rousseau'nun düşüncesindeki devrimci eğilimler burada beliriyor. Ona göre bir uzlaşmadan başka birşey olmayan bütün reformlar kötüdür. Akla dayanan temeller üzerinde her şeyi yeniden kurmak için, var olan her şeyi yıkmak gerekir. Felsefe plânında Des-cartes'in gösterdiği cesareti Rousseau politik

plânda yeniden ele alıyor. Fakat hayal de kendini gösteriyor. Eski dünyayı süpürüp yenisini kurmak halka değil, bilge bir kanun koyucuya düşüyor.

159

re yüksek görevlilerin atanması için zorlukların, kargaşalıkların durmadan çoğalması gerekti. Çünkü konfederasyon meydana gelmeden önce şeflerin seçilmiş ve görevlilerin kanunlardan bile önce var olduklarını söylemek ciddiye bile alınmaması gereken varsayımdır1".

İnsanların başlangıçta kendilerini mutlak bir efendinin kollarına kayıtsız şartsız attıklarını, gururlu ve uysallaşmamış insanların bunu düşüneceklerini, genel güvenliğe hizmet yolunun kendilerini köleliğe atmak olacağına inanmak akla yakın olmayacaktır. Gerçekten, kendilerini baskıya karşı savunmak, varlıklarının esas unsurları olan mallarını, özgürlüklerini ve hayatlarını korumak için değilse kendilerini kendilerinden üstün birine teslim etmelerinin gerekçesi ne olabilirdi? Oysa, insanla insan arasındaki ilişkilerde bir insanın başına gelebilecek en kötü olay, kendini başka birinin keyfine ve insafına bağlı bulmak olduğundan, elde kalması için bir şefin yardımına gereksinme duyulan şeyleri ilk olarak o şefin elleri arasında bırakıp elden çıkarmak sağduyuya aykırı değil midir? O şef bu kadar güzel bir haktan vazgeçmiş olmaları karşılığında onlara hangi eşdeğeri teklif etmiş olabilir? Eğer insanları savunma bahanesi altında böyle bir haktan vazgeçmeleri ödününü istemeye cesaret etmişse, hemen, kıssadaki cevabı almamış mıdır: «Ya düşman, bize, bundan fazla ne yapacaktır?» Demek ki halkların başlarına şefler geçmeleri onları kendine kul etmek için değil, onların özgürlüğünü savunmak içindir; bu, söz götürmez; politik hukukun temel özdeyişidir. Pline, Trajan'a şöyle diyordu: «Eğer bir hükümdarımız varsa

111 Rousseau'nun idealist öncülleri yani politik toplumun bir sözleşmeyle kurulduğu kabul edilirse, bu, doğrudur. Fakat tarihsel materyalizme göre kanun, hâkim sınıfın iradesinin ifadesi olduğu için, kanunu uygulayacak politik devlet gücü olmadıkça kanunu anlamak olanağı yoktur.

160

de aramanın güçlüğünü karşılaştırmadan vuruşmaya girişmez; ve kavgaya gurur karışmadığı için de, dövüş karşılıklı vurulan birkaç yumrukla sona erer; kavgayı kazanan konu olan yiyeceği yer, kaybeden de talihini başka yerde aramaya gider, herkes sakinleşir. Ama toplum içinde yaşayan insanda işler hep başka türlü olur: Önce yaşamak için zorunlu gereksinme maddeleri, sona gereksinmeden fazla olanlar söz konusu olur; sonra hayatın tatlı zevkleri, daha sonra büyük servetler ve sonra uyruklar, daha sonra da köleler gelir; bir an bile durup dinlenmek yoktur. Daha da garip olanı şu: Giderilmesi gereken gereksinmeler doğal gereksinmeler olmaktan ne kadar çok uzak ve ne kadar az zorlu iseler bunlara karşı duyulan tutkular da daha kötüsü, bunları giderme gücü de o kadar artıyor. Öyle ki, benim kahramanım, uzun gönenç ve refah dönemlerinden sonra, birçok hazineyi yiyip bitirdikten Ve birçok insanı yıkıp yere vurduktan sonra, evrenin tek hâkimi oluncaya kadar her şeyi boğazlamaya kadar varır. Bütün insan hayatının değilse uygarlaşmış her insanın içyüzündeki gizli kendini beğenmişliğini ve gözü yükseklerde olmanın ahlâki tablosu, kısaca, işte böyledir.

Uygar insanın durumu ile vahşi insanın durumunu hiçbir peşin hükme kapılmadan karşılaştıran ve bunu yapmak elinizden geliyorsa, uygar insanın kötülüğünden, gereksinmelerinden ve yoksulluklarından başka, bir de ıstıraplara ve ölüme ne kadar yeni kapılar açtığını araştırın. Bizi tüketen akıl ve ruh acılarını, bizi yoran ve yıkan şiddetli tutkuları, fakirlere fazlasıyla yüklenen aşırı çalışmaları, zenginlerin kendilerini bıraktıkları daha da tehlikeli gevşekliği ve kimini gereksinmeden kimini de aşırılıklardan öldüren durumu düşünürseniz; o korkunç besin karışıklığını, bu besinlere lezzet vermek için başvuru tehlikeli çeşnilendirmeleri, bozuk yiyecekleri, hileli ilaçları, bu ilaçları satanların düzenbazlıklarını, bu ilaçları size ve-

F. 13/193

vallı kulluğa barış adını verdiler"*.> mısraını biliyorum; fakat ötekilerin, onu kaybetmiş olanların o kadar kü-çümsedikleri bu biricik gerçek erdem (özgürlüğün -ç.) korunması uğrunda, zevkleri, rahatı ve huzuru, zenginliği, gücü, hattâ hayatın kendisim feda ettiklerini görünce; özgür doğmuş ve tutsaklıktan nefret eden hayvanların, kafalarını zindanlarının demir parmaklıklarına vurarak kıldıklarını görünce-, çırılçıplak vahşi yığınlarının Avrupa zevklerini küçümsediklerini, sa dece özgürlüklerini korumak uğrunda açlığa, ateşe, demire ve ölüme göğüs gerdiklerini görünce, özgürlük üzerinde düşünce yaratmanın kölelere düşmediğini hissediyorum.

Birçoklarının saltık yönetimi ve bütün toplumu, Locke ve Sydney'in karşıt kanıtlarına başvurmadan, baba otoritesinden türetmelerine gelince1" zorba hükümetin yırtıcı özü, boyun eğenin yararını emreden çıkarından daha çok, göz önünde tutan bu otoritenin yumuşaklığından pek çok uzaktır. Doğa kanunu gereği baba, sadece, yardımı oğlu için gerekli olduğu sürece, çocuğun efendisidir; bu dönem geçtikten sonra eşit hale gelirler; o zaman, babadan tamamen bağımsız olan oğul babaya, baş eğmez, sadece saygı borçlu olur; çünkü şükran duygusu yerine getirilmesi gerekli bir borçtur, ama istenebilecek

bir hak değildir. Uygar toplumun baba gücünden türediğini söylemek yerine, tersine bu gücün uygar toplumdan türediğini söylemek yerinde olur. Birçok kişi onun etrafında toplandığı anda o kişi onların babası olarak kabul edilebilmiştir. Babanın, gerçekten sahibi olduğu malları, çocuklarını kendisine bağımlı tutan bağlardır-, baba.

114 — «Misseriman servitutum gacem apellant.» (Tacite: Histories.)

115 17. yüzyılda saltık krallık kuramcılarının bazıları kralın gücünü babanın çocukları üzerindeki yetkileriyle aynı düzene sokarak, doğaya dayandırmaya çalışmış»-lardır.

162

çocuklarına, ancak kendi isteklerine gösterdikleri sü. reli saygıyla hak edecekleri orantıda mirasından pay verebilir. Oysa uyruklar, hem kendileri hem bütün malları ve mülkleriyle bağlı oldukları ya da hiç değilse böyle olduğunu iddia eden zorbadan buna benzer bir iyilik beklemekten uzaktır, uyrukların kendi öz mallarından zorbanın kendilerine bırakacağı kısmı bile iyilik diye kabul edecek dereceye inmişlerdir; zorba onları soyup soğana çevirdiği zaman, adaleti yerine getirmiş gibidir; onların yaşamasına izin verdiği zaman, bir iyilikte bulunur.

Böylece olayların hukuk yanından incelemeyi sürdürürsek, zorbalığın istek üzerine, istemli olarak kurulduğu savında ne sağlamlık ne de doğruluk bulunur; taraflardan yalnız birini yüküm altına sokan, her şeyi sadece bir tarafa koyan, öteki tarafa hiçbir şey yük-lemeyen, sadece yükümlü tarafın zararına işleyen bir anlaşmanın geçerliliğini göstermek, güç olacaktır. Bu iğrenç sistem bugün bile bilge ve iyi kralların, özellikle Fransa krallarının sistemi olmaktan çıkmıştır; bu, onların buyrultularında yer yer, özellikle 1667'de Louis XIV'un emriyle, onun adına kaleme alınan ünlü bir yazıdan alınan şu aşağıdaki parçada görülür:

'Hükümdarın, kendi devletinin kanunlarına bağlı olmayacağı söylenmesin; çünkü aksi öneri devletler hukukunun, dalkavuklar tarafından zaman zaman zedelenen, ama iyi prenslerin devletinin köklü ve soylu bir lütfü olarak her zaman savunmuş olduğu, bir doğrudur. Bilge Platonla birlikte bir krallığın tam mut. tuluğunun krala uyruklarının itaat etmesi, kralın kanuna itaat etmesi, kanunun da doğru ve her zaman kamu yararına yönelik olması bulunduğunu söylemek, ne kadar yerindedir!>

Özgürlük insan yeteneklerinin en soylusu olduğuna göre, bütün yeteneklerinin bu en değerlisinden ka- , yıtsız şartsız, hiçbir şey alıkoymadan vazgeçmesinin, kanlı ya da çılgın bir şefe yaranmak için insanın ken-

163

bağları içinde inler dururlar. Cesaretlerinin ve erdemlerinin kendilerini, hayattan, barbar bir güç onları hayatlarını suç veya umutsuzluk içinde geçirmek zorunda bırakmadan önce, koparıp ayırdığı kadınlar bazen mutludurlar. Bahtsız ana ve baba, beni affedin ama, bundan, her zaman kınanmalıdırlar; dertlerinizi üzümlere daha da acılaştırıyorum, fakat böylece, hattâ bazen doğa adına, doğanın en kutsal haklarını çiğnemeye cüret edecek herkese, sonsuz ve ölümsüz, göz korkutucu örnekler olsalar! Ben sadece uygarlığımızın eseri olan bu kötü kurulmuş bağlardan bahsettim; fakat aşkın ve sempatinin meydana getirdiği ve yönettiği bağların sakıncasız oldukları zannedilebilir mi? İnsan türünün öz kaynağında, bütün bağların en kutsalına kadar saldırıya uğradığını ve bu saldırı içinde, artık, doğanın sesine bile ancak zenginliğine akıl danıştıktan sonra kulak verildiğini ve bu saldırı ortamında uygarlık keşmekeşi erdemlerle ahlâksızlıkları birbirine karıştırdığı için, cinsel eğilimlerde kendini tutma kanuna aykırı ve cinai bir eylem sayılmaya başlar da bir başka insana hayat vermemek insanca bir eylem olur. Fakat bu kadar korkunç olayları örten perdeyi kaldırmayalım ve başkalarının tedavi çarelerini getirmeleri gereken hastalığı göstermekle yetinelim.

Bunlara ömrü kısaltan veya mizacı yıkan, madenlerde çalışma, çeşitli madenlerin, özellikle kurşun, bakır, cıva, kobalt, arsenik, arsenikli kükürt gibi maden cevherlerinin üretime hazırlanması gibi; her gün dülger, marangoz, dam ustası ve taş ocakları işçisi birçok işçinin hayatını kaybetmesine mal olan tehlikeli başka sanatlar gibi, sağlık bakımından zararlı meslekler eklensin ve bülün bu konular bir araya getirilsin; toplumların kurulmasında ve yetkinleşip olgunlaşmasında insan türünün, birden fazla filozof tarafından saptanmış bulunan, azalma sebepleri görülebilecektir.

Toplumların başlattığı hastalığı, kendi rahatına ve

196

başkalarının kendilerine önem vermesine hırsla düşkün olan insanlarda önlenmesi olanaksız bulunan, lüks ve gösteriş tamamlar; ve fakirleri yaşatmak bahanesiyle -ki aslında bunu yapması gerekmez- herkesi fakir düşürür ve devleti ergeç insansız bırakır.

Lüks ve gösteriş, tedavi etmek iddiasında bulunduğu hastalıktan çok daha kötü bir devadır; daha doğrusu küçük veya büyük herhangi bir devlette olursa ol. sun, meydana getirmiş bulunduğu uşak ve yoksul insan yığınlarını beslemek için emekçiye ve yurttaşı ezer, yıkar, bu yüzden kendisi bütün felâketlerin enkötü-südür; lüks ve gösteriş, bu yüzden, çayır ve çimenleri obur küçük böceklerle örttüğü

için yararlı hayvanların beslenme araçlarını ortadan kaldıran ve duyulduğu her yere açlık ve ölüm taşıyan, o yakıcı güney rüzgârlarına benzer.

Toplumdan ve onun besleyip meydana getirdiği şatafattan, fizik yetilerden çok zihin yetilerinin pay sahibi olduğu sanatlarla mekanik sanatlar, ticaret, edebiyat ve sanayii geliştiren, devletleri zenginleştiren ve yok eden bütün bu yararsız şeyler doğar. Bu zayıflayıp sona yaklaşmanın sebebi çok basittir. Tarım, kolayca görüleceği gibi, niteliği nedeniyle bütün sanatların için. de en az kârlı olması gereken sanattır; çünkü tarımın ürünü bütün insanların kullanmaktan en az vazgeçebileceği şeyler olduğu için, fiyatlarının da en fakir insanların satın alma gücüyle orantılı olması gereklidir. Aynı ilkeden bir de şu kural çıkarılabilir: Genel olarak sanatların kârlılıkları yararlılıkları ile ters orantılıdır ve en gerekli olan sanatların, en sonunda, en çok ihmal edilen sanatlar olmaları gerekir. Buradan da endüstrinin gerçek üstünlüğü ve endüstrinin ilerlemesinden doğan gerçek sonuç hakkında neler düşünülmesi gerektiği anlaşılır.

En çok hayranlık duyulan ulusları, gösterişin, sonunda içine attığı bütün yoksullukların sebepleri işte bunlardır. Sanatlar ve endüstri yaygınlaştığı ve geliş-

197

tırmalara girmeyerek, genel ve ortak görüşü izleyerek, politik kurumun halk üe onun kendisine seçtiği şefler arasında yapılmış gerçek bir sözleşme olarak kuruluşunu ele almakla yetineceğim; bu sözleşme ile her iki taraf, şart olarak koşulmuş olan ve birliklerinin bağlarını teşkil eden kanunlara uymayı üstlenirler. Halk, toplumsal ilişkiler konusunda, tek tek bütün istemlerini bir tek istençte toplamış olduğundan, üzerinde bu istencin açıklandığı bütün maddeler devletin istisnasız bütün üyelerini bağlayan ve içlerinden bir ta nesi, öteki maddelerin uygulanmasını denetleyecek olan yüksek görevlilerin nasıl seçileceğini, yetkilerini gösteren, temel kanunlar halinde gelir. Bu yetki anayasanın, değiştirilmesine kadar gitmemek kaydıyla, içerdiği her şeye uzanır. Bu yetkiye bir de kanunları ve bakanlarını saygıdeğer kılan saygınlıklar ile bunların, iyi bir yönetimin mal olduğu zor çalışmalarını öd imlemek için, şahıslarına ait bazı ayrıcalıklar tanınması eklenir. Yüksek görevli de, kendi payına, kendisine emanet edilmiş olan yetkiyi sadece kendisini vekil edenlerin amacına uygun olarak kullanmayı her yurttaş kendisine ait olandan barış içinde yararlanma olanağını sağlamayı, sürdürmeyi, her zaman kamu yararını kendi öz çıkarına yeğlemeyi üstlenir.

Böyle bir anayasanın kötüye kullanılmasının kaçınılmaz olduğunu deneyler göstermeden ya da insan huyu konusundaki bilgimiz bildirmeden önce, korunmasını gözetmek ve denetlemekle görevli olanların onun korunmasında kendilerini en çok çıkarları olanlar olması nedeniyle, daha da iyi görünmüş olsa gerektir. Çünkü yüksek görev makamları ve bu makamların hakları ancak temel kanunlara dayanarak kurulmuş olduğu için, bu kanunlar ortadan kaldırılır kaldırılmaz yüksek görevliler yasallıklarını kaybedecekler, halk artık onların sözlerini dinlemeyecektir; devletin esasını yüksek görevli değil de kanun teşkil et-

166

miş olduğu için, herkes haklı olarak kendi doğal özgürlüğüne dönecektir.

Bu nokta üzerinde biraz dikkatle durup düşünülecek olursa, bu durum yeni nedenlerle de doğrulanacaktır; sözleşmenin doğa icabı, geri dönülemez ve bozulamaz olmadığı görülecektir; çünkü sözleşmenin taraflarının sözlerine bağlılıklarının kefil olabilecek ya da tarafları karşılıklı üstlenmelerini yerine getirmeye zorlayacak hiçbir üst güç bulunmadığına göre, taraflar, kendi dadalarının biricik yargıçları olarak kalacaklar ve bunlardan her biri, öteki tarafın sözleşmenin şartlarına uymadığını görür görmez, ya da bu şartlar artık kendisine elvermemeye başlar başlamaz, sözleşmeden vazgeçmek hakkına daima sahip olacaktır. Tahttan vazgeçme hakkı, bu ilke üzerine kurulmuş gibi görünüyor. Oysa, bizim yaptığımız gibi, sadece in-sansal kurum düşünülünce, bütün yetki ve erki elinde bulunduran, sözleşmenin bütün yararlarını kendine mal eden yüksek görevli, gene de, otoriteden vazgeçmek hakkına sahip bulunsaydı, şeflerin bütün yanlışlıklarının bedelini ödeyen halkın da, çok daha haklı olarak, bağımlılıktan vazgeçmeye hakkı olurdu. Fakat bu tehlikeli erkin getirdiği korkunç anlaşmazlıklar, sonu gelmeyen kargaşalıklar hükümetlerin akıldan daha sağlam bir temele çok gereksindiklerini her şeyden iyi gösteriyor. Egemen otoriteye, uyruklardan kaldırılan kutsal ve dokunulmaz bir nitelik vermek için Tanrı iradesinin işe karışması, kamunun rahatlığı ve huzuru bakımından çok gereklidir. Din, insanlara sadece bu iyiliği yapmış olsaydı bile, insanların, dine, aşırılıklarına ve kötüye kullanılmasına rağmen, candan bağlanmaları ve onu benimsemeleri gerekirdi; çünkü din, bağnateliğin akıttığı kandan daha fazla kanın esirgenmesini sağlar. Ama biz, varsayımımızı izleyelim.

Çeşitli hükümet şekilleri, kaynaklarını, kuruluş anında fertler arasında var olan küçük ya da büyük farklardan alırlar. Bir adam erk, erdem, zenginlik, say.

167

liğa ve bilgiye ve cennetteki akıl ve ruhların mutluluğuna çağırdığına inanmış olan insanlara gelince: Bunların hepsi, tanımayı öğrenirken uygulamak zorunda kaldıkları erdemlerini kullanarak kendilerini beklemekte olması gereken sonsuz ve ölümsüz ödülü hak etmeye çalışacaklar. Üyesi oldukları toplumların kutsal bağlarına saygı gösterecekler, hemcinslerini sevecekler ve bütün güçleriyle onlara hizmet etmeye çalışacaklar, kanunlara, kanunları yapanlara ve uygulayanlara titizlikle itaat edecekler, bizi ezmeye her zaman hazır olan kötüye kullanmaları, aşırılıkları ve felâketleri önlemeyi, düzeltmeyi ve acılarını geçici olarak dindirmeyi bilen iyi ve bilge prenslere özellikle saygı gösterecekler, taşıdığı isme lâyık bu şeflerin gayretini, onlara, korkusuzca ve dalkavukluğa sapmadan görevlerinin hüyükliğini ve ödevlerinin zorluğunu göstererek canlandıracaklardır. Fakat gene de varlığını ancak bu kadar saygıdeğer insanların yardımıyla sürdürülebi-len (bu kadar saygıyı elde etmemeleri de pek sık arzulanan-), ve bütün özenlere rağmen görünüşteki yararlardan çok felâket doğuran bir kuruluşu ve bir anayasayı da küçük görmekten geri kalmayacaklardır.

Sayfa: 105

j) Kendi kendimize ya da tarihçiler, seyyahlar aracılığıyla tanıdığımız insanların kimi siyah, kimi beyaz, kimi de kırmızı renklidir; kiminin saçları uzundur, kimi kıvrıkcık zenci saçları başında; kiminin hemen bütün vücudu kıllarla örtülüdür, kiminin sakalı bile yoktur. Dev gibi boylu insanlardan meydana gelmiş topluluklar vardı, belki hâlâ vardır, bir abartma olabilecek olan Pigme masalını bir kenara bıraksak bile, bilindiği gibi Lapon'lar ve hele Groenland'lılar ortalama insan boyunun çok altındadırlar. Dört ayaklılar gibi kuyrukları olan insanlardan meydana gelmiş topluluklar olduğu iddia edilmektedir. Herodot'un ve Çete. sias'ır. anlattıklarına körü körüne inanmasak bile, hiç değilse gerçeğe çok benzeyen şu görüş çıkarılabilir: Çeşitli halkların bugünkünden çok farklı ve değişik yaşama tarzları izledikleri o eski çağlarda iyi gözlemler yapılmış olsaydı, vücudun şeklinde ve alışkanlıklarında bugün bizi çok daha fazla şaşırtan çeşitler görülürdü. İtiraz edilemez kanıtları kolayca sağlanabilecek olan bütün bu olaylar, kendi yörelerindeki nesnelerden gayrisine bakmaya alışık olmayan ve iklim, hava, besin, yaşama tarzı, genel alışkanlıkların ve özellikle birbiri ardından gelen uzun kuşak dizileri üzerinde sürekli etki yapan aynı sebeplerin şaşırtıcı gücünü bilmeyenlerden başka kimseyi hayrette bırakamaz. Ticaretin, gezilerin ve fetihlerin ayrı ayrı halkları daha da fazla birleştirdiği ve sık ulaştırmanın yaşama tarzlarını birbirine daha çok yaklaştırdığı günümüzde uluslar arasındaki bazı belli farkların azaldığı göze çarpar. Örneğin herkes, bugünkü Fransızların artık, Lâtin tarihçilerin anlattıkları beyaz iri vücutlu ve kumral insanfar olmadıklarını farkediyor; oysa, kendileri beyaz tenli ve kumral olan Frankların ve Normand'ların karışımına etki yapan, Romalıların sık gelip gitmelerinin halkın doğal yapısında ve derilerinin renginde iklimin yapmış olabileceği etkileri kaldırmış olabilir. Binlerce sebebin insanlar üzerinde meydana getirebileceği ve fiilen meydana getirdiği bu çeşitlilik üzerindeki bütün bu gözlemler, beni, seyyahların fazla incelemeyen, veya dış yapıda gördükleri bazı farklar sebebiyle veya sadece bu hayvanlar konuşmadıkları için hayvan saydıkları, insana benzeyen birçok hayvanların, aslında, çok eski zamanlarda ırkı ormanlar içinde dağılmış bulunduğu için kendisinde güç halinde var olan yetilerini geliştirme fırsatını bulamamış, hiçbir yetkinlik ve olgunlaşma derecesine ulaşamamış ve henüz uygarlık öncesi ilkel doğa durumunda bulunan vahşi insanlar olup olmadığı konusunda kuşkuya dü-

200

lak olduğu ve Lycurgue'ün kanunlar eklemekten hemen hemen başışık tutacak töreler kurmuş bulunduğu İsparta dışında; genel olarak tutkulardan daha az güçlü olan kanunlar insanların değiştirmedense frenlemektedir. Bozulmadıkça ve değişmedikçe daima kuruluş amacına göre yürüyecek olan her hükümetin de aslında bir zorunluluk olmadan kurulmuş olduğunu, hiç kimsenin kanunlardan kaçamak yapmayacağı, yüksek görevlilerin de görevlerini kötüye kullanmayacağı bir ülkenin ne yüksek görevlilere ne de kanunlara gereksinmeyeceğini kanıtlamak kolay olacaktır. Politik ayrımlar, zorunlu olarak, vatandaşlar arasında ayrımlara yol açar. Halk ile şefleri arasında ar-tan eşitsizlik, bireyler arasında kendini kısa zamanda hissettirir; tutkulara, yeteneklere, görünüşlere göre, binlerce değişik şekil alır. Yönetici, bunun bir kısmını bırakmak zorunda olduğu birtakım bendeler elde etmeden yasa dışı bir erke zorla ele geçiremez. Zaten yurttaşlar ancak kör bir tutkuyla sürüklendikleri, kendi üstlerinde olanlara değil de kendi altlarında olanlara baktıklarında, egemenlik, onlara bağımsızlıktan daha değerli hale geldiği, kendileri de başkalarına zincir vurabilmek için kendi zincirlerini taşımaya razı oldukları ölçüde baskı altında tutulmayı kabullenirler. Başkalarına emretmek peşinde olmayan insana boyun eğdirmek çok zordur; en doğru ve becerikli politika adamı bile özgür olmaktan başka bir şey istemeyen insanları kullandıramayacaktır. Talihin önlerine çıkaracağı tehlikeleri göze almaya, talihin uygun ya da aksi gitmesine göre egemenlik kurmaya ya da kulluk etmeye her zaman hazır olan,, tutkulu ve alçaklar arasında eşitsizlik kolayca yaygınlaşır. Böylece, insanların gözlerinin

bağlandığı, kendilerini yönetenlerin, insanların en küçüğüne sadece «Sen ve senin soyun, ulu olun» der demez o küçük adam kendi gözüne olduğu gibi herkesin gözüne de büyük görünmüş olduğu, onun soj'undan gelenlerin de soy kütüğünde kendisinden

170

uzaklaştıkları ölçüde yükseldiği, yüceldiği bir zaman gelmiş olsa gerektir, nedeni uzaklaştıkça ve belirsizleştikçe, sonuç ve etki büyüyordu, bir ailede haylazların sayısı arttığı ölçüde o ailenin ünü artıyordu". Ayrıntılara girmenin yeri burası olsaydı, bireyler aynı toplum içinde bir araya gelir gelmez, hükümet işe karışmadan bile, bu bireylerin arasında saygınlık ve otorite eşitsizliğinin kaçınılmaz hale geldiğini, ayrı bir toplumda birleşince bunların aralarında boy ölçüşmeye, birbirleriyle girişmek durumunda oldukları devamlı ilişki içinde buldukları farkları hesaba katmaya zorlandıklarını kolaylıkla anlatır, açıkladım⁵. Bu farklar, çeşitli türlerdendir. Ama, genel olarak, zenginlik, soyluluk, mevki, kişisel güç ve değer, insanın toplum içinde ölçüldüğü başlıca nitelikler olduğu için bu değişik güçlerin birbirleriyle uyuşmasının ya da çatışmasının bir devletin iyi ya da kötü kurulmuş olduğunun en emin göstergesi olduklarını kanıtladım. Bu dört tür eşitsizlik arasında, kişisel nitelikler her çeşit eşitsizliğin kaynağında bulunduğu için, bu eşitsizliklerin sonunda indirgeneceği son eşitsizliğin zenginlik olduğunu gösterirdim; çünkü zenginlik refaha en yakın, doğrudan doğruya yararlı, aktarılması da en kolay bir varlık olduğu için bütün üst tarafını satın almaya kolayca hizmet eder'; bu gözlem bir halk topluluğunun ilk kuruluşundan ne kadar uzaklaşmış bulunduğunu, aşırı uçtaki kokuşmaya doğru ne kadar yol almış bulunduğunu hayli doğru değerlendirmeyi mümkün kılar. Bu hepimizi yiyip bitiren, evrensel, ün kazanmak, üstün tutulmak arzusunun yetenekleri ve güçleri nasıl kullanıp denediğini, boy ölçüştürdüğünü, tutkuları ne kadar dürtüp çoğalttığını, bütün insanları birbirinin rakibi daha doğrusu düşmanı haline getirip, bu kadar iddia sahibini aynı alanda koşturup her gün her türden yenilgilere, başarılarla ve yıkımlara se-

120 Bu, zamanının soyluları İçin söylenmiştir.

121 Marx, kapitalist düzende, vicdanlar dahil her şeyin parayla satın alındığını söyleyecektir.

171

saldırmaya cüret edermiş. Kısacası, eskilerin 'satir'inin bu hayvan olduğunu gösterecek birçok belirtiler var. Merolla, zencilerin avda bazen vahşi erkek ve kadınlar yakaladıklarını anlatırken belki de sadece bu hayvanlardan bahsediyordur.»

Aynı «Histoire des voyages»m üçüncü cildinde de bu insan şekilli hayvan türlerinden bahsedilmektedir; orada bunlardan 'beggos' ve 'mandrill' adı altında söz ediliyor; fakat daha önceki anlatılanlara bakarsak, var oldukları iddia edilen bu canavarların insanlarla arasındaki farkların, insanlarla insanlar arasındaki farklardan daha az olduğu görülür. Aktarılan parçalara bakınca, sözü geçen hayvanlara vahşi insan adını vermeyi yazarların niçin reddettikleri anlaşılmıyor; ama bu çekinmenin o hayvanların aptallığından ve konuşmayı bilmemelerinden ileri geldiğini tahmin etmek kolaydır. Bununla beraber bunlar, insanda konuşma organı doğal olmakla beraber konuşmanın doğal olmadığını ve yetkinleşip olgunlaşabilme yetisinin uygar insanı başlangıçtaki halinden ne kadar yükseltmiş bulunduğunu bilenler için zayıf gerekçelerdir. Bu anlatımları bize veren satırların azlığı bu hayvanların ne kadar kötü gözlenmiş olduğunu ve nasıl peşin hükümlerle görüldüğünü bize anlatır. Örneğin, bu hayvanlar doğa garibesi diye anlatılıyor fakat üredikleri kabul ediliyor. Bir yanda Battel, ormandan geçmekte olan zencilerin bu pongo'lar tarafından öldürüldüğünü, öbür yanda Purchase bu hayvanların yakaladıkları zencilere, hiç değilse onlar kendilerine bakmadıkları /aman, hiçbir kötülük yapmadıklarını anlatıyor. Pongo'lar, zencilerin yaktığı ateşin etrafından, onlar çekilirken toplanırlar ve ateş sönünce de kendileri çekilirler; gerçek, işte bundan ibarettir. Şimdi de gözlemcinin yorumunu görelim: «Çünkü pongo'lar o kadar becerikli oldukları halde odun getirerek ateşi sürdürecektir kadar akılları yoktur... Battel'in ve onun yazılarını derleyen Purchase'm, pongo'ların çekilmesinin iradelerinin de-

204

ğil de akılsızlıklarının sonucu olduğunu nasıl anladıklarını bulabilmek isterdim. Loango'nunki gibi bir iklimde ateş hayvanları için o kadar gerekli bir şey değildir ve zenciler ateşi soğuğa karşı olmaktan çok vahşi hayvanları korkutmak için yakmakta olsalar gerektir; şu halde alevlere bakıp biraz eğlendikten veya iyice ısındıktan sonra, pongo'ların hep aynı yerde kalmakla canlarının sıkılacağı ve et yemiş olsalardı sar-fodecek oldukları zamana göre çok daha fazlasını isteyen bitki ve yiyecek aramaya gitmeleri çok basit bir gerçektir. Kaldı ki, bilindiği gibi, hayvanların çoğu, insan da dahil, tembeldir ve bu tembellik onların doğuşlarında vardır; bu yüzden kesin bir zorunluluk olmayan her türlü özeni göstermeyi reddederler. Nihayet, becerikliliği ve gücü bu kadar övülen, ölülerini gömmeyi ve kendi başlarının üstüne dallardan çatı yapmayı bilen pongo'ların ateşe çalı çırpı atmaları bilememeleri çok garip geliyor. Ben, pongo'larm yapmış olması istenmeyen o aynı hareketi yapan bir maymun görmüştüm, hatırlarım: Gerçi aklımı henüz bu yöne 'çevirmiş değildim ve bu yüzden, kınadığım

seyyahların yaptığı yanlış ben de yaptım; maymunun kastının ateşi beslemek mi yoksa sadece bir insanın hareketlerini taklit etmek mi olduğunu incelemeyi ihmal ettim. Ama hangisi olursa olsun, sadece konuşmak yetisinden yoksun olduğu için değil, fakat özellikle, insanın kendine özgü ayırt edici niteliği olan yetkinleşip olgunlaşabilme yetisinden yoksun bulunduğu için, maymunun bir çeşit insan olmadığı iyice gösterilmiştir. Bu, orangutanlar ile pongo'lar üzerinde aynı sonuçlara varmak için gerekli olduğu kadar özen gösterilmiş olmayan, evvelce yapılmış deneylerin sonucudur. Bununla beraber orangutan veya öteki maymunlar insan türünden olsalardı, en dikkatsiz gözlemcilerin bile bu yukarda sözü geçen hususu iyice doğrulamaları mümkün olurdu; fakat böyle bir deney için bir tek kuşak yeterli olmadıktan başka, uygulanabilir sayılmaması da ge-

205

çıkardı. Çünkü «onurda hiçbir şey umut etmeyen» zorba istibdat, hükmettiği yerde başka bir efendinin yaşamasına katlanamaz; o konuşur konuşmaz, artık başvurulacak ne dürüstlük duygusu ne de görev duygusu kalır, kölelere kalan biricik erdem, körü körüne boyun eğmedir.

Eşitsizliğin son aşaması, çemberi kapayan .ve hareket noktamıza erişen son nokta, işte budur"; bütün bireyler, hiçbir şey olmadıkları için, yeniden eşit hale geldikleri ve uyrukların efendinin buyrultusundan başka kanunları olmadığı, efendinin de tutkularından başka kuralı olmadığı için iyilik kavramları ve adalet ilkeleri yeniden ortadan kaybolur; işte bu noktada her şey, biricik kanun olan en güçlü'nün hükmetmesi kanununa ve bunun sonucu olarak da başlangıçtaki uygarlık Öncesi doğa halinden farklı yeni bir doğa haline yönelir; şu farkla ki bunlardan birincisi saf doğa hali olduğu halde, ikincisi aşırı bozulma ve kokuşmuşluğun meyvesidir. Bunun dışında bu iki durum arasında o kadar az fark vardır ve hükümet sözleşmesi zorba istibdat yönetimi tarafından öylesine bozulmuştur ki, zorba, ancak en güçlü olduğu sürece egemendir. Yerinden atılır atılmaz da, kendisine zor kullanılmış olmasına karşı hiçbir şikâyet sebebi olmaz. Bir sultanı tahttan indirmek ya da boğmakla sonuçlanan ayaklanma, o sultanın bir önceki gün uyruklarının hayatları ve malları üzerinde uygulamaları kadar hukuksal bir eylemdir. Onu sadece güç yerinde tutuyordu; onu sadece güç deviriyor¹²⁵. Böylece her şey doğal düzene uygun olup bitiyor; ve bu kısa ve sık devrimlerin meydana gelme sebebi ne olursa olsun, hiç kimse başkalarının adaletsizliğinden şikâyet edemez; sadece kendi tedbirsizliğinden ya da talihsizliğinden yakınabilir.

124 Giriş kısmında Engels'ten alınan parçaya bakınız.

125 Diderot, Ânstkiopedi'ye yazdığı «Politik Otorite» yazısında istibdada karşı isyanı aynı tarzda haklı buluyor ve savunuyor.

174

İnsanı doğal halinden yurttaşlık durumuna getirmiş olması gereken unutulmuş yollar böylece bulup izleyerek, zaman azlığı yüzünden anmadan geçtiğim ya da aklıma bile gelmemiş olan ara durumları yeniden yerlerine koyan dikkatli bir oku'ucu, bu iki durumu birbirinden ayıran bu dev mesafenin etkisi altında kalır. O, olayların birbirini bu yavaş izlemesinde filozofların çözemediği, sonsuz sayıda ahlaksal ve politik sorunun çözüm yolunu görecektir"; bir çağın insanları başka bir çağın insanları olmadıklarından, Diyojen'in adam bulamamasının nedeninin, artık var olmayan bir zamanın insanını kendi çağdaşları arasında araması olduğunu sezecektir; Caton, Roma'yla ve özgür, lükle birlikte mahvoldu, çünkü kendi yüzyılındaki yerine oturmuş değildi ve insanların en büyüğü beş yüz yıl önce gelseydi yönetecek olduğu dünyayı o gün, sadece şaşırttı diyecektir. Kısacası o, insan ruhunun ve tutkularının duyulamadan nasıl değişerek, sözgelişi nitelik değiştirdiğini, gereksinmelerimizin ve zevklerimiz uzun sürede niçin konu değiştirdiğini, ilk insanın derece derece nasıl ortadan kalktığını, toplumun bilgelere gözünde niçin artık yapay insan topluluklarından, yapma tutkulardan başka bir şey vermediğini, bunların da hep bu yeni ilişkilerin eseri olduğunu, doğada hiçbir gerçek temelleri olmadığını açıklayacaktır. Düşünmenin bize bu konuda öğrettiğini, gözlem tamamen doğrular¹": Vahşet halindeki insan ile uygar insan birbirlerinden ruhlarının temeli ve eğilimleri bakımından öylesine ayrılırlar ki birini en yüce mutluluğa götüren, ötekini mutsuzluğa sürükleyecektir. Birincisi sadece huzur ve özgürlükle yaşar; sadece yaşamak ve aylak olmak ister ve bir stoisyenin sarsıl-

126 İlerde Marksizmin geliştireceği verimli fikir : fnsan bilimleri tarafından konmuş olan sorunları çözümlerini, tarihte bulurlar.

127 Öyleyse soyut düşünce daima gözlemden önce gider.

175

birinden ayırt etmeye çalışmak boşunadır. Bunlar, tıpkı, Pierre ve Jacques'i, her ikisinin de birer burnu, birer ağzı olduğu için, birbirinden ayırt etmenin olanağı olmadığını söylemek kadar akla uygun sözlerdir. Halkların filozofça düşünmeye kalkışmadığı, fakat ateşli bir öğrenme arzusuna yakalanmış Platon'lar, Thales'ler ve Phytagore'ların sadece öğrenmek için büyük yolculuklara giriştikleri, uluslara ait peşin yargıları sarsmak için de uzaklara gittikleri, insanların aralarındaki benzerlikler ve ayrımlarla tanımakta hayli ilerledikleri ve sadece bir yüzyıla veya bir tek ülkeye ait olmayan, bütün zamanlara ve bütün

ülkelere ait olduğu için bilgilerin ortak bilimi adını taşıyan evrensel ve genel bilgileri edinmek işinde çok mesafe aldıkları o mutlu zamanların yeniden doğduğu bir daha görülmeyecek mi?

Bilginler ve ressamlarla birlikte, eski yapıların kalıntılarının resmini yaptırmak veya yazıtları okutmak için, büyük masraflı uzun Doğu seyahatleri yapan ve yaptıran meraklarının büyüklüğü hayranlık uyandırır. Fakat iyi bilgiler edinmiş olmakla övünülen bir yüzyılda biri paraca, öteki zekâ bakımından zengin ve ün kazanmayı seven, ölmezliği özleyen iki adamın birleşip de birinin malından yirmi bin ekü harcayarak Öteki de ömründen on yıl vererek hep taşları ve bitkileri değil, fakat bir defa da insanları ve onların törelerini incelemek, evi ölçmek ve düşünmek için harcanan bunca yüzyıldan sonra sonunda o evde oturanları da tanımak isteğini belirten ünlü büyük bir dünya gezisi yapmamalarını ben zor anlayabiliyorum.

Avrupa'nın kuzey, Amerika'nın da güney kesimlerini gezmiş bulunan akademi üyelerinin amacı, buralarını filozof olarak olmaktan çok geometrici olarak ziyaret etmekte. Bununla beraber La Condamine ve Maupertuis'lerin görüp anlattıkları bölgeler, bu kimseler hem geometrici hem de filozof oldukları için, tamamen bilinmiyor sayılamaz. Platon gibi gezmiş olan ce-

Böyle bir eğilimden, bu kadar güzel ahlâk nutuklarına karşı, iyilik ve kötülüğe karşı bu kadar kayıtsızlığın nasıl doğduğunu; nasıl her şeyin görüntülere indirgenince, onur, dostluk, erdem ve çoğu kez ondan öğrenmenin sırrına eriştikleri ahlâksızlık bile, her şeyin yapmacık ve oyun olduğunu, nasıl kısacası herkefe se bizim ne olduğumuzu sorarken ve fakat bu konuda kendimizi sorguya çekmeye cesaret edemezken, bu kadar felsefenin, insaniyetin, inceliğin, yüce özdeşleşlerin arasında bizde sadece aldatıcı ve yüzeysel görünümümüz olduğunu, erdemsiz onurumuz, bilgelsiz usumuz ve mutluluksuz zevkimiz olduğunu göstermek benim konum değildir. Bana, insanın kaynaksal durumunun bu olmadığını, değişen ve bizim bütün doğal eğilimlerimizi de değiştiren şeyin sadece toplumun ruhu ve bu ruhun doğruduğu eşitsizlik olduğunu kanıtlamış olmak yeter.

Eşitsizliğin kaynağını ve gelişimini, politik toplum.' ların kurulmasını, kötüye kullanılmasını, bu durumlar insanın doğasından, sadece aklın ışıyla çıkarılma-bildiği ölçüde, egemen otoriteye kutsal ve dini doğmaların sağladığı Tanrısal hukukun onaylamasından bağımsız olarak açıklayıp anlatmaya çalıştım. Bu açıklamadan şu sonuç çıkıyor: Doğa halinde hemen hiç bulunmayan eşitsizlik, gücünü ve artışı bizim yeteneklerimizden, insan aklının ilerlemesinden alır; ve sonunda mülkiyetin ve kanunların yerleşmesiyle sabitleşir ve yasallanır. Bir başka sonuç da şudur: Sadece pozitif hukukun izin verdiği tinsel eşitsizlik, maddî eşitsizlik ile aynı orantıda bulunmazsa, doğal hukuka aykırıdır; böyle bir ayrım, bütün uygar insanlar arasında hüküm süren böyle bir eşitsizlik türü konusunda, bu bakımdan ne düşünülmesi gerektiğini yeteri kadar belli eder;

kendi iç zenginliklerini yeniden nasıl kazanabileceğini öğretmekten İbarettir.

208

F. 12/177

çünkü böyle bir ayrım, nasıl tanımlanırsa tanımlansın, bir çocuğun bir ihtiyara emretmesi, bir budalanın bir bilgiyi yönetmesi, açlık içindeki çoğunluk zorunlu ihtiyaç maddelerinden yoksun yaşarken bir avuç insanın gereksiz şeyler bolluğu içinde yüzmesi doğa kanununa açıkça aykırıdır¹³¹.

131 Mesele, şüphesiz kötü konmuştu. Fakat Rousseau açıkça, «hayır» cevabını verir. Sadece bu hayran kalınacak son veri bile, yazarın Dijon Akademisi önünde uğradığı yenilgiye hak verir. Son satırlarda Montaigne'nin denemelerinden bir tanesinin, Yamyamlara Dair (Des Cannibales) anıları görülebilir: «Bizim aramızda her çeşit rahatlığa ve bolluğa boğulmuş insanlar olduğunu, yarımızın öbür yarının kapısında açlıktan ve yoksulluktan bir deri bir kemik kalmış dilenciler olduğunu tarkettiler; bu kadar zaruret içinde kalan bu yarının bu kadar haksızlığa dayanmasını garip buldular.» Fakat bu, sadece bir sitemden ibarettir. Rousseau'nun verdiği sonuç, kendisine aittir.

178

NOTLAR

SUNUŞ: Sayfa: 67

a) Herodot, düzmece Smerdis'in öldürülmesinden sonra, İran'ın yedikurtarıcısının, devlete verecekleri yeni yönetim şeklini konuşmak için yaptıkları toplantıda, Otanes'in cumhuriyeti kuvvetle savunduğunu anlatır; bir İran valisinin ağzından çıkan bu görüş, Otanes'in imparatorluğu eline geçirmek için iddia sahibi olmasından başka, bir de, kodamanlar kendilerini insana saygı göstermek zorunda bırakacak bir hükümet şeklinden, ölümden daha çok korktukları için, daha da olağanüstüdür. Kolayca tahmin olunacağı gibi, Otanes'in sözlerine hiç kulak verilmez; bir kral seçimine gidildiğini görünce, ne kimseye emir vermek, ne de kimseye boyun eğmek istemeyen Otanes, krallık için birbirleriyle yarışan ötekiler yararına taht üzerindeki iddiasından vazgeçti ve karşılığında yalnız kendisinin ve ilerdeki kuşakların özgür ve bağımsız olmak hakkını istedi, bu isteği hemen yerine getirildi. Herodot, bu ayrıcalık üzerine

konmuş olan kısıtlamayı öğretmiş olmasaydı bile bunu zorunlu olarak tahmin etmek gerekirdi; çünkü aksi halde, Ota-nes, hiçbir kanun tanı-

179

madiği ve kimseye hesap vermek zorunda olmadığı için, devlet içinde kraldan bile daha güçlü olurdu. Fakat böyle bir durumda böyle bir ayrıcalıkla yetinmesini bilen bir insanın bunu kötüye kullanabileceğinin hiçbir belirtisi yoktur. Gerçekten ne bilge Ota-nes, ne de torunları tarafından bu hakkın krallığa bir zarar verdiği görülmemiştir.

kanlığımızı kaybetmiş bulunuyoruz; bedensel duyularımızın dağdağası içinde, o kullanılmadan ve bir işe yaramadan kalmış; tutkularımızın ateşi onu kurutmuş; yürek, akıl, duyular, hepsi ona karşı çalışmış bulunuyor.»

(Buffon: De la Nature de l'homme, I, «De la nature de l'homme» 'Başlangıç')

a/ı — Smerdis: Cambyse'in ölümü üzerine tahtı düzenle ele geçiren rahip. Bakınız: Herodot, Kitap III. ÖNSÖZ. Sayfa: 79

b) Attığım ilk adımdan beri, filozofların değer verip saygı gösterdikleri bu otoritelerden biri üzerine güvenle dayanıyorum; çünkü bunlar, sadece filozofların bulabilecekleri ve duyabilecekleri sağlam ve yüce bir nedenden gelmektedir.

«Kendi kendimizi tanımaya bir miktar ilgi duyuyorsak da, bizim, biz olmayan her şeyi daha iyi tanıyıp tanımadığımızı bilmiyorum. Sadece kendi varlığımızı korumak için doğanın bize verdiği organları, biz, sadece dış izlenimleri almak için kullanırız; kendi dışımızda genişletmekten ve kendi dışımızda var olmaktan başka hiçbir şey peşinde koşmayız. Duyularımızın görevlerini çoğaltmakla ve varlığımızın dış alanını büyütmeyle fazla meşgul olduğumuz için, bizi gerçek boyutlarımıza indiren ve bizi bizden olmayandan ayıran bu içduyuyu çok az kullanırız. Oysa, kendi kendimizi tanımak istersek kullanmamız gereken, bu duyudur; kendi kendimizi yargılayabileceğimiz biricik duyu, budur. Fakat bu duyuyu nasıl harekete geçirmeli ve ona bütün genişliğini nasıl vermeli? Onun içinde bulunduğu ruhumuzu, aklımızın bütün aldatıcı hayallerinden nasıl kurtarmalı? Biz, bu duyumuzu kullanmak alış-

NUTUK (Konuşma) .- Sayfa : 9\$

c) Uzun süre iki ayak üzerinde yürümek alışkanlığının insanın yapılışında meydana getirmiş olabileceği değişiklikler, dört ayaklı canlıların ön ayakları ile ard ayakları arasında bugün bile görülen ilişkiler ve bunların yürüme tarzından çıkarılan sonuç, bize en doğal olması gereken şeyden şüpheler doğurabilir. Bütün çocuklar, dört ayakları üzerinde yürümeye başlarlar ve ayakta durmak için bizi örnek almaya ve bizim derslerimizi öğrenmeye gereksinirler. Hatta, Hotanto-lar gibi, çocukları çok ihmal ettikleri için onları çok uzun süre elleri üstünde yürümeye bırakan, sonra da onları dikleştirme için çok zahmet çeken vahşet halinde uluslar da vardır; Antillerdeki Caraibeslerin çocukları da böyledir. Dört ayak üzerinde yürüyen insanlara çeşitli örnekler vardır, 1344 yılında Hesse yakınlarında bulunan, kurtlar tarafından beslenmiş ve daha sonra, prens Henri'nin sarayında, kendisine kalmış olsaydı insanlar arasında yaşamaktan ise gene kurtların arasına dönmeyi daha çok istediğini söylemiş olan çocuğu, başka birçok örnekler arasında, sayabilirim. Bu çocuk, o hayvanlar gibi yürümeye öyle alışmıştı ki, onu iki ayağı üzerinde dik tutmak ve dengede bulundurmak için tahta parçaları bağlamak gerekmişti. 1694 yılında Litvanya ormanlarında bulunan, ayılar arasında yaşamış olan çocuk için de durum aynıdır. Condillac'm anlattığına göre, bu çocukta hiçbir akıl belirtisi yoktu, elleri ve ayakları üzerinde yü-

180

181

rürdü, hiçbir dil bilmiyordu ve insanların seslerine hiç benzemeyen sesler çıkarıyordu. Birkaç yıl önce İngiltere kral sarayına götürülen Hanovre'lu küçük vahşi iki ayağı üzerinde yürümeye alışınca kadar dünyanın zahmetini çekmişti; 1719'da da Prenelerde, dağlarda dört ayaklılar gibi koşan başka iki vahşi insan bulunmuştu. Bu söylediklerimize itiraz edebilir ve bunun, kendimizi, bu kadar işimize yarayan ellerimizi kullanmaktan yoksun bırakmak olduğu söylenebilir, fakat, bir defa, maymunlar, ellerin iki türlü kullanılabileceğini pekâlâ gösteriyorlar; bundan başka, bu yukarıdaki örnekler doğanın insanı sadece kendi öğrettiği gibi yürümek üzere yarattığını değil, tersine, insanın', kendi organlarına, doğanın verdiğinden daha uygun bir amaç verebileceğini kanıtlar.

Fakat bana öyle geliyor ki, insanın iki ayaklı olduğunu söylemek için, bunlardan daha iyi pek çok kanıt vardır.

İlk olarak, onun, bizim onu şimdi gördüğümüzden başka türlü bir yapıya sahip olabileceği ve sonradan şimdi gördüğümüz duruma gelmiş bulunabileceği gös terilebilirse bu, bu işin böylece olduğu sonucuna varmak için yeterli olmayacaktır; çünkü bu değişikliklerin olanağı olduğunu gösterdikten sonra da, bu değişikliklerin vaki olduğunu kabul etmek için, bunların gerçeğe benzer olduklarını göstermek gerekirdi. Kaldı ki, insanın elleri, ona, ayak gibi hizmet edebilecek nitelikte görünse de, bu gözlem, bunun aksine olan büyük sayıda gözlemlerin arasında, bu sisteme elverişli olan tek gözlem olarak kalır. Aksine olan

çok sayıda gözlemlerin başlıcaları ise şunlardır: İnsanın başı vücuduna o tarzda eklenmiştir ki, kendisi ayakta iken olduğu ve diğer bütün hayvanlarda da dört ayak üzerinde oldukları halde olduğu gibi, bakışları yeryüzüne paralel olarak yöneltildiği halde, eğer dört ayak üzerinde yürümüş olsaydı, gözleri yere dikilmiş olurdu; bu durum ise, insanın kendi varlığını korumasına çok

182

az elverişlidir. Bundan başka, kendisinde noksan olan, iki ayağı üzerinde yürürken yararlı da olmayan kuyruk, dört ayaklıların hepsinde vardır ve hepsine de yararlıdır. Dik yürüyen ve yavrusunu kollarında taşıyan iki ayağı üzerinde yürürken yararlı da olmayan kuy-olan kadının memelerinin yeri dört ayaklıların dişileri için o kadar kötüdür ki hiçbirinin memeleri oraya yerleştirilmiş değildir. İnsanın arka kısmı ön ayaklarına göre çok yüksektir; bu yüzden dört ayak üzerine yürümeye kalkıştığımız zaman kötü ve bozuk orantılı olan ve çok rahatsız yürüyen bir hayvan görünüşü veririz. Bir de şu var: Bu hayvan ellerini ayakları üzerine yere koyduğu gibi ayaklarını da tabanları üzerine basmış olsaydı, art ayaklarında başka hayvanlar, dekinden bir eksik eklem olacaktı, yani 'incik' ile 'baldır kemiği'ni birbirine bağlayan eklem bulunmayacaktı; ve yere sadece ayaklarının ucu ile basmaya mecbur kalacağı için ayak bileği, bu bileği meydana getiren kemik sayısının çokluğu bir yana, inciğin yerini tutamayacak kadar kalın olduğu için ve ayak tarağı ile baldır kemiğini birbirine bağlayan eklem birbirine çok yakın oldukları için bu durumda insan bacağına dört ayaklıların bükülgenliğini vermezler.

Çocuklar örneği bizi hiçbir sonuca götürmez; çünkü bu örneğin alındığı yaşta doğal güçler henüz gelişmemiş olmadığı gibi, organlar da henüz sertleşmiş değildir. Ben, aynı mantıkla, pekâlâ, köpeklerin de yürümek için yaratılmış olmadığını, çünkü dünyaya gelmelerinden birkaç hafta sonra dahi yerde süründüklerini söyleyebilirdim. Özel olayların bütün insanların ve hattâ bütün milletlerin evrensel hayatı ve pratiği karşısında daha da az gücü vardır; çünkü aralarında hiçbir ilinti bulunmadığı için, birbirlerini taklit edemezlerdi. Daha yürümeye bile başlamadan önce bir ormanda terkedilmiş bulunan ve herhangi bir hayvan tarafından emzirilen bir çocuk, kendisini emziren hayvanı taklit edecek, onun gibi yürümeye çalışacaktı; alış-

183

kanlık, ona, doğadan almadığı, kolaylıklar verebilecek-^1 ti ve kollan olmayanlar, bizim ellerimizle yaptığımız her şeyi ayaklarıyla yapmaya nasıl alışıyorlarsa, o da, sonunda, ellerini ayaklar gibi kullanmayı başaracaktı.

Sayfa: 94

d) Okurlarım arasında, toprağın bu doğal verimliliği varsayımından şüphelenecek kadar kötü fizikçiler varsa, onlara, şu parça ile cevap vereceğim:

«Bitkiler topraktan aldıklarından daha fazla besin maddesini havadan ve sudan aldıkları gibi, çürüyün-ce topraktan aldıklarından daha fazlasını da gene toprağa verirler; bundan başka, bir orman da buharları durdurmak suretiyle, yağmur sularının kaderini tayin eder. Böylece, uzun zaman hiç el değdirilmeyecek bir ormanda bitkilerin gelişip büyümesine yarayan toprak tabakası çok büyüyecektir. Fakat hayvanlar, topraktan aldıklarından daha azını toprağa verdikleri ve insanlar, ateş yakmak için, ve başka yerlerde kullanmak üzere çok büyük ölçüde odun ve bitki tüketimi yaptıklarından bunun sonucu olarak, insanların oturduğu bir ülkenin bitek toprak tabakası, Hicaz ülkesindeki gibi ve Doğunun daha birçok bölgesinde olduğu gibi hep azalacaktır; bu bölgeler, gerçekten, en eski zamanda insanların oturmuş bulunduğu ülkelerdir ki şimdi oralarda sadece kumlar ve tuzlar vardır; çünkü bitkilerin ve hayvanların sabit tuzu, bütün öteki kısım, lan uçtuğu halde, kahr.» (Histoire Naturelle, Preitve de la theorie de la terre art. 7)

Buna şu kanıt da eklenebilir: Son yüzyıllarda keşfedilen bütün ıssız adaların hemen hepsi, baştan başa, her türden ağaçlarla ve bitkilerle kaplıdır; ve tarih bize, bütün yeryüzünde, insanlar yerleştiği veya uy-garlaştığı ölçüde, çok büyük ormanların kesilmesi gerektiğini öğretir. Buna dayanarak ben aşağıdaki şu üç açıklamayı yapacağım: Önce, M. de Buffon'un düşün-

184

cesine göre, hayvanların sebebiyet verdiği bitkisel madde kaybını giderebilecek bir bitki türü varsa o da, tepeleri ve yaprakları başka bitkilerden daha fazla su ve buhar toplayan ve kendine mal eden ağaçlardır; ikincisi, toprağın tahrip edilmesi, yani bitkilerin gelişip büyümesi için gerekli olan cevherin kaybı, toprak daha fazla işlendiği ölçüde ve toprağın bütün türlerdeki ürünlerini daha çalışkan ve daha hünerli insanlar daha bol tükettikleri ölçüde hızlanması, gerekir,. Benim üçüncü ve en önemli açıklamam, ağaçların meyvelerinin, hayvanlara, öteki bitkilerden daha bol besin sağladığıdır; bu, benim, birbiriyle eşit büyüklükte ve eşit nitelikte, biri kestane ağaçlarıyla kapalı, ötekine buğday ekilmiş iki toprak parçasının ürünlerini kıyaslayarak yaptığım, kendi deneyimimdir (ftousseau'nun güçlü bir ansiklopedik zekâsı ve özellikle bilim deney, lef i zevki vardı).

Sayfa: 94

e) Dört ayaklılar arasında, türlerin en yaygın iki ayırt edici niteliğinden biri yüz ve dişlerden öteki de bağırsakların yapısından meydana gelir. At, sığır, koyun, tavşan gibi sadece ot yiyerek yaşayan hayvanların dişleri yassıdır; kedi, köpek, kurt, tilki gibi etoburların dişleri sivridir. Bağırsaklara gelince, yemiş yiyerek yaşayanlarda, ötekilerde bulunmayan, kalınbağırsaklar vardır. Şu halde öyle görünüyor ki, yemiş yiyerek yaşayan hayvanların sahip olduğu gibi dişleri ve bağırsakları olan insanların da, doğal olarak, bu sınıfta sıraya konması gereklidir; bu düşünceyi sadece anatomik gözlemler doğrulamakla kalmaz, fakat ilkçağ anıtları da buna çok uygun ve elverişlidir. Aziz Jerome şöyle diyor: «Dicearque, 'Antiquites Grec-ques' kitabında, Saturne'ün hüküm sürdüğü zamanlar toprağın kendiliğinden henüz verimli olduğunu ve hiçbir insanın et yemediğini, herkesin, kendi kendine ye-

185

tişen meyveler ve sebzelerle yaşadığını anlatır.» (Lb. II. andv. Jovinian) Bu görüş, daha birçok çağdaş gezginin anlattıkları üzerine de dayandırılabilir. Bu arada Francois Correal, İspanyolların Küba ve Saint Dominique adalarına ve başka yerlere vaktiyle götürmüş oldukları Lucayes halkının çoğunun et yedikleri için öldüklerine tanıklık eder. Bununla da görüldüğü gibi, değerlendirebileceğim birçok avantajı ihmal etmiş bulunuyorum. Çünkü, et yiyen hayvanlar arasındaki dövüşlerin biricik konusu av olduğu ve meyve yiyerek yaşayan hayvanlar kendi aralarında sürekli bir barış içinde yaşamakta bulundukları için, insanoğlu da bu sonuncular arasında bulunsaydı, besbelli ki, doğa halinde yaşamakta çok daha büyük kolaylıkları, çok daha az gereksinimleri ve bu doğa halinden çıkmak için çok az fırsatları olacaktı.

Sayfa: 95

f) Düşünmeyi gerektiren bilgilerin hepsi, ancak fikirlerin bağlantısından edinilebilen ve ancak ardar-da yetkinleşen bütün bilgiler, vahşet halinde yaşayan insanın, kendi hemcinsleriyle ilinti yokluğu, yani bu ilintiye hizmet eden âlet ve bu ilintiyi zorunlu kılan gereksinme yokluğu nedeniyle, tamamen erkinin dışında ve ötesinde gibi görünüyor. Onun bilgisi ve hüneri sıçramaktan, koşmaktan, dövüşmekten, taş atmaktan ve ağaca tırmanmaktan ibarettir. Fakat bildikleri bunlardan ibaret olmakla beraber, bunları, bunlara onun kadar gereksinmesi olmayan bizlerden çok daha iyi bilir; ve bunlar sadece vücut alışkanlıklarına bağlı oldukları ve bir kişiden ötekine ne bir ilinti ve bağlantıya ne de ilerlemeye elverişli olmadıkları için, bu konularda ilk insan da kendi soyundan gelen sonuncu insan kadar usta olabilirdi. Gezginlerin anlattıkları, barbar ve vahşi kavim-

183

lerdeki insanların gücünü ve kuvvetini gösteren örneklerle doludur; bu anlatılanlar o insanların becerikliliklerini ve çevikliklerini de daha az övmüyor. Bu gibi şeyleri görmek için sadece göz sahibi olmak yeterli olduğundan, bu olaylara kendi gözleriyle tanık olanların' bu anlattıklarına inanılmasını hiçbir şey önlemez. Elimin altındaki kitaplardan ilk rastgeleninden birkaç örnek alıyorum; Kolben, şöyle diyor: «Hotantolar balık avını Kap'taki Avrupalılardan daha iyi biliyorlar. Küçük koylarda ve ırmaklarda, ağla, oltayla ve mızrakla balık avlamada ustalıkları eşittir. Balığı elleriyle yakalamakta da daha az usta değillerdir. Yüzmede eşsizdirler. Yüzme tarzları şaşırtıcıdır ve tamamen kendilerine özgüdür. Vücutlarını dimdik tutarlar, kolları da suyun üstünde açık durur; öyle ki, karada yürüyor gibi görünürler. Denizin en hırçın, dalgaların dağlar gibi olduğu zamanlarda, onlar, bir mantar parçası gibi inip çıkarak, dalgaların sırtında âdeta dansederler.-Aynı yazar, şunları da söyler: «Hotantolar, kara avında şaşılacak bir ustalığa sahiptirler ve akıllara sığmaz bir hafiflikle koşarlar." Yazar, Hotantoların bu çevikliği çoğu zaman kötülük yapmak için kullanmamalarına şaşar; bununla beraber, aşağıdaki örnekle de anlaşılacağı gibi, bazen bu yolu tuttukları olmuştur: «Hollandalı bir gemi tayfası. Kap'ta karaya çıkınca, on kilo kadar gelen tütün tomarını, şehre kadar taşımak için bir Hotanto'yu tutar. Gruptan biraz ayrıldıkları zaman, Hotanto, gemiciye, koşabilip, koşamadığını sorar; Hollandalı «Koşmak mı? Evet, hem de çok iyi koşabilirim»' cevabını verir. Afrikalı «görelim, öyleyse» der. Ve tütünle birlikte kaçarak hemen gözden kaybolur. Bu olağanüstü hız karşısında şaşkına dönen Hollandalı gemici onun peşinden koşmayı aklından bile geçirmez ve ne tütününü ne de tütünü taşıyanı bir daha görmez. Hotantoların görme yeteneği o kadar çabuk ve elleri o kadar emindir ki, Avrupalılar bu derecelere uzaktan bile yaklaşamazlar. Bir kuruş büyüklüğünde

187

bir hedefi, yüz adım mesafeden, bir taş atışıyla vururlar; asıl şaşırtıcı olan da şu ki, gözlerini bizim yaptığımız gibi hedefe dikecek yerde durmadan hareketler yapar ve vücutlarını eğip bükerek. Taş, görünmeyen bir el tarafından atılmış gibi görünür.»

Ümit Burnu Hotantoları hakkında bu anlatılanların aynısını, Rahip du Tetre, Antilles adaları vahşileri hakkında aşağı yukarı aynen söyler. Özellikle gökte uçan kuşu ve suda yüzen balığı okla vurmalarını över; okla vurdukları balığı, dalıp çıkarılmış. Kuzey Amerika'nın vahşileri de, güçlülükleri ve beceriklilikleri bakımından, daha az ünlü değillerdir; Güney Amerika'da yaşayan ve Hintli denilen yerlilerin güç ve becerikliliklerini gösterecek bir örnek:

1746 yılında, Buenos - Ayres'li bir Hintli Cadix'te kürek cezasına çarptırılınca, valiye, özgürlüğünü yeniden kazanmak için bir şenlikte hayatını tehlikeye koymayı önerir; elinde bir ipten başka hiçbir silah olmadığı halde, en azgın boğanın üzerine saldırarak, onu yere serecek, işaret edilecek herhangi bir yerinden yakalayacak, eğerleyecek, ona gem vuracak, sırtına binecek ve böylece sırtmdayken Torillo'dan çıkarılacak en kızgın boğalarla dövülecek, birbiri ardından hepsini emrededildiği anda ve kimsenin yardımı olmadan öldürecek; bu olanak oha verildi. Hintli sözünü tuttu ve söz vermiş olduğu her şeyi başardı. Bunu nasıl yaptığını ve dövüşün ayrıntılarını öğrenmek için olayın alındığı, M. Gautier'nin "Observations sur l'histoire naturelle'nin birinci cildinin 262. sayfasına bakılabilir.»

Sayfa: 37

g) M. de Bouffon şöyle diyor: «Atların ömrü, bütün öteki hayvan türlerinde olduğu gibi, büyüme çağlarının uzunluğu ile orantılıdır. Büyümesi için on dört

188

yıl gereken insan, bu sürenin altı-yedi misli, yani doksan veya yüz yıl yaşayabilir. Büyümesi dört yıl olan at, bu sürenin altı - yedi misli, yani yirmi beş - otuz yıl yaşayabilir. Bu kurala aykırı olan örnekler o kadar seyrek ki, onları, sonuçlar çıkarabilecek bir istisna gözüyle bile görmemek gerekir. İri yarı atlar, ince ve narin atlara göre daha az zamanda büyüdükleri için daha az zaman yaşarlar ve on beş yaşından itibaren de ihUyarlamışlardır.» (Histoire natûrelle du cheval)

Sayfa: 98

h) Et yiyen hayvanlarla meyve yiyen hayvanlar arasında, bu fark kuşları da kapsadığından, (e) notunda söylediğimden daha genel bir fark gördüğümü sanıyorum. Bu fark sadece bitki yiyen hayvan türlerinde bir batında iki yavrudan fazlasının dünyaya getirilmemesinden ve etoburlarda ise genellikle bu sayının aşılmasından ibarettir. Bu bakımdan doğanın dişi hayvana verdiği meme sayısından, amacını anlamak kolaydır; birinci türden olan hayvanların dişilerinde, kısırta, inekte, dişi geyikte, koyunda vs. ancak iki meme bulunduğu halde, dişi köpek, dişi kedi, dişi kurt, dişi kaplan gibi ikinci türden olan hayvanların dişilerinde altı veya sekiz meme vardır. Tavuk, kaz, ördek, kartal, atmaca, baykuş gibi et yiyen kuşlar çok sayıda yumurta yaptıkları ve çok yumurta üzerinde kuluçkaya yattıkları halde, güvercin, kumruğ da neden başka bir şey yemeyen ve bir defada sadece iki yumurta yumurtlayıp o kadarının üzerinde kuluçkaya yatanlar için durum böyle değildir. Bu fark konusunda ileri sürülebilecek olan sebep, sadece ot ve bitki yiyen hayvanlar -hemen bütün gün çayırda kalmaları yüzünden ve kendilerini beslemek için çok zaman harcamak zorunda oldukları için- çok sayıda yavruyu emziremeyecekleridir; her şeyi yiyenler ise yemeklerini bir anda

189

yiyip bitirdikleri için, yavrularına ve avlarına yeniden hemen dönebilirler ve kaybettikleri çok büyük miktarda sütü telâfi edebilirler. Bütün bunlar üzerine yapılacak pek çok özel gözlem ve ileri sürülebilecek düşünceler olabilir, fakat yeri burası değildir; bana bu kesimde doğanın en genel sistemini göstermiş olmak yeter; bu, insanı, et yiyen hayvanlar sınıfından çıkarmak ve meyve yiyerek yaşayan hayvanlar arasına koymak için yeni bir sebep sağlayan nedendir.

Sayfa: 104

i) İnsan hayatının iyi ve kötü yanlarını hesaplayan ünlü bir yazar, her iki toplamı karşılaştırınca kötü yanlar toplamının iyi yanlar toplamını çok aştığını, bütününü alınınca hayatın insan için hayli kötü bir armağan olduğunu bulmuştu. Onun vardı bu sonuç, beni hiç şaşırtmadı; o, bütün muhakemesini uygar insanın yapısından çıkarmıştır. Eğer doğa insanına kadar çıkmış olsaydı çok değişik sonuçlara varmış olacağı insanın kendi kendine verdikleri dışında derdi olmadığını ve doğanın haklı olduğunu farkedeceği yar-gısına varılabilir. Kendimizi bu kadar mutsuz kılmayı başarabilmemiz, zahmetsiz olmamıştır. Bir yandan insanların çok büyük eserleri, bu kadar derinleştirilmiş bilimler, bulunmuş bunca sanat, gemlenip kullanılmış bunca güç, doldurulmuş uçurumlar, yerle bir edilmiş dağlar, parçalanmış kayalıklar, üzerinde sefer yapılabilir hale getirilmiş ırmaklar, işlenmiş topraklar, derinleştirilmiş göller, kurutulmuş bataklıklar, toprağın üstünde yükselen çok büyük yapılar, gemilerle kaplı hale gelen deniz yüzü; öteki yanda biraz düşünce ile, insanların mutluluğu hesabına bütün bunlardan çıkan gerçek yararlar araştırıldığı zaman, bu işler arasındaki orantısızlık karşısında çarpılıp kalınır ve kendi çılgın gururunu, kendi kendisine karşı bilmem hangi boş

190

hayranlığı beslemek için insanı maruz bulunduğu ve doğanın onu korumak için o kadar özen gösterdiği bütün bu yoksullukların peşinde koşturan körlüğü ayıplamaktan, kınamaktan başka bir şey yapılamaz. İnsanlar kötüdür; yaşanmış ve sürüp giden acı deney, bunun kanıtlanmasına gerek bırakmıyor. Bununla beraber insan, doğası bakımından, iyidir; bunu kanıtladığıma inanıyorum. Öyleyse onu bu derece düşüren, bayağılaştıran toplum yapısındaki değişiklik, yaptığı ilerlemeler ve kazandığı bilgiler değilse, nedir? İnsan toplumuna ne kadar hayran olunursa olunsun, şurası gene doğru olarak kalır: Çıkarları

birbirinin zararına olduğu ve çatıştığı ölçüde, insanları, zorunlu olarak, birbirinden nefret etmeye götüren, insanları birbirlerine ancak görünüşte yardım eder ve aslında birbirlerine akla gelebilecek bütün kötülükleri yapar hale getiren, hep, insan toplumdur. Her kişinin aklının kendisine, kamu aklının bütün topluma yaptığı telkinlerin tam tersini bilge sözleri emrettiği ve her kimsenin kendi çıkarını başkasının mutsuzluğunda hattâ felâketinde aradığı bir ilişki sistemi hakkında ne düşünülebilir? Geçimi yerinde belki bir tek adam bile yoktur ki açgözlü mirasçısı, çoğu zaman da kendi öz çocukları, gizliden gizliye, ölümünü dilemekte olmasınlar Denizde seyreden bir tek gemi yoktur ki, sulara gömülmesi herhangi bir bezirgan için iyi haber olmasın. Bir tek ticarethane yoktur ki, borcunu ödemek niyetinde olmayan kötü niyetli bir borçlu, içindeki bütün kâğıtlarla ve evrakla birlikte yandığını görmeyi istememiş olsun. Komşusunun başına gelen felâketlerden sevinmeyen bir tek insan topluluğu da yoktur. Böylece biz kendi çıkarımızı hemcinslerimizin zararında buluruz ve hemen her zaman aramızdan birinin zararı ötekinin gönencini ve refahını doğurur.

Ama bütün bunların hepsinden daha tehlikeli olan bir durum vardır ki o da şudur: Kamunun başına gelen genel felâketler birçoklarının beklediği şey ve umu-

191

dudun kimi hastalıkların gelmesini, kimi ölümleri, kimi savaşı, kimi açlığı ister. Verimli bir ürün yılının belirtileri karşısında üzüntüden ağlayan korkunç insanlar görmüşümdür. O kadar çok bahtsız kişinin canına veya mallarına mal olan o büyük ve korkunç Londra yangını, belki on binden fazla insanın da zengin olmasını sağladı. Bilirim ki Montaigne, yaptığı tabutları pahalya satarak yurttaşların ölümünden büyük paralar kazanan bir işçiyi cezalandırdığı için Atinalı Demades'i kmar; fakat Montaigne'in ileri sürdüğü neden, o durumda herkesi cezalandırmak gerekeceğidir; besbelli ki bu sebep benim gerekçelerimi ancak doğrular, öyleyse bizim yüzeysel iyi niyet gösterilerimizin ortasına, özüne, ruhların ve yüreklerin derinliklerinde olup bitenlerin içine iyice girilsin; ve bütün insanların birbirinin yüzüne gülmek, ama birbirinin kuyusunu da kazmak, birbirinin yok etmek zorunda oldukları, görevleri gereği birbirine düşman ama çıkarları gereği birbirlerine karşı kalles ve hilekâr doğdukları bir durumun ne olduğu üzerinde düşünölsün. Bana, sadece, toplumun, her insanın başkalarına hizmet etmekle kazanacağı tarzda kurulmuş bulunduğu cevabı verilecek olursa benim de buna karşılık cevabım, insan başka insanlara zarar vermekle bundan daha fazlasını kazanıyor olmasaydı o durumun çok iyi olduğunu söylemek olurdu. Haklı hiçbir kâr yoktur ki haksız olarak kazanabilen tarafından aşılması olmasın; insanlara yapılan haksızlık ve verilen zarar, onlara yapılan hizmetlerden çok daha fazla kâr getiriyor. Şu halde yapılacak şey, cezadan kurtulmayı sağlayacak yolları bulmaktan ibarettir. İşte bunun içindir ki güçlüler bütün güçlerini ve güçsüzler bütün kurnazlıklarını bu uğurda kullanırlar.

Karnını doyurmuş olan vahşi insan, bütün doğa ile barış halindedir ve bütün insanların dostudur.

Yiyeceği için dövüşmesi gerektiği zaman da, bu dövüşten galip çıkmanın güçlüğü ile yiyeceğini başka yer-

192

de aramanın güçlüğünü karşılaştırmadan vuruşmaya girişmez; ve kavgaya gurur karışmadığı için de, dövüş karşılıklı vurulan birkaç yumrukla sona erer; kavgayı kazanan konu olan yiyeceği yer, kaybeden de talihini başka yerde aramaya gider, herkes sakinleşir. Ama toplum içinde yaşayan insanda işler hep başka türlü olur: Önce yaşamak için zorunlu gereksinme maddeleri, sona gereksinmeden fazla olanlar söz konusu olur; sonra hayatın tatlı zevkleri, daha sonra büyük servetler ve sonra uyruklar, daha sonra da köleler gelir; bir an bile durup dinlenmek yoktur. Daha da garip olanı şu: Giderilmesi gereken gereksinmeler doğal gereksinmeler olmaktan ne kadar çok uzak ve ne kadar az zorlu iseler bunlara karşı duyulan tutkular da daha kötüsü, bunları giderme gücü de o kadar artıyor. Öyle ki, benim kahramanım, uzun gönenc ve refah dönemlerinden sonra, birçok hazineyi yiyip bitirdikten ve birçok insanı yıkıp yere vurduktan sonra, evrenin tek hâkimi oluncaya kadar her şeyi boğazlamaya kadar varır. Bütün insan hayatının değilse uygarlaşmış her insanın içyüzündeki gizli kendini beğenmişliğini ve gözü yükseklerde olmanın ahlâki tablosu, kısaca, işte böyledir.

Uygar insanın durumu ile vahşi insanın durumunu hiçbir peşin hükme kapılmadan karşılaştıran ve bunu yapmak elinizden geliyorsa, uygar insanın kötülüğünden, gereksinmelerinden ve yoksulluklarından başka, bir de ıstıraplara ve ölüme ne kadar yeni kapılar açtığını araştırın. Bizi tüketen akıl ve ruh acılarını, bizi yoran ve yıkan şiddetli tutkuları, fakirlere fazlasıyla yüklenen aşırı çalışmaları, zenginlerin kendilerini bıraktıkları daha da tehlikeli gevşekliği ve kimini gereksinmeden kimini de aşırılıklardan öldüren durumu düşünürseniz; o korkunç besin karışıklığını, bu besinlere lezzet vermek için başvuru olan tehlikeli çeşnilendirmeleri, bozuk yiyecekleri, hileli ilaçları, bu ilaçları satanların düzenbazlıklarını, bu ilaçları size ve-

F. 13/193

renlerin yanlışlıklarını, ilaçların hazırlandığı kapların zehrini düşünürseniz; bir araya toplanmış çok sayıda insan arasında doğan, yaşayış tarzımızın sebep olduğu dayanıksızlığın olanak verdiği, evlerimizin içinden açık havaya girip çıkışlarımızın ve çok tedbirsizce giyip çıkardığımız elbise alışkanlıklarımızın ve nefis nazlarına aşın düşkünlüğümüzün gerekli alışkanlıklar ha. line getirdiği, ihmalinin veya yokluğun hayatımıza veya sağlığımıza mal olduğu bütün bakım ve ihtimamların meydana getirdiği salgın hastalıklara dikkat ederseniz; şehirleri tamamen yok eden veya altını üstüne getiren daha binlerce şehirliyi yok eden yangınla-rı ve yer sarsıntılarını hesaba katarsanız; kısacası bütün bu sebeplerin devamlı olarak başımızın üstünde bulundurduğu tehlikeleri bir arada düşünürseniz, doğanın verdiği dersleri bizim küçük görmemizi ne kadar pahalı ödettiğini hissedersiniz.

Başka yerlerde savaş hakkında söylediklerimi burada yinelemeyeceğim ama okumuş yazmış kişilerin, ordulardaki ve hastanelerdeki besin maddeleri müteahhitlerinin işledikleri korkunç işlerin ayrıntılarını bir defa olsun kamuya açıklamayı istemelerini veya buna cesaret etmelerini dilerdim. O zaman bunların en parlak orduları bile hiçten de aşağı duruma sokan ve pek de gizli olmayan manevralarının, düşman kurşunlarının biçtiğinden daha fazla eri yok ettiği görülür. Denizin her yıl açlıkla olsun, skorpitle olsun, korsanlar tarafından olsun, yangınla olsun, deniz kazalarıyla olsun yuttuğu insan sayısı da daha çok şaşırtıcı bir hesap sonucu verir. Tasarlayarak adam öldürmeleri, zehirlemeleri, soygunculukları ve hattâ bu suçların, daha büyük kötülükleri önlemek için gerekli, ama bir kişinin ölümünü iki veya daha fazla insanın ölümüne mal ettiği için insan türünün kaybını iki misline çıkarmaktan geri kalmayan, cezalarını da kurulmuş mülkiyet düzeni hesabına yazmak gerektiği açıkça bellidir. İnsanların dünyaya gelmesini önlemek ve

194

doğayı aldatmak için kullanılan, utanç verici ne kadar yol, ne kadar araç var; bu araçlara ister doğanın bu en sevimli eserini tahkir eden kaba, yozlaşmış ve vahşilerle hayvanların bilmediği, ancak uygarlaşmış ülkelerde ve bozuk muhayyilelerden doğabilecek zevkler sebep olsun; ister bunlar sefahat ve ahlâksızlığın kendilerine lââyık ürünleri olan gizlice çocuk düşürme olayları olsun; ister ana ve babalarının sefaletinin veya analarının barbarca yüzkarasının kurbanı olan pek çok çocuğun bırakılması veya öldürülmesi yolu ile olsun; ve sonunda isterse bir kısmının ve bütün soylarının hayatı boş ilahilerle daha da kötüsü bazı kimselerin kaba kıskançlığına feda edilen bu bahtsızların bozulup yıpranması Jci bu son halde doğaya çift hakaret yapılmış olur- ve buna maruz bulunanların gördüğü ve görenek sonucu olarak görecekleri muamele ile olsun, durum değişmez.

Fakat bundan daha sık görülen ve daha da tehlikeli olan, babalık hakkının insanlığı açıkça küçük düşürdüğü binlerce durum değil midir? Babaların ihtiyatsız baskısı yüzünden ne kadar istidat gizli kalmış veya yolunu bulamayarak zorla başka yola sapmıştır! Uygun bir durum ve ortam içinde seçkinleşebilecek olan ama eşit olmayan nice evlenmeleri bozmuş veya durum içinde mutsuz ve onursuz, ölüp giderler! Doğa düzeni ile hep çelişik olan bu sosyal düzen, mutlu olan ama eşit olmayan nice evlenmeleri bozmuş veya allak bullak etmiş, nice iffetli eş bu yüzden onursuzluğa sürüklenmiştir: Ne kadar garip başka birleşmeler vardır ki onları çıkarlar meydana getirmiş, fakat aşk ve mantık benimsememiştir. Nice namuslu ve erdemli karı koca, birbirlerine uygun olmamak yüzünden, birbirlerine azap çektirirler. Babalarının ve analarının para hırsının kurbanı olan nice bahtsız genç kadınlar vardır ki ya kötülük yoluna dalarlar ya da keder dolu günlerini gözyaşları içinde geçirirler ve kalbin reddettiği ama sadece altının meydana getirdiği çözülmez

195

bağları içinde inler dururlar. Cesaretlerinin ve erdemlerinin kendilerini, hayattan, barbar bir güç onları, hayatlarını suç veya umutsuzluk içinde geçirmek zorunda bırakmadan önce, koparıp ayırdığı kadınlar bazen mutludurlar. Bahtsız ana ve baba, beni affedin ama, bundan, her zaman kınanmalıdırlar; dertlerinizi üzüterek daha da acılaştırıyorum, fakat böylece, hattâ bazen doğa adına, doğanın en kutsal haklarını çiğnemeye cüret, edecek herkese, sonsuz ve ölümsüz, göz korkutucu örnekler olsalar! Ben sadece uygarlığımızın eseri olan bu kötü kurulmuş bağlardan bahsettim; fakat aşkın ve sempatinin meydana getirdiği ve yönettiği bağların sakıncasız oldukları zannedilebilir mi? insan türünün öz kaynağında, bütün bağların en kutsalına kadar saldırıya uğradığını ve bu saldırı içinde, artık, doğanın sesine bile ancak zenginliğine akıl danıştıktan sonra kulak verildiğini ve bu saldırı ortamında uygarlık keşmekeşi erdemlerle ahlâksızlıkları birbirine karıştırdığı için, cinsel eğilimlerde kendini tutma kanuna aykırı ve cinai bir eylem sayılmaya başlar da bir başka insana hayat vermemek insanca bir eylem olur. Fakat bu kadar korkunç olayları örten perdeyi kaldırmayalım ve başkalarının tedavi çarelerini getirmeleri gereken hastalığı göstermekle yetinelim.

Bunlara ömrü kısaltan veya mizacı yıkan, madenlerde çalışma, çeşitli madenlerin, özellikle kurşun, bakır, cıva, kobalt, arsenik, arsenikli kükürt gibi maden cevherlerinin üretime hazırlanması gibi; her gün dülger, marangoz, dam ustası ve taş ocakları işçisi birçok işçinin hayatını kaybetmesine mal olan

tehlikeli başka sanatlar gibi, sağlık bakımından zararlı meslekler eklensin ve bütün bu konular bir araya getirilsin; toplumların kurulmasında ve yetkinleşip olgunlaşmasında insan türünün, birden fazla filozof tarafından saptanmış bulunan, azalma sebepleri görülebilecektir.

Toplumların başlattığı hastalığı, kendi rahatına ve

1

başkalarının kendilerine önem vermesine hırsla düşkün olan insanlarda önlenmesi olanaksız bulunan, lüks ve gösteriş tamamlar; ve fakirleri yaşatmak bahanesiyle -ki aslında bunu yapması gerekmez- herkesi fakir düşürür ve devleti ergeç insansız bırakır.

Lüks ve gösteriş, tedavi etmek iddiasında bulunduğu hastalıktan çok daha kötü bir devadır; daha doğrusu küçük veya büyük herhangi bir devlette olursa ol. sun, meydana getirmiş bulunduğu uşak ve yoksul insan yığınlarını beslemek için emekçiye ve yurttaşı ezer. yıkar, bu yüzden kendisi bütün felâketlerin en kötü-südüdür; lüks ve gösteriş, bu yüzden, çayır ve çimenleri obur küçük böceklerle örttüğü için yararlı hayvanların beslenme araçlarını ortadan kaldıran ve duyulduğu her yere açlık ve ölüm taşıyan, o yakıcı güney rüzgârlarına benzer.

Toplumdan ve onun besleyip meydana getirdiği şatafattan, fizik yetilerden çok zihin yetilerinin pay sahibi olduğu sanatlarla mekanik sanatlar, ticaret, edebiyat ve sanayii geliştiren, devletleri zenginleştiren ve y-ok eden bütün bu yararsız şeyler doğar. Bu zayıflayıp sona yaklaşmanın sebebi çok basittir. Tarım, kolayca görüleceği gibi, niteliği nedeniyle bütün sanatların için. de en az kârlı olması gereken sanattır; çünkü tarımın ürünü bütün insanların kullanmaktan en az vazgeçebileceği şeyler olduğu için, fiyatlarının da en fakir insanların satın alma gücüyle orantılı olması gereklidir. Aynı ilkeden bir de şu kural çıkarılabilir: Genel olarak sanatların kârlılıkları yararlılıkları ile ters orantılıdır ve en gerekli olan sanatların, en sonunda, en çok ihmal edilen sanatlar olmaları gerekir. Buradan da endüstrinin gerçek üstünlüğü ve endüstrinin ilerlemesinden doğan gerçek sonuç hakkında neler düşünülmesi gerektiği anlaşılır.

En çok hayranlık duyulan ulusları, gösterişin, sonunda içine attığı bütün yoksullukların sebepleri işte bunlardır. Sanatlar ve endüstri yaygınlaştığı ve geliş-

196

197

tiği ölçüde, lüksün sürdürülmesi için zorunlu olan vergilerle yüklü ve hayatını işle açlık arasında geçirmeye hükümlü, küçük görülen çiftçi tarlasını terkedip, ekmek götürmesi gereken şehre kendi ekmeğinin peşinde koşmaya gider. Başkentler, halkın aptallaşmış bakışlarını hayran bırakıp çarptıkça boş bırakılmış tarlaları, sürülmemiş toprakladı ve dilenci ya da soyguncu olmuş ve yoksulluklarını bir gün işkence çarkında veya süprütülükte sona erdirmeleri mukadder olan bahtsız yurttaşlarla dolup taşan anayolları görüp daha fazla inlemek gerektir. Böylece devlet bir taraftan zenginleşirken bir taraftan da nüfusu azalır; en güçlü krallıklar, bolluğa ve tenhaliğe kavuşmak için bunca , çalışmadan sonra, ülkelerinin istilâ etmek korkunç tutkusuna kapılan fakir ulusların avı olurlar; sonra bunlar da zenginleşir ve zayıflar ve bu halleri kendileri de başkaları tarafından istilâ edilip yıkılincaya kadar sürer. Bunca yüzyıl boyunca Avrupa'yı, Asya'yı ve Afrika'yı kaplayan barbar yığınlarını neyin meydana getirmiş olabileceği bize, lütfen, bir defa açıklansın. Bu olağanüstü nüfus kalabalıklarını, bunlar, sanatlarının eriştiği hünere mi, kanunlarının çok bilgece olmasına mı, uygarlıklarının yetkinliğine ve olgunluğuna mı. neye borçludurlar? Bilginlerimiz, bize bu bilgisiz, bu gem-siz, başıboş, eğitim görmemiş, yırtıcı ve kaba insanların bu kadar çoğalmaları bir yana dursun, buldukları veya avladıkları yiyecek yüzünden çıkan kavgalarda, her an, nasıl olup da birbirlerini boğazlamadıklarını söylesinler; bu zavallıların, bizim gibi çok usta, çok da iyi bir askeri disipline sahip, bu kadar da iyi ve bilgece kanunları olan insanların yüzüne bakmak cesaretini bile nereden ve nasıl bulduklarını bize açıklasınlar; ve nihayet toplum Kuzey ülkelerinde yetkin-leşip olgunlaştığından beri ve insanlara karşılıklı ödevlerim ve bir arada sakin ve rahat yaşamak sanatını öğ. retmek için bunca zahmete girildikten sonra, bu top-

198

lumun evvelce üretmiş olduğu çok sayıda insan gibi bir şeyin artık ondan çıkmamasının sebebini bize anlatsınlar. Sonunda birinin çıkıp, bana, bütün bu yüce şeylerin, yani sanatların, bilimlerin ve kanunların insanlar tarafından çok akıllıca ve bilgece bir sebeple kurtarıcı bir veba .olarak, yani dünyamızın, sonunda, orada oturanlara çok küçük gelmesi korkusuyla, insanların aşırı derecede çoğalmasını önlemek amacıyla bulunmuş olduğu cevabını vermesinden çok korkuyorum.

Öyleyse ne yapmalı? Toplumunu yıkmak, «o senin, bu benim »i yok etmek ve ormanlara dönüp yeniden ayıllarla birlikte yaşamak mı gerek? Bu, benim karşıtlarımın, varmalarını ve böylece mahcup düşmelerini önlemekten o kadar hoşlandığım tarzlarına uyan sonuç olurdu. Sizler ki, göklerden gelen ses henüz kulaklarınıza ermemiştir ve kendi türünüz için kısa ömrü sükunetle tamamlamaktan başka amaç taşımazsınız; sizler ki, elde ettiğimiz uğursuz şeyleri, tedirgin akıllarınızı ve ruhlarınızı, bozulmuş

yüreklerinizi ve dizginsiz arzularınızı şehirlerinizin ortasında bırakabilirsiniz; ilk ve en eski temizliğinizi, bu madem ki size bağlıdır, yeniden alınız, ediniz; ormanlara gidip çağdaşlarınızın suçlarını gözlerinizden ve belleklerinizden siliniz; kendi türünüzün aşağılıklarını, büyük ahlâki kusurlarını kınamak için onun bilgilerini de kınamakla türünüzü bayağılaştırıp aşağılaştıracağımızdan kork-mayınız. Bana benzeyen, tutkuları başlangıçtaki sadeliklerini ebediyen yok etmiş olan, artık ot ve meşe pa-lamuduyla beslenemeyen, kanunlardan ve şeflerden de vazgeçemeyen, ilk atalarından aldıkları doğaüstü dersleri ile onurlandırılmış olan, insanların eylemlerine -sahip olduklarından bu yana az zaman geçmiş olan-bir ahlâki mana verme niyetinde, kendiliğinden önemsiz ve başka herhangi bir sistemin içinde de açıklanması olanaksız bir davranış, bir kural sebebi gören; kısacası, Tann'dan gelen sesin bütün insanları aydın-

199

lığa ve bilgiye ve cennetteki akıl ve ruhların mutluluğuna çağırdığına inanmış olan insanlara gelince-. Bunların hepsi, tanımayı öğrenirken uygulamak zorunda kaldıkları erdemlerini kullanarak kendilerini beklemekte olması gereken sonsuz ve ölümsüz ödülü hak etmeye çalışacaklar. Üyesi oldukları toplumların kutsal bağlarına saygı gösterecekler, hemcinslerini sevecekler ve bütün güçleriyle onlara hizmet etmeye çahşa. caklar, kanunlara, kanunları yapanlara ve uygulayan lara titizlikle itaat edecekler, bizi ezmeye her zaman hazır olan kötüye kullanmaları, aşırılıkları ve felâketleri önlemeyi, düzeltmeyi ve acılarını geçici olarak dindirmeyi bilen iyi ve bilge prenslere özellikle saygı gösterecekler, taşıdığı isme lâıyk bu şeflerin gayretini, onlara, korkusuzca ve dalkavukluğa sapmadan görevlerinin hüyükklüğünü ve ödevlerinin zorluğunu göstererek canlandıracaklardır. Fakat gene de varlığını ancak bü kadar saygıdeğer insanların yardımıyla sürdürülebi-len (-bu kadar saygıyı elde etmemeleri de pek sık arzulan-an-), ve bütün özenlere rağmen görünüşteki yararlardan çok felâket doğuran bir kuruluşu ve bir anayasayı da küçük görmekten geri kalmayacaklardır.

Sayfa: 105

j) Kendi kendimize ya da tarihçiler, seyyahlar aracılığıyla tanıdığımız insanların kimi siyah, kimi beyaz, kimi de kırmızı renklidir; kiminin saçları uzundur, kimi kıvrıkcık zenci saçı taşır başında; kiminin hemen bütün vücudu kıllarla örtülüdür, kiminin sakalı bile yoktur. Dev gibi boylu insanlardan meydana gelmiş topluluklar vardı, belki hâlâ vardır, bir abartma olabilecek olan Pigme masalını bir kenara bıraksak bile, bilindiği gibi Lapon'lar ve hele Groenland'lılar ortalama insan boyunun çok altındadırlar. Dört ayaklılar gibi kuyrukları olan insanlardan meydana gelmiş top-

200

luluklar olduğu iddia edilmektedir. Herodot'un ve Çete. sias'ın anlattıklarına körü körüne inanmasak bile, hiç değilse gerçeğe çok benzeyen şu görüş çıkarılabilir: Çeşitli halkların bugünkünden çok farklı ve değişik yaşama tarzları izledikleri o eski çağlarda iyi gözlemler yapılmış olsaydı, vücudun şeklinde ve alışkanlıklarında bugün bizi çok daha fazla şaşırtan çeşitler görülürdü. İtiraz edilemez kanıtları kolayca sağlanabilecek olan bütün bu olaylar, kendi yörelerindeki nesnelerden gayrisına bakmaya alışık olmayan ve iklim, hava, besin, yaşama tarzı, genel alışkanlıkların ve özellikle birbiri ardından gelen uzun kuşak dizileri üzerinde süreli etki yapan aynı sebeplerin şaşırtıcı gücünü bilmeyenlerden başka kimseyi hayrette bırakamaz. Ticaretin, gezilerin ve fetihlerin ayrı ayrı halkları daha da fazla birleştirdiği ve sık ulaştırmanın yaşama tarzlarını birbirine daha çok yaklaştırdığı günümüzde uluslar arasındaki bazı belli farkların azaldığı göze çarpar. Örneğin herkes, bugünkü Fransızların artık, Lâtin tarihçilerin anlattıkları beyaz iri vücutlu ve kumral insanlar olmadıklarını farkederek; oysa, kendileri beyaz tenli ve kumral olan Frankların ve Normand'ların karışımına etki yapan, Romalıların sık gelip gitmelerinin halkın doğal yapısında ve derilerinin renginde iklimin yapmış olabileceği etkileri kaldırmış olabilir. Binlerce sebebin insanlar üzerinde meydana getirebileceği ve fiilen meydana getirdiği bu çeşitlilik üzerindeki bütün bu gözlemler, beni, seyyahların fazla incelemeyen, veya dış yapıda gördükleri bazı farklar sebebiyle veya sadece bu hayvanlar konuşmadıkları için hayvan saydıkları, insana benzeyen birçok hayvanların, aslında, çok eski zamanlarda ırkı ormanlar içinde dağılmış bulunduğu için kendisinde güç halinde var olan yetilerini geliştirme fırsatını bulamamış, hiçbir yetkinlik ve olgunlaşma derecesine ulaşamamış ve henüz uygarlık öncesi ilkel doğa durumunda bulunan vahşi insanlar olup olmadığı konusunda kuşkuya dü-

201

sürdü. Söylemek istediğimi bir örnekle belirtelim; 'l'Histoire des Voyages'm çeviricisi anlatıyor: «Kongo krallığı ülkesinde. Doğu Hindistan'da Orangutan denilen iri hayvanlardan çok sayıda bulunmaktadır; bu hayvanlar şebeklerle insan türü arasında bir ara durumundadır. Battel, Loango krallığında Mayomba ormanlarında iki çeşit canavar görüldüğünü, bunların büyüklerine 'pongos', küçüklerine 'enjo. cos' adı verildiğini anlatır. Birincilerin insanla tam bir benzerlikleri vardır, fakat çok daha iri yarı ve çok daha uzun boyludurlar. Yüzleri insan yüzü gibidir ama gözleri çok derine batmıştır.

Ellerinde, yanaklarında, kulaklarında kıl yoktur fakat kaşlarının kılları çok uzundur. Vücutlarının geri kalan kısımları çok kıllı olmakla beraber bu kıllar o kadar yoğun değildir ve rengi esmerdir. Bacaklarında baldır yoktur ve bu, onları insandan ayıran biricik kısımdır. Dik, iki ayak üstünde yürürler ve yürürken elleriyle boyun kıllarını tutarlar; sığınakları, ormanların derinlikleridir; ağaçların üzerinde uyurlar ve orada, kendilerini yağmurdan koruyacak bir çeşit saçak gibi bir şey yaparlar. Yiyecekleri, meyve ve yabani cevizdir. Katiyen et yemezler. Ormandan geçen zenciler, geceleri ateş yakarlar; sabahleyin, oradan ayrılırken, pongo'larm ateşin etrafında yer aldıklarını ve ateş sönmedikçe oradan uzaklaşmadıklarını görürler; çünkü pongolar, o kadar becerikli oldukları halde, odun getirerek ateşi sürdürecektik kadar akılları yoktur.

Bazen sürü halinde gezerler ve ormandan geçen zencileri öldürürler. Oturdıkları yerlerde otlayan fillerin üstüne de geldikleri olur ve yumruklarıyla veya sopalarla o kadar tedirgin ederler ki, filler, feryatlarla kaçmak zorunda kalırlar. Pogno'slar canlı ele geçmezler, çünkü on kişinin zaptedemeyeceği kadar gürbüz ve güçlüdürler; fakat zenciler anne pongo'yu öldürdükten sonra, analarının vücuduna sıkı sıkı sarılan yavruları yakalarlar. Bu hayvanlardan biri öldüğü za-

202

man ötekiler onun cesedini dallar ve yapraklarla örterler. Purchass, bunlara şunu ekliyor: Battel ile konuş, malarında ondan öğrendiğine göre pongo'lardan biri küçük bir zenci çocuğunu kaçırmış ve çocuk, ormanda, hayvan topluluğu içinde bir ay geçirmiş; çünkü pongo'lar yakaladıkları insanlara, hiç değilse insanlar onların yüzüne bakmadığı takdirde, hiçbir kötülük yapmazlarmış; küçük zenci de bunu görmüş. Battel öteki canavar türünü hiç anlatmaz.

Dapper, Kongo krallığı ülkesinde, Doğu Hindistan' da orang-utang, yani ormanda yaşayan, adını taşıyan hayvanların pek bol olduğunu doğruluyor; Afrikalılar bunlara quojas morros' adını verirlermiş. Bu hayvanın insana çok fazla benzediğini, hattâ bazı seyyahların aklına bu hayvanın bir kadın ile bir erkek maymundan olmuş olması olasılığından söz ediyor; bu, zencilerin bile reddettiği bir kuruntudur. Bu hayvanlardan biri Kongo'dan Hollanda'ya getirilmiş ve Orange prensi Frederic-Henri'ye sunulmuştu. Bu hayvan, üç yaşında bir çocuk boyunda ve orta bir şişmanlıktaydı; fakat omuzları geniş, vücudu iyi bir orantıda, çok çevik ve çok canlı, bacakları etli ve kuvvetli, vücudunun ön kısmı kılsız fakat arkası siyah kıllarla kaplıydı. İlk bakışta yüzü insan yüzüne benziyordu, fakat burnu basık ve iğriydi, kulakları insan kulağı gibiydi; bu dişi hayvanın memeleri tombul, göbeği batık, omuzları iyi yerleşik, ellerinde parmaklarla başparmak iyice ayrılmış, batdırları ve topukları etli ve yağlıydı. Çoğu zaman ayakları üzerinde ve dik yürüyor, hayli ağır yükleri kaldırabiliyor ve taşıyabiliyordu. Su içmek istediği zaman, su kabının kapağını bir eliyle dibine de öteki eliyle tutuyor ve suyunu içtikten sonra dudaklarını zarif bir hareketle siliyordu. Uyumak için başını bir yastığa koyarak yatıyor ve kendisini öyle bir özenle örtüyordu ki yataktaki bir insan sanılabilirdi. Zenciler bu hayvan hakkında garip şeyler anlatırlar Kadınlara ve kızlara saldırmakla kalmaz, bazen, silahlı insanlara da

203

saldırmaya cüret edermiş. Kısacası, eskilerin 'satir'inin bu hayvan olduğunu gösterecek birçok belirtiler var. Merolla, zencilerin avda bazen vahşi erkek ve kadınlar yakaladıklarını anlatırken belki de sadece bu hayvanlardan bahsediyordun»

Aynı «Histoire des voyages*m üçüncü cildinde de bu insan şekilli hayvan türlerinden bahsedilmektedir; orada bunlardan 'beggos' ve 'mandrill' adı altında söz ediliyor; fakat daha önceki anlatılanlara bakarsak, var oldukları iddia edilen bu canavarların insanlarla arasındaki farkların, insanlarla insanlar arasındaki farklardan daha az olduğu görülür. Aktarılan parçalara bakınca, sözü geçen hayvanlara vahşi insan adını vermeyi yazarların niçin reddettikleri anlaşılmıyor; ama bu çekinmenin o hayvanların aptallığından ve konuşmayı bilmemelerinden ileri geldiğini tahmin etmek kolaydır. Bununla beraber bunlar, insanda konuşma organı doğal olmakla beraber konuşmanın doğal olmadığını ve yetkinleşip olgunlaşabilme yetisinin uygar insanı başlangıçtaki halinden ne kadar yükseltmiş bulunduğunu bilenler için zayıf gerekçelerdir. Bu anlatımları bize veren satırların azlığı bu hayvanların ne kadar kötü gözlenmiş olduğunu ve nasıl peşin hükümlerle görüldüğünü bize anlatır. Örneğin, bu hayvanlar doğa garibesi diye anlatılıyor fakat üredikleri kabul ediliyor. Bir yanda Battel, ormandan geçmekte olan zencilerin bu pongo'lar tarafından öldürüldüğünü, öbür yanda Purchase bu hayvanların yakaladıkları zencilere, hiç değilse onlar kendilerine bakmadıkları /aman, hiçbir kötülük yapmadıklarını anlatıyor. Pongo lar, zencilerin yaktığı ateşin etrafından, onlar çekilirken toplanırlar ve ateş sönünce de kendileri çekilirler; gerçek, işte bundan ibarettir. Şimdi de gözlemcinin yorumunu görelim: «Çünkü pongo'lar o kadar becerikli oldukları halde odun getirerek ateşi sürdürecektik kadar akılları yoktur.» Battel'in ve onun yazılarını derleyen Purchase'm, pongo'ların çekilmesinin iradelerinin de-

204

ğil de akılsızlıklarının sonucu olduğunu nasıl anladıklarını bulabilmek isterdim. Loango'nunki gibi bir iklimde ateş hayvanları için o kadar gerekli bir şey değildir ve zenciler ateşi soğuğa karşı olmaktan çok vahşi hayvanları korkutmak için yakmakta olsalar gerektir; şu halde alevlere bakıp biraz eğlendikten veya iyice ısındıktan sonra, pongo'ların hep aynı yerde kalmakla canlarının sıkılacağı ve et yemiş olsalardı sar-fedecek oldukları zamana göre çok daha fazlasını isteyen bitki ve yiyecek aramaya gitmeleri çok basit bir gerçektir. Kaldı ki, bilindiği gibi, hayvanların çoğu, insan da dahil, tembeldir ve bu tembellik onların doğuşlarında vardır; bu yüzden kesin bir zorunluluk olmayan her türlü özeni göstermeyi reddederler. Nihayet, becerikliliği ve gücü bu kadar övülen, ölülerini gömmeyi ve kendi başlarının üstüne dallardan çatı yapmayı bilen pongo'ların ateşe çalı çırpı atmaya bilememeleri çok garip geliyor. Ben, pongo'ların yapmış olması istenmeyen o aynı hareketi yapan bir maymun görmüştüm, hatırlarım: Gerçi aklımı henüz bu yöne 'çevirmiş değildim ve bu yüzden, kınadığım seyyahların yaptığı yanlış ben de yaptım; maymunun kastının ateşi beslemek mi yoksa sadece bir insanın hareketle, rini taklit etmek mi olduğunu incelemeyi ihmal ettim. Ama hangisi olursa olsun, sadece konuşmak yetisinden yoksun olduğu için değil, fakat özellikle, insanın kendine özgü ayırt edici niteliği olan yetkinleşip olgunla-şabiime yetisinden yoksun bulunduğu için, maymunun bir çeşit insan olmadığı iyice gösterilmiştir. Bu, orangutanlar ile pongo'lar üzerinde aynı sonuçlara varmak için gerekli olduğu kadar özen gösterilmiş olmayan, evvelce yapılmış deneylerin sonucudur. Bununla beraber orangutan veya öteki maymunlar insan türünden olsalardı, en dikkatsiz gözlemcilerin, bile bu yukarda sözü geçen hususu iyice doğrulamaları mümkün olurdu; fakat böyle bir deney için bir tek kuşak yeterli olmadıktan başka, uygulanabilir sayılmaması da ge-

205

reklidir; çünkü sadece bir varsayımdan ibaret olan, gerçeği söyleyebilecek olan deneme önyargısız olarak yapılmadan önce, doğru olarak gösterilmiş bulunacaktı.

Bilgili bir düşüncenin meyvesi olmayan acele yargılar, aşırılığa konu olurlar. Eskilerin satir, faun, sil-ven isimleri altında ilâhlaştırdıkları varlıkları bizim seyyahlarımız pongos, mandril, orangutan adları altında, rastgele, hayvan olarak kabul ediyorlar. Belki de, daha doğru araştırmalar yaptıktan sonra, bunların hayvan veya ilâh değil de insan oldukları bulunacaktır. O güne gelinceye kadar, tüccar Battel'e, Dep-per'e, Purchasse'a ve bütün öteki derleyicilere inan-maktansa, bana öyle geliyor ki, hepsinden fazla Morella'ya, o okumuş yazmış dindar kişiye, görgü tanığı olan ve bütün temizliği ile birlikte ayrıca zeki bir adam da olan Morella'ya inanmak için. sebepler vardır.

Bu gibi gözlemciler, yukarda bahsettiğim, 1694 yılında bulunan o çocuk hakkında acaba nasıl bir yargıya varırlardı? O çocuk, hatırlanacağı gibi, hiçbir zekâ belirtisi vermiyor, ayaklarıyla elleri üzerinde yürüyor, konuşmayı hiç bilmiyor ve insan sesine hiç benzemeyen birtakım sesler çıkarıyordu. Bana olayı anlatan filozof; şöyle devam eder: «O çocuk birkaç söz söylemeyi öğreninceye kadar çok uzun zaman geçti; bunu da çok acemi ve barbar bir tarzda yapmıştı. Konuşmaya başlar başlamaz ona ilk durumu ile ilgili sorular soruldu; fakat o, bu konuda, bizim beşikte başımızdan geçenleri hatırladığımızdan daha fazla bilgi sahibi değildi.» Bu çocuk, bahtsızlık eseri, bizim seyyahlarımızın zın eline düşmüş olsaydı, onun suskunluğunu ve akılsızlığını görür görmez, ya gerisin geriye ormana ya da kapatılmak üzere bir ahıra göndermiş olacaklarından şüphe edilemez; sonra da oturur, güzel anlatımları içinde, bu çocuktan, insana çok benzeyen çok acayip bir hayvan diye bahsederlerdi.

Avrupalıların dünyanın başka kısımlarına taşık-

203

lan ve durmadan yeni seyahat anlatımları ve anılan yayımladıkları şu son üç dört yüzyıldan bu yana, ben kaniim ki, biz insan olarak sadece Avrupalıları tanıyoruz; hattâ, edebiyat mensupları arasında bile arkası alınmış olmayan batıl inançlara ve acayip peşin yargılara bakılırsa öyle görünüyor ki, «insanı incelemek» gösterişli istemi altında, aslında herkes sadece kendi ülkesi insanını incelemektedir. Kişiler pekşlâ gidip gelirler, ama öyle görünüyor ki felsefe hiçbir yere gitmez. Bunun sebebi, hiç değilse uzak ülkeler için, apaçıktır; uzun seyahatlere yalnız dört çeşit insan, yani, denizciler, tüccarlar, askerler ve misyonerler gider. Oy. sa bunların ilk üçü arasından iyi gözlemciler çıkacağı beklenemez; dördüncülere gelince, kendilerini çağırmış olan yüce eğilim, başkaları gibi peşin yargılarla dolu olmadıkları zaman bile, içlerini doldurmuş olduğu için, sırf merak yüzünden ve isteyerek kendilerini araştırmalara verecekleri sanılmamalı ve amaçlan olan daha. önemli çalışmalara sırt çevirmiş olmaları beklenmemelidir. Bundan başka yararlı bir tarzda İncil'i telkin etmek için sadece inanç ve çaba yeter; gerisini Tanrı sağlar. Oysa insanları incelemek için Tann'nın kimseye vermekle yükümlenmediği yetenekler gereklidir ve bunlar da her zaman azizlerin kân değildir. Hangi seyahat kitabını açarsanız ayırt edici niteliklerin ve törelerin anlatıldığını görürsünüz. Ama bu kadar çok şey anlatan insanların herkesin zaten bildiği şeylerden başka bir şey demediğini ve dünyanın öteki ucunda sadece kendi yollarına devam ederken gözlerine çarpanları görebildiğini anlayınca, ulusları birbirinden ayırt eden ve görmek için yaratılmış olan gözlerle

çarpan gerçek niteliklerin gözden kaçınmış olduğu anlaşılınca iyice şaşılır. Sözde filozof geçinenlerin ağzında o kadar gevelenmiş olan şu güzel eski söz, işte buradan geliyor: «insanlar, her yerde, birbirinin aynıdır»; her yerde aynı tutkulara ve aynı zaaf ve kusurlara sahip olduğu için de değişik halkları bir- / 207

birinden ayırt etmeye çalışmak boşunadır. Bunlar, tıpkı, Pierre ve Jacques'i, her ikisinin de birer burnu, birer ağzı olduğu için, birbirinden ayırt etmenin olanağı olmadığını söylemek kadar akla uygun sözlerdir. Halkların filozofça düşünmeye kalkışmadığı, fakat ateşli bir öğrenme arzusuna yakalanmış Platon'lar, Thales'ler ve Phytagore'larm sadece öğrenmek için büyük yolculuklara giriştikleri, uluslara ait peşin yargıları sarsmak için de uzaklara gittikleri, insanların aralarındaki benzerlikler ve ayrımlarla tanımakta hayli ilerledikleri ve sadece bir yüzyıla veya bir tek ülkeye ait olmayan, bütün zamanlara ve bütün ülkelere ait olduğu için bilgilerin ortak bilimi adını taşıyan evrensel ve genel bilgileri edinmek işinde çok mesafe aldıkları o mutlu zamanların yeniden doğduğu bir daha görülmeyecek mi?

Eilginler ve ressamlarla birlikte, eski yapıların kalıntılarının resmini yaptırmak veya yazıtları okutmak için, büyük masraflı uzun Doğu seyahatleri yapan ve yaptıran meraklarının büyüklüğü hayranlık uyandırır. Fakat iyi bilgiler edinmiş olmakla övünülen bir yüzyılda biri paraca, öteki zekâ bakımından zengin ve ün kazanmayı seven, ölmezliği özleyen iki adamın birleşip de birinin malından yirmi bin ekü harcayarak öteki de ömründen on yıl vererek hep taşları ve bitkileri değil, fakat bir defa da insanları ve onların törelerini incelemek, evi ölçmek ve düşünmek için harcanan bunca yüzyıldan sonra sonunda o evde oturanları da tanımak isteğini belirten ünlü büyük bir dünya gezisi yapmamalarını ben zor anlayabiliyorum.

Avrupa'nın kuzey, Amerika'nın da güney kesimlerini gezmiş bulunan akademi üyelerinin amacı, buralarını filozof olarak olmaktan çok geometrici olarak ziyaret etmektir. Bununla beraber La Condamine ve Maupertuis'lerin görüp anlattıkları bölgeler, bu kimseler hem geometrici hem' de filozof oldukları için, tamamen bilinmiyor sayılamaz. Platon gibi gezmiş olan ce- 208

vahirci Chardin, İran konusunda söylenecek hiçbir söz bırakmamış bulunuyor. Çin, cezvitler tarafından iyi-ce gözlenmiştir. Kempfer, Japonya'yı az gördüğü halde, bu ülke hakkında zararsız bir fikir vermiştir. Avrupalıların, kafalarından çok keselerini doldurmak için sık sık gittikleri Doğu Hindistan halklarını bu anlatımlar kadar da tanımıyoruz. Afrika'nın tümü ve onun, renkleriyle olduğu kadar ayırt edici nitelikleri ile garip ahalisi henüz incelenmemiştir. Bütün yeryüzü, sadece isimlerini bildiğimiz, uluslarla kaplıdır. Ve bu durumumuza bakmadan, insan cinsi hakkında yargılara varmaya kalkışıyoruz! Bir Montesquieu'nun, bir Buffon' un, bir Diderot'nun, bir Duclos'nun, bir d'Alembert'in, bir Condillac'm veya bu çapta insanların yurttaşlarını aydınlatmak için, ellerinden geldiği kadar görüp anlatarak, Türkiye'yi, Mısır'ı, Berberistan'ı, Fas İmpara-torluğu'nu, Gine'yi, Cafres ülkesini, Afrika'nın içlerini ve doğu kıyılarını, Malabar kıyılarını, Moğolistan'ı ve Ganj kıyılarını, Siyam ve Pegu ve Ava krallıklarını, Çin'i, Tataristan'ı ve özellikle Japonya'yı, sonra öbür yarımkürede Meksika'yı, Peru'yu, Şili'yi, Macellan topraklarını, doğru veya yanlış Patagonları, Tüküman ülkesini, Paraguayı, mümkün olsaydı Brezilya'yı ve nihayet Caraibes'leri, Florida'yı ve bütün vahşi ülkeleri gezdiklerini varsayalım; bu en önemli seyahat olurdu ve en büyük özenle yapılması gerekirdi. Bu yeni Her-küllerin bu hatırlanmaya değer seyahatten döndükten sonra, bu gördüklerini doğal, ahlâkî ve politik tarihini zaman bakımından sıkıntıya düşmeden, rahatlıkla yazdıklarını varsayalım. Böylece onların kaleminden yeni bir dünyanın çıktığını görür ve kendi dünyamızı da ta. nımayı öğrenmiş olurduk. Bunlar gibi gözlemciler şu hayvanın insan olduğunu, böylece bir hayvanın da hayvan olduğunu ileri sürdükleri zaman da onların bu söylediklerine inanmak gerekirdi. Ama bu inancı birtakım alâlade seyyahlara tanımak, büyük bir basitlik olur; çünkü bunların başka hayvanlar üzerinde gö-

F. 14/209

zümlenmesine karıştırdıkları aynı sorunu aslında kondi-leri için de ortaya atmak, bazen insanın içinden gelir.

Sayfa: 106

k) Bu, bana, son derece açık ve belli bir olay gibi gelir; ve filozoflarımızın doğa halinde yaşayan insanda buldukları bütün o tutkuları nereden çıkardık. larını bir türlü anlayamam. Doğanın kendisinin iste diğı, maddi olarak zorunlu gereksinmeler ayrı tutulursa, bizim bütün gereksinmelerimiz alışkanlıklarımızdan - ki alışkanlıklar olmazsa hiçbir gereksinme de olmaz, veya arzularımızdan meydana gelir; insan bilecek durumda olmadığı şeyi de arzu edemez. Bundan şu sonuç çıkar: Vahşet halinde yaşayan insan sadece bilebildiği şeyleri arzu ettiği ve elde edilmesi kendi gücü dahilinde olanlardan başka hiçbir şeyi tanımadığı, bilmediği için, onun ruhu kadar hiçbir şey sakın değildir, onun akli kadar da hiçbir şey sınırlı değildir

Sayfa: 110

1) Locke'un «Le Gouvernement Civii»inde değinmeden geçemeyeceğim doğru görünebilecek bir itiraz buluyorum; bu filozof şöyle diyor:

«Erkek ile dişi arasındaki birleşmenin amacı sadece döl vermek değil türü sürdürmek olduğundan, bu topluluk döllenmeden sonra da, hiç değilse yavruların yiyeceklerini ve kendi korunmalarını sağlamak için gerekli olduğu kadar, yani bunlar kendi yiyeceklerini ve kendi korunmalarını kendileri sağlayıncaya kadar sürmelidir. Yaradan'm sonsuz bilgeliğinin kendi elleriyle meydana getirdiği eserleri üzerine kurduğu bu kuralı, görüyoruz ki insandan daha aşağı olan

210

hayvanlar daima ve tam olarak gözetmektedirler. Otlarla yaşayan hayvanlarda erkekle dişi arasındaki topluluk ancak çiftleşme olayı kadar sürer; çünkü ananın memeleri küçükler kendi başlarına otlamaya başlayıncaya kadar onları emzirmeye yeterli olduğundan, erkek dişiyi gebe bırakmakla yetinir ve ondan sonra da ne dişi ile ne de yavrularla ilgilenir; yaşamalarına da bir katkısı olamaz. Ama avcı hayvanlara gelince topluluk bunlarda daha uzun zaman sürer; çünkü ana kendi öz geçimini sağlamaya ve aynı zamanda kendi avıyla yavrularını da beslemeye yetişemeyeceğinden ve av yoluyla otla beslenmekten hem daha fazla emek isteyen, hem de daha tehlikeli bir yol olduğu için, erkeğin de katılması ortak ailenin bakımı için kesinlikle gereklidir. Çünkü bu aile, dişi gidip bir av yakalayıp gelinceye kadar ancak dişinin ve erkeğin özeni ile yaşamakta devam edebilir. Aynı şey, bütün kuşlarda da görülür; ancak süreli yiyecek bolluğunun erkeği yavruları besleme özeninden hariç tuttuğu bazı ev kuşları bu kuralın dışında kalır. Yavrular yuvalarında yiyeceğe muhtaç, beklerlerken, erkeğin ve dişinin, bu yavrular büyüyüp uçabilecek ve kendi yiyeceklerini kendileri sağlayabilecek hale gelinceye kadar yuvaya yiyecek taşıdığı görülür.

Benim görüşüme göre, insan türünün erkeğinin ve dişisinin öteki varlıkların dayanamayacağı kadar uzun süreli bir topluluğu sürdürmek zorunluluğunun biricik değilse de başlıca nedeni işte burada yatar. Bu neden de, şudur; bir evvelki çocuk anasının ve babasının yardımından vazgeçebilecek ve kendi gereksinimlerini kendi sağlayabilecek duruma gelmeden, kadın hemen, yeniden gebe kalabilir ve yeni bir çocuk dünyaya getirebilir. Bu yüzden bir baba dünyaya gelmelerine sebep olduğu yavruların bakımına özen göstermek ve bu özeni uzun zaman sürdürmek zorunda olduğu için bu çocukları kendisinden edinip doğurmuş olan kadınla da karı-koca birliğini sürdürmeye ve bu top-

211

luluk içinde, yavruları yeni bir yavru dünyaya gelmeden de kendi başlarının çaresine bakabilen ve bu yüzden dişi-erkek bağı kendiliğinden kopan, hem dişisi hem de erkeği serbest kalan, bu durumları hayvanları yeniden bir araya getiren yeni mevsim onları yeni eş-ler seçmeye zorlayıncaya kadar süren başka yaratıklara göre daha uzun zaman yaşamak zorundadırlar. Bu noktada, insana bugününü olduğu gibi yarınını da sağlamak için gerekli olan nitelikleri vermekle insan topluluğunun başka hayvanlarda dişi ve erkek topluluğunun sürdüğünden çok daha uzun zaman sürmesini istemiş ve ona göre hareket etmiş olan, bunu da çocukları için yiyecek biriktirmek ve onlara bir şeyler bırakmak üzere erkeğin ve kadının çalışmasını tahrik etmek ve erkekle kadının çıkarlarını bir kılmak için yapmış olan Yaradan'm bilgeliğine ne kadar hayran kalınsa azdır. Çocuklar için hiçbir şey şüpheli ve kararsız bir bağlantının veya kan-koca birliğinin kolay ve sık sık bozulup çözülmesinin getirebileceği kadar zararlı olmadığı için bu davranış daha da değer kazanır. »

Beni bu itirazı burada açıklamaya getiren doğruluk sevgisi, bu itirazın yanı sıra, bu itirazı çözümlemek için değilse de aydınlatmak için bazı görüşler belirtmeye götürdü:

1 — Önce şunu söyleyeceğim: Maddi konularda manevi kanıtların büyük bir gücü yoktur ve bu kanıtlar olayların gerçek varlığını ortaya koymaktan çok, var olan olaylara hak vermeye yararlar. Oysa az önce yukarıya aldığım parçada M. Locke'un kullandığı kanıt türü, işte böyledir çünkü kadınla erkeğin birliğinin süreli olması insan türü için yararlı olmakla beraber, bundan, bu birliğin doğa tarafından kurulmuş olduğu sonucu çıkmaz. Aksi halde uygar toplumu, sanatları, ticareti ve insana yararlı olduğu iddia edilen her şeyi de doğanın kurmuş olduğu söylenebilirdi.

2 — M. Locke'un avcı hayvanlarda erkek ile dişi

212

arasındaki birliğin ot yiyen hayvanlardakine göre daha uzun zaman sürdüğünü ve yavruların beslenmesinde birbirlerine yardım ettiklerini nereden bulduğunu bilmiyorum. Çünkü köpeğin kedinin, ayının ve kurdun kendi dişilerini attan, koçtan, boğadan, erkek geyikten ve bütün öteki dört ayaklı hayvanlardan daha iyi tanıdıkları görülmüş değildir. Tersine dişinin yavruları koruması için erkeğin yardımı gerekli gibi görünür; çünkü bu türlerde ananın yiyeceğini arayıp bulması çok uzun zaman sürer, bu uzun arada, o yavrularını ihmal etmek zorundadır; oysa bir dişi ayı veya bir dişi kurt avını hemen yutar ve çocuklarını açlık çekmeden daha uzun zaman emzirebilir. Et yiyen hayvanların meme sayısı ve yavruların sayısı ile sadece ot yiyen hayvanlardaki meme sayısı ve yavrularının sayısı konusunda yapılan

ve yukarıda (h) notunda söz konusu ettiğim gözlem bu düşünceyi doğrular. Bu gözlem cıoğru ve genel ise, insan dışısının sadece iki memesi olduğuna göre ve bir defasında sadece bir yavru dünyaya getirdiğine göre insanın gerçekten et yiyici olduğundan kuşkulanmak için bu da güçlü bir nedendir. Öyle ki Locke'un çıkardığı sonuca varmak için onun düşüncesini tamamen tersine çevirmek gerekirdi. Aynı ayrımı kuşlara uygulamak da sağlam sonuç vermiyor. Çünkü akbabalar ve kargalarda erkekle dişi; arasındaki birliğin kumrulardakinden daha devamlı olduğuna kim inanır? Evlerimizde iki evcil kuş, ördek ve güvercin bulunur; bunlar bu yazarın kurmak istediği sisteme tam karşıt kanıtlar sağlar. Güvercin sadece yem yer ve dişisi ile birbirlerine bağlı kalır ve yavrularını birlikte besleyip büyütürler; her şeyi yiyen ördek ise dişisini de yavrularını da tanımaz ve onların beslenmesine de hiç yardım etmez. Gene et yiyici de olan tavuklara bakılınca horozun kuluçkaya yatmış tavuk için hiçbir sıkıntıya girdiği görülmez. Öteki türlerde erkek dişiyle yavruları beslemek zahmetini paylaşıyorsa bu, kuşların, uçmadıkları ve anaları tarafın-

213

dan emzirilmedikleri için, babanın yardımına dört ayaklıdan daha fazla bağlı olmalarındandır. 3 — M. Locke'un düşüncesinin temeli görevini gören esas olay üzerinde hayli şüpheler vardır. Çünkü saf, doğa halinde, onun iddia ettiği gibi dışının, bir önceki yavru kendi gereksinmesini kendi başına giderecek duruma girmeden çok önce, yeniden gebe kaldığını kabul etmek için, M. Locke'un yapmadığı ve kimsenin de yapacak durumda olmadığı kesin olan bazı deneyler yapmak gerekirdi. Karı ile kocanın devamlı olarak bir arada oturması yeni bir gebelik dürtülerin sırf doğa halinde de evlilik birliğinde olduğu kadar gebe kalma olanağı meydana getireceğine inanmak çok güçtür. Bu seyreklik belki de çocukların daha gülbüz olmasına yardım eder ve gençliklerinde gebe kalma yeteneğini çok aşırı olarak kullanmamış olan kadınlarda bu gebe kalma yeteneğini, daha büyük bir yaşa kadar uzatarak bir denkleme meydana getirmiş olur. Çocuklara gelince, kuvvetlerinin ve organlarının, söz konusu ettiğimiz ilkel duruma göre bizim aramızda daha geç geliştiğine inanmak için birçok sebepler vardır. Ana ve babalarının yapılarından gelen zayıflık, bütün organlarını sarıp sarmalamak ve iyice sıkmak suretiyle gösterilen özen, içinde büyütüldükleri yumuşaklık ve gevşeklik, belki ana sütünden başka bir sütün kullanılması bizim aramızda büyüyen çocuklarda doğanın ilk ilerlemelerine karşı koyuyor ve bu ilerlemeleri geciktiriyor. Dikkatlerinin pek çok şey üzerinde sürekli olarak toplatılması, oysa maddi güçlerinin hiçbir idman görememesi de çocukların gelişmelerine engel oluyor. Öyle ki, akıllarını birçok tarzda dolduracak yerde doğanın onlardan istediği anlaşılan devamlı vücut hareketleri yapmalarına olanak verilmiş olsaydı, çok daha erken yürüyecek, hareket edebilecek ve kendi gereksinmelerini kendileri giderebilecek durumda olacaklarına inanılabilir.

4 — Sonunda, M. Locke'un kanıtlamış olabileceği

214

şey, en fazla, kadının çocuk sahibi olması halinde erkeğin ona bağlı kalması için bir sebep var olmasıdır. Ama M. Locke, gebelikten önce ve gebeliğin devamı süresi olan dokuz ay içinde erkeğin ona bağlı kalması gerektiğini asla kanıtlamış değildir. Böyle bir kadın bu dokuz ay süreyle erkek için ilgisizse, hatta erkek onu tanımıyorsa, doğumdan sonra onun yardımına niçin gidecektir? Sadece kendisine ait olduğunu bilmediği gibi doğmasına karar vermediği, önceden de tahmin etmediği bir çocuğun büyütülmesine niçin yardım edecektir? M. Locke, besbelli ki, soru konusu olan sorunu çözümlenmiş var sayıyor. Çünkü doğumdan sonra erkeğin kadına niçin bağlı kalacağını değil, kadın gebe kaldıktan sonra ona niçin bağlı kalacağını bilmek söz konusudur. Cinsel arzu giderildikten sonra kadının er-keğa ve erkeğin kadına artık gereksinmesi kalmaz. Erkeğin, yaptığı işin sonuçlarının neler olabileceği konusunda hiçbir tasası, hattâ belki en küçük bir fikri yoktur. Biri bir yana, öteki başka bir yana giderler ve dokuz ay sonra birbirlerini hatırlayıp hatırlamayacakları bile şüphelidir. Çünkü bu tür bir hafıza, çifleşme fiili bakımından bir bireyin şu bireyi başka birine yeğlemesini sağlar; ve metinde göstermiş bulunduğum gibi, insan anlayışında buradaki hayvanlık durumunda var sayılamayacak kadar fazla bir ilerlemeyi veya bozulmayı gerektirir. Demek ki bir erkeğin, yeni arzularını, evvelce tanımış bulunduğu bir kadın kadar kolaylık ve rahatlıkla başka bir kadın da giderebilir; ve demek ki kadın, gebelik halinde aynı arzu ile dolu olduğu varsayılsa bile -ki bundan haklı olarak şüphelenilebilir. başka bir erkek tarafından tatmin edilebilir. Uygarlık öncesi doğa halinde ise kadın çocuğuna gebe kalınca aşk tutkusunu artık duymadığı için onun erkekle birleşmesine karşı olan engel çok daha büyük olur; çünkü o zaman onun ne kendisini döllemiş olan erkeğe ne de başka bir erkeğe hiç gereksinmesi yoktu. Şu halde ne erkeğin aynı kadını araması, ne de kadı-

215

nın aynı erkeği araması için sebep yoktur. Locke'un varsayımı yıkılıyor ve bu filozofun bütün diyalektiği, Hobbes'un ve daha başkalarının işledikleri yanlışlığa düşmekten onu kurtaramıyor. Bunlar uygarlık öncesi doğa hali ile ilgili bir olayı açıklamak durumundaydılar; yani, insanların birbirlerinden ayrı

yaşadıkları ve böyle bir insanın başka birinin yanında bulunması için bir nedenin bulunmadığı, daha da kötüsü, belki insanların da birbirlerinin yanı başında yaşamaları için hiçbir nedenin bulunmadığı bir durumda olan bir olayı açıklamaları gerekirdi. Oysa toplum yüzyıllarının, yani insanların birbirlerine hep yakın bulunmak için bir nedenleri olduğu ve böyle bir insanın başka bir insanm veya kadının yanında kalması için çoğu zaman bir nedeni olduğu yüzyılların ötesine aşp gitmeyi düşünemediler.

Sayfa: 111

m) Dillerin böylece kurulmasının yararları ve zararları üzerinde felsefi düşüncelere kendimi kaptırmamaya dikkat edeceğim; genellikle yapılan yanlışlıklara karşı hücum etme izni bana verilmiş olmadığı gibi, okumuş yazmış olanlar da benim sözde aykırı düşüncelerime karşılık verecek kadar peşin yargılara saygılıdır. Öyleyse, sözü, zaman zaman, çoğunluğun fikrine karşı aklın yanında saf tutmayı suç saymayan insanlara bırakalım:

«İnsanlar bu kadar dilin karması gibi bir âfetten kurtulabilmiş, benzeri olmayan bu yöntemden kopmuş olsalardı, anlatmak istediklerini hep işaretlerle, hareketlerle anlatabilselerdi, insanların mutluluğundan hiçbir şey eksik olmayacaktı. Ama gerçekte işler öyle oluyor ki, herkesin akılsız saydığı hayvanların durumu bu noktada, bizimkinden çok daha iyidir; çünkü onlar duyumlarını ve düşüncelerini tercüman ol-

210

madan ve hiçbir insan hele yabancı dilde konuşurken yapamayacağı kadar çabuk ve belki çok daha başarılı olarak anlatıyorlar.» (Is. VOSSIUS, de Poemat. cant, et viribus rhythmi, s: 66)

Sayfa: 115

n) Platon, sürekli nicelik fikirleri ile bu fikirler arasındaki ilişki ve orantıların, en önemsiz sanatlarda bile ne kadar gerekli olduğunu göstererek, Pala-med'e'nin sayıları Truva kuşatmasında icat etmiş olduğunu iddia eden zamanının yazarları ile haklı olarak alay eder; «sanki Agamemnon, o zamana kadar, iki bacağı olduğunu bilmiyormuş gibi» der. Gerçekten, insanlar sayıları ve hesabı kullanmayı bilmemiş olsalardı, toplumun ve sanatların Truva kuşatması sırasında bulundukları duruma gelmiş bulunmalarının olanaksızlığı anlaşılıyor. Ama gene de öteki bilgileri edinmeden önce sayılan öğrenmek gerekliliği, bulmayı düşünmekten daha kolay kılmaz. Sayıların isimleri bir defa öğrenilince bunların anlamlarını açıklamak ve bu isimlerin temsil ettiği fikirleri akla getirmek kolaydır; fakat bunları icat etmek için bu aynı fikirleri kavramadan önce, felsefi düşüncelere alışık olmak, varlıkları sadece kendi özleriyle ve bütün başka algılardan bağımsız olarak ele almaya alışkın olmak gereklidir, bu çok zor, çok metafizik, çok az doğal olan ve var olmadıkça bu fikirlerin bir cins veya türden başka bir cins veya türe aktanlamayacağı, sayıların evrence] ligi de sağlanamayacak olan bir soyutlamadır. Vahşi bir insan sağ bacağı ile sol bacağı birbirinden ayrı olarak düşünebilir veya iki ayağa sahip olduğunu düşünmeden, onların ikisine birden bölünmez bir bütün fikri altmda bakabilir. Çünkü bize bir nesne çizen temsil edici düşünce başka bir şeydir, onu belirleyen sayısal fikir başka bir şeydir. O vahşi adam, beşe kadar

217

sayı sayamaz; ve ellerini birbirine yapıştırdığı zaman parmaklarının birbirine tamamen uyduğunu görmekle beraber, onların sayıca eşit olduğunu düşünebilmekten uzaktır; saçlarını saymayı nasıl bilmiyorsa, parmaklarını saymayı da öylece bilmez. Ve ona sayının ne demek olduğu anlatıldıktan sonra, birisi çıkıp da ona, ayaklardaki parmak sayısının ellerindeki parmak sayısı kadar olduğunu söylemiş olsaydı ve ayak parmaklarını karşılaştırıp bu söylenenin doğru olduğunu bulunca çok şaşırırdı.

Sayfa: 120

o) Özsaygı ile kendini sevme birbirine karıştırılmamalıdır. Bu iki tutku nitelikleri ve sonuçları ile birbirlerinden çok farklıdır. Kendini sevme, bütün hayvanları kendini korumaya yönelttiği gibi insanlarda da, akıl tarafından yönetildiği ve acıma duygusu tarafından yumuşatıldığı için, insanlık ve erdemi doğuran, doğal bir duygudur. Özsaygı ise toplum hayatı içinde doğmuş, her bireyi kendini başka her şeyden üstün tutmaya götüren, insanlara birbirlerine karşı yaptıkları bütün kötülükleri esinleyen ve onurun da gerçek kaynağı olan, bağıntılı ve yapma bir duygudan başka bir şey değildir.

Bu kabul edilince, ben derim ki, bizim ilkel durumumuzda, gerçek doğa halinde, özsaygı yoktur; çünkü herkes kendini, kendisini seyreden biricik varlık gözüyle gördüğü için, evrende kendisine karşı ilgi duyan varlık gözüyle gördüğü için, kendi gücü dahilinde olmayan kıyaslamalardan kaynağını alan bir duygunun' ruhunda yeşermesi olanaksızdır. Aynı sebeple bu adam, kin ve intikam gibi yalnız uğranılan hakaretlerden doğan tutkulara sahip olamaz. Hakareti meydana getiren, kötülük değil de küçük görme veya zarar verme amacı olduğu için, birbirlerine değer vermeyi veya ken-

218

dilerini birbirleriyle kıyaslamayı bilmeyen insanlar, kendi çıkarlarına uygun buldukları zaman, fakat karşılıklı olarak birbirlerine asla hakaret etmeden, birbirlerine karşı çok fazla zor kullanabilirler. Kısacası, kendi hemcinslerini sadece başka türden hayvanlar gibi gören her insan, daha zayıf olanın elinden avını

kapabilir ve kendi avını en güçlüye sunabilir; ve bunları yaparken ve vurgunları, en küçük hakaret veya küçük görme hareketi saymadan, bir başarının veya başarısızlığın verdiği acıdan veya sevinçten başka hiçbir tutku duymadan, doğal olaylar olarak kabul eder.

Sayfa: 145

p) Son derece dikkat çekici bir şeydir ki; Avrupalılar, yıllardan beri, dünyanın çeşitli ülkelerindeki vahşi insanları kendi hayat tarzlarına getirmek için o kadar sıkıntıya girdikleri halde, Hristiyanlığın yardımı ile bile, bir tekini dahi kazanamamışlardır. Çünkü bizim misyonerlerimiz bazen onları Hristiyan yapmayı başaramamışlardır, fakat uygar kişiler yapmayı hiçbir zaman başaramamışlardır. Onların bizim törelerimizi almaktan ve bizim tarzımızda yaşamaktan duydukları yenilmez nefretin üstesinden hiçbir şey gelemeyiz. Bu zavallı vahşiler, iddia edildiği kadar mutsuz iseler, bizim gibi uygarlaşmayı ve bizim aramızda mutlu yaşamayı, nasıl bir akılsızlıkla durmadan reddediyorlar? Oysa, birçok yerlerde okuduğumuza göre, Fransızlar ve başka Avrupalılar bu milletlerin arasına isteyerek sığınmışlar, bu garip hayat tarzını terke-demeden bütün hayatlarını onların arasında geçirmişlerdir ve akli başında misyonerlerin bile o kadar küçük görülen bu insanlar arasında geçirdikleri sakin ve temiz günleri, yürekleri sızlayarak, andıkları görülür. O vahşilerin kendi durumları ile bizim durumumuzu doğru bir şekilde yargılayacak kadar akıl ve bilgi sa-

219

hibi olmadıkları söylenecek olursa, ben de şu cevabı veririm: Mutluluğu saptamak, akıl işi olmaktan çok, duygu işidir. Ama bu vahşilerin kendi yaşama tarzlarında buldukları zevki anlamak için gereken akıl ve ruh durumu hakkındaki fikirlerimizden daha da uzakta, vahşilerin bizim yaşama tarzımızdan aldığımız zevki anlamaları için içinde bulunmamız gereken akıl ve ruh durumumuz hakkındaki fikirleri vardır. Gerçekten, bazı gözlemlerden sonra, bütün çalışmalarımızın sadece iki nesne üzerine yöneldiğini görmek kolaydır; bunlar da yaşama rahatlıkları ve kolaylıkları ile başkaları arasında kendimize verdiğimiz değer ve saygıdır. Fakat bir vahşinin hayatını ormanlar arasında geçirmekten, veya balık avlamaktan veya bir tek ses çıkarmayı bilmeden ve öğrenmeyi de dert edinmeden kavalı üflmekten aldığı zevki düşünebilmek için hiçbir yolumuz, aracımız var mı?

Paris, Londra'ya ve daha birçok şehirlere birçok defalar vahşi insanlar getirildi. Onların gözlerinin önüne lüksümüzü, bolluğumuzu, zenginliklerimizi ve en yararlı ve en fazla merak uyandırıcı sanatlarımızı sermek için özen gösterildi. Bütün bunlar, onlarda, en ufak bir ağgözlülük uyandırmadan, sadece aptalca bir hayranlık uyandırdı. Otuz yıl kadar önce İngiltere sarayına getirilmiş olan, bir Kuzey Amerikalı yerli şefini hatırlıyorum. Onun hoşuna gidebilecek hediyeler bulabilmek amacıyla gözünün önünden binlerce şey geçirmişlerdir ama aldırıldığı bir şey bulmadılar. Silahlarımız ona ağır ve kullanışsız göründü, kunduralarımız ayaklarında yara yaptı, elbiselerimiz sıktı; o, her şeyi, hırçınlıkla geri çeviriyordu. Sonunda, bir yün örtüyü eline geçirince onu omuzlarına atmaktan haz duyduğu görüldü. «Hiç değilse bu eşyanın işe yaradığını kabul ediyor musunuz?» diye hemen soruldu. «Evet!» diye cevap verdi, -bu, bana hemen hemen bir hayvan derisi kadar iyi gibi görünüyor.» Bu iki şeyi yağmur altında denemiş olsaydı, bunu bile söylemezdi.'

220

Alışkanlıklar, herkesi kendi yaşama tarzına bağladığından vahşi insanların bizim yaşama tarzımızda iyi'olan şeyleri görmelerini önlediği söylenebilir; o zaman da alışkanlığın, vahşileri kendi yoksulluklarından aldıkları zevk içinde tutmakta gösterdiği gücün, Avrupalıları kendi mutluluklarından yararlanmak içinde tutmakta gösterdiği güçten daha fazla olduğunu görmek, hiç değilse, olağanüstüdür. Ama bu sonuca itiraza da karşılığında bir tek kelime söylemenin bile olanağı olmadığı bir cevap verilebilir; boşuna zorla uygarlaştırılmaya çalışılan genç vahşiler hatırlatılmadan, Danimarka'da yetiştirilmeye çalışılan fakat kederin ve umutsuzluğun, ya iç çöküntüsü ile ya da yurtlarına yüzerek dönmek girişimi ile atıldıkları denizde boğularak yok olan Grönlandlıları ve İzlandlıları söz konusu etmeden, ben, doğruluğu sabit olan ve Avrupa uygarlığının hayranlarının incelemesini istediğim bir tek örnek vermekle yetineceğim:

«Ümit Burnu'ndaki (Kap) Hollandalı misyonerlerin bütün çabaları, bir tek Hotanto'yu bile Hristiyan yapamadı. Kap valisi Van der Stel, bunlardan birini çocukluğunda yanma almış, Hristiyan dininin ilkeleri içinde ve Avrupa âdetleriyle yetiştiriyordu. İyi giydiriliyor, birçok diller öğretiliyordu ve çocuğun ilerlemeleri, eğitimi için gösterilen özene karşılık veriyordu. Onun zekâsından çok umutlu olan vali, onu, kumpanyanın işlerinde yararlı olarak kullanılan bir genel komiserle birlikte Hindistan'a gönderdi. Komiserin ölümünden sonra, çocuk, Kap'a döndü geldi. Dönüşünden birkaç gün sonra akrabaları olan bazı Hotanto-ları ziyarete gittiğinde, Avrupalı kılığında soyunmaya, bir koyun postuna bürünmeye karar verdi. Eski elbiselerini sardığı bir paketi taşıyarak, bu yeni kılığında kaleye döndü, paket içindeki elbiseleri valiye, şu nutukla birlikte, verdi: «Bu takımdan ebediyen vazgeçtiğime lütfen dikkat ediniz, Mösyö. Hristiyanlıktan da bütün hayatım boyunca vazgeçiyorum. Benim kararım,

atalarının dininde, tarzlarında ve âdetleri içinde yaşamak ve ölmektir. Sizden bir tek iyilik istiyorum: Üstümdeki gerdanlığı ve taşıdığım saldırmayı bana bırakınız; ohan sizi sevdiğim için alıkoyacağım.» bunları söyledikten sonra, Van der Stel'in cevabını beklemeden kaçıp gözden kayboldu ve bir daha da onu Kap'ta gören olmadı.» (Histoire des Voyages, Tome V, s: 175)

Sayfa: 153

q) Bu söylediklerime şu itiraz yapılabilir: Böyle bir kargaşalıkta insanlar, birbirlerini ısrarla boğazlayacakları yerde, dağılmalarını önleyen sınırlar da bulunmamak şartıyla, dağılılabiliyorlardı. Fakat, önce, bu sınırlar bizzat dünyanın sınırları olurdu; ve doğa halinden ileri gelen aşırı nüfus fazlalığı da düşünülürse, bu durumda dünyanın bir araya gelmek zorunda kalmış insanlarla baştan başa kaplı hale gelmiş olacağı yargısına varılır. Bundan başka, gelen sıkıntı ve kötülük hızla gelseydi bu insanlar darmadağın olurlardı, bu değişiklik de kısa zamanda gerçekleşirdi. Ama bunlar boyunduruk altında dünyaya geliyorlar, ağırlığını hissettikleri zaman da onu taşımak alışkanlığına sahip bulunuyorlar ve onu kırıp atacıkları fırsatı beklemekle yetiniyorlardı. Nihayet, kendilerini bir arada toplu bulunmaya zorlayan binlerce rahatlığa ve kolaylığa artık alışmış bulundukları için dağılmaları, ilk zamanlarda olduğu kadar kolay değildi; o ilk zamanlar ki kimsenin kendisinden başkasına gereksinmesi olmadığı için, herkes, başka birinin razı olmasını beklemeden, kendi yolunu tutuyordu.

Sayfa: 156

r) Mareşal Vilard şunu anlatır: Seferlerinden birinde, yiyecek müteahhitlerinden birinin aşın düzen-

222
bazlıklar ordusu sıkıntılara sokmuştu ve bu yüzden mırıldanmalar başlamıştı. Bu sebeple mareşal, müteahhidi iyice haşlamış ve asmakla tehdit etmişti. «Düzenbaz büyük bir cüretle 'bu tehdidiniz beni ilgilendirmiyor; ben size yüz bin eküsü olan bir adamın asılmayacağım rahatça söyleyebilirim' cevabını verdi.» Mareşal saf saf ekliyor: «Nasıl olduğunu bilmiyorum, ama. asılmayı yüz defa hak etmiş bulunduğu halde, gerçekten asılmadı.»

Sayfa: 171

s) Dağıtımçı adalet, uygar toplumda uygulanabilir olduğu zaman bile doğa halindeki sert adalete karşı olurdu. Devletin bütün üyeleri, yetileri ve güçleri ile orantılı olarak devlete hizmet borçlu oldukları için yurttaşların da yaptıkları hizmetle orantılı olarak seçkin ve gözde durumda olmaları gerekirdi. Isocrate'ın bir yazısını işte bu anlamda anlamak gerekir; oradtl Isocrate, ilk Atinalıları, biri bütün yurttaşlar arasında ayırım gözetmeden herkese aynı miktar pay vermekten ibaret olan, öteki ise herkese değerine göre vermek olan iki tür eşitlik arasında hangisinin daha yararlı olduğunu ayırt etmeyi iyi bildikleri için över. Bu hatibe göre bu usta politikacılar, iyi insanlar ile kötü insanlar arasında hiçbir ayırım yapmayan o haksız eşitliği yasaklayıp ortadan kaldırarak, herkesi değerine göre mükâfatlandıran veya cezalandıran eşitliğe sıkı sıkıya sarılırlar. Fakat, ilkin, ne kadar düşük bir bozukluk derecesi içinde bulunursa bulunsun, kötü ve iyi insanlar arasında hiçbir ayırım yapmayan hiçbir toplum var olmamıştır. Ve kanunun yargıya kurai olacak tam bir ölçü tespit edemediği töreler sorununda yurttaşların kaderini veya mevkiini yargıcın keyfine ve insafına bırakmamak için ona sadece eylemler hakkında karar verme yetkisi bırakılarak, kişiler hakkı-

223

da yargı yetkisinin tanınmaması çok akıllıca ve bilgece olmuştur. Censör'leri ancak eski Romalıannki kadar saf ve temiz töreler destekleyebilirlerdi; bizim aramızda da böyle mahkemeler bulunsaydı, her şeyi altüst ederlerdi. İyi insanlarla kötü insanlar arasında ayırım yapmak ancak kamunun değer vermesiyle veya vermemesiyle mümkün olabilir. Yargıç, ancak, sıkı sıkıya kanunla yargılar. Ama törelerin gerçek yargıcı, halktır; halk ise dürüst ve bu konuda bilgili, bazen al-datılabilen, fakat hiçbir zaman bozulamayan ve satın alınamayan bir yargıdır. Demek ki yurttaşların toplum içindeki mevkileri kişisel değerlerine göre değil -çünkü bu, yargıca kanunu hemen hemen keyfine göre uygulamak yolunu bırakmak olurdu- fakat devlete yaptıkları ve daha sıhhatli ve tam bir değerlendirmeye elverişli hizmetlerine göre düzenlenmelidir.

224

Jean - Jacques Rousseau (1712 - 1778), Cenevre doğumlu Fransız filozofudur. Voltaire ile birlikte Büyük Fransız Devriminin ideolojik temellerini atan filozofların en önemlileridir. Rousseau, küçük burjuva kitlelerinin, halkın ideolojisini dile getirmiş, iktidarlarla en küçük anlaşmayı dahi reddetmiştir. Bunu yaparken DİYALEKTİK düşüncenin öncülüğünü yapmış, eserlerinde diyalektiğin kurallarını Hegel'den çok önce uygulamıştır.

Yazar olarak ilk önce Bilimler ve Sanatlar Üzerine konuşma'sı ile ün kazanmış, İnsanlar arasındaki eşitsizliğin Kaynağı, Yeni Heloise, Toplumsal Sözleşme, pedagoji eseri olan Emile, İtiraf, Bir Yalnız Gezerin Hayalleri eserlerini yazmıştır. Sınıfsal açıdan Fransız Devrimini en çok o etkilemiştir.